

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Autor : Markéta Poláková

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

Rozdílná působení eufunkční a rozvádějící se rodiny na život dítěte

Autor: Markéta Poláková

Vedoucí práce: PhDr. Marie Vondrysová

Studijní program: Sociální pedagogika, Specializace v pedagogice

Datum odevzdání : 30.4.2008

Abstract :

This bachelor's work is centered around problems of divorced marriage and the effect and impacts it has on the life of children. The work presented here is concerned with the following problematics : the family and its value, dividing of the families based on the way they operate, the reasons behind a divorce, the impact a divorce has on siblings and parents and children, the syndrome of a resented parent, the impact of a divorce on school grades of the children . This work will also discuss different methods and formes of therapy lessening the psychological damage going through a divorce leaves on children. Lastly, options of prevention and possibilities of avoiding a divorce will be discussed.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Rozdílná působení eufunkční a rozvádějící se rodiny na život dítěte“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Souhlasím s použitím práce k vědeckým účelům.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Souhlasím s použitím práce k vědeckým účelům.

V Praze dne

.....

Markéta Poláková

Poděkování:

Děkuji vedoucí práce PhDr. Marii Vondrysové za věnovaný čas, obětavou pomoc a podporu při zpracování bakalářské práce.

Úvod

Synonymem pro dobu, ve které dnes žijeme, by mohlo být – hektický. Rychlé životní tempo, změna hodnot ve společnosti, stres a nedostatek času mají pak negativní vliv na kvalitu mezilidských vztahů a to bohužel především vztahů rodinných. Časy, kdy rodina byla pro každého na prvním místě, držela pevně při sobě a rozvod manželství byl spíše výjimečný, jsou už bohužel pryč.

V dnešní době není téma rozvodu a rozvratu rodiny mnohým z nás neznámé a cizí. Ať už s touto skutečností máme vlastní zkušenost nebo jsme byli svědky rozvratu rodiny někoho nám blízkého. Rozvod s sebou vždy přináší mnoho nepříjemných, jen těžko zapomenutelných zážitků a situací, které ovlivňují život zúčastněných někdy ještě mnoho let poté. Ze dne na den dokáže radikálně změnit životy všech zúčastněných a natrvalo zanechat nesmazatelné vzpomínky a hluboké rány. Rozpadem manželství trpí všichni členové rodiny, avšak nejvíce se rozvod podepisuje na psychice dětí. Ve své bakalářské práci bych se proto zaměřila především na děti, které se staly svědky rozvratu rodiny. S pomocí odborné literatury se pokusím nastínit negativní vliv rozvodu na psychiku dětí, podrobněji popsat, jak děti v takové situaci reagují, objasnit důvody, proč tolik manželství končí rozvodem a především se pokusím najít řešení, jak zmírnit škody, které rozvod na osobnosti dítěte napáchá.

Obsah:

Úvod	1
1. Historické a současné pojetí rodiny	10
1.1 Definice rodiny	10
1.2 Historická exkurs do vývoje rodiny	11
1.2.1 Tradiční rodina	12
1.2.2 Rodina moderní	12
1.2.3 Rodina postmoderní	13
1.3 Rodina - její základní znaky a funkce	15
1.3.1 Socializačně - výchovná funkce rodiny	17
1.3.2 Biologicko- reprodukční (sexuální) funkce rodiny	17
1.3.3 Sociálně – ekonomická funkce rodiny	17
1.3.4 Sociálně – psychologická funkce rodiny	18
1.4 Rozdělení rodin podle funkčnosti	19
1.4.1 Funkční rodina	19
1.4.2 Problémová rodina	20
1.4.3 Dysfunkční rodina	20
1.4.4 Afunkční rodina	20
1.5 Typy rodin	20
1.5.1 Nukleární rodina	20
1.5.2 Rozšířená rodina	21
1.5.3 Orientační rodina	21
1.5.4 Reprodukční rodina (také prokreační rodina)	21
1.5.5 Úplná rodina	22
1.5.6 Neúplná rodina	22
1.5.7 Rodina druhotně vzniklá	22
1.6 Role muže a ženy v rodině	22
1.7 Rodina a její význam pro vývoj dítěte	23
2. Krize rodiny	23
2.1 Rozvod manželství	25
2.1.1 Rozvod manželství dnes a v minulosti	25
2.1.2 Vývoj rozvodovosti	27
2.1.3 Nejčastěji sledované prediktory rozvodu u mužů a žen	27
2.1.4 Nesoulad, rozvrat, rozvod	28
2.1.5 Modely rozvodového řízení	29
2.2 Vliv rozvodu na dítě	30
2.2.1 Následky rozvodu pro dítě	31
2.2.2 Reakce dětí na rozvod z hlediska jejich věku	33
2.2.3 Reakce dětí na rozvod z hlediska jejich pohlaví	38
2.2.4 Krátkodobé a dlouhodobé reakce dítěte na rozpad manželství	39
2.2.4.1 Suicidální jednání u dětí	39
2.2.4.2 Děti, rozvod a návykové látky	40
2.2.5 Emoce, jež děti při rozvodu prožívají	40
2.2.5.1 Psychosomatické pacienti	42
2.2.6 Závažné chyby rodičů, které zhoršují psychický stav dítěte	42

2.2.7 Syndrom zavrženého rodiče	44
2.2.8 Parentifikace	46
3. Terapie	47
3.1 Pomoc terapeuta	48
3.1.1 Metoda hry	49
3.1.2 Rodinná arteterapie	49
3.1.3 Metoda společného rozhovoru	50
3.1.4 Dotazník	50
3.2 Práce s dětmi ve skupinách (podle Hether Smith & Branwen Lucas)	51
3.3 Telefonické linky pomoci	52
3.4 Pomocné zásahy školy	52
4. Kvalitní rodinné zázemí	52
4.1. Vliv otce a matky na formování osobnosti dítěte	52
4.2. Následky nekvalitního rodinného zázemí na osobnost dítěte – dospělého v životopisech známých osobností	54
4.2.1 Josif Vissarinovič Stalin	54
4.2.2 Adolf Hitler	54
4.2.3 Benito Mussolini	56
4.2.4 Saddám Husajn	57
5. Malé shrnutí závěrem	59
5.1 Učebnice rodinné výchovy pro 6.- 9.ročník základní školy	59
5.2 Dítě a jeho rodina	59
5.3 Dopady rozvodů	59
5.4 Příčiny rozvodů a získávání dat	60
5.4.1 Složky soužití	61
5.4.2 Výběr „vhodného“ partnera = předcházení rozvodu	62
5.5 Jak tedy vypadá funkční rodina?	63
6. Závěr:	65
7. Seznam použité literatury	66
8. Přílohy	72
Příloha č.1	74
Příloha č.2	75
Příloha č.3	76
Příloha č.4	77
Příloha č.5	78
Příloha č.6	79
Příloha č.7	80
Příloha č.8	81
Příloha č.9	82
Příloha č.10	83

Příloha č.11	84
Příloha č.12	85
Příloha č.13	86
Příloha č.14	87
Příloha č. 15	88
Příloha č.16	89
Příloha č.17	90
Příloha č.18	91
Příloha č.19	92
Příloha č.20	93
Příloha č.21	94
Příloha č.22	95
Příloha č.23	96
Příloha č.24	97
Příloha č.25	98
Příloha č.26	99
Příloha č. 27	100

1. Historické a současné pojetí rodiny

1.1 Definice rodiny

Rodina je základní společenská jednotka. Z hlediska klasifikace sociálních skupin je rodina skupina malá, primární, formální i neformální, členská, referenční, vlastní skupina. Rodina je nejvýznamnější forma organizace soukromého života. Historicky se podoba rodiny mění. Základ je společný: rodina je přirozené společenství osob, které vychází ze dvou druhů (rovin) vztahů: vztahy partnerské: tj. vztahy mezi mužem a ženou = primární rodinná dyáda (tyto vztahy jsou základem pro vznik rodin, ale není to ani manželství ani rodina), vztahy příbuzenské: rodičovský vztah, sourozenecký vztah a další příbuzenské vztahy (podle toho, kdo všechno žije v rodině, tj. v jedné obytné jednotce, v bytě). (Výrost, Slaměník, 1998, s. 303-339)

Pojem „rodina“ můžeme chápat z hlediska rozličných vědeckých disciplín různě. Proto je velmi složité nalézt jednotnou definici. Jen pro dokreslení uvádím rozdílná pojetí pojmu „rodina“ výklady z pedagogického, psychologického a sociologického slovníku.

Rodina: 1) Nejstarší společenská instituce. Plní socializační, ekonomické, sexuálně-regulační, reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. (Průcha et al., 2003, s. 202)

2) Spol. skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí (Hartl, Hartlová, 2000, s. 512)

3) Forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti (Jandourek, 2007, s. 206)

Rodina je jistě nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla kdysi v pradávných dobách, kdy se člověk ještě moc málo podobal tomu, jak se známe dnes. A vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život. Člověk byl v těch dobách mezi ostatními velkými živočichy velmi nedokonalým tvorem a jeho mládě přicházelo na svět tak málo připravené, že pečovat o ně a chránit je

v úzkém intimním společenství ženy a muže a případně dalších blízkých lidí byla prostě životní nutnost, základní podmínka pro jeho přežití. (Matějček,1994,s.15)

Kromě toho, že je rodina biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní jednotkou každé lidské společnosti. Reprodukuje člověka nejen jako živočicha, zprostředkuje mu vrůstání do jeho kultury a společnosti. (Matoušek,2003,s.8)

Rodina není neměnnou institucí, za kterou byla kdysi považována, faktem je, že se mění v čase a prostoru. To, co bylo pro rodinu typické v pravěku nebo před sto lety, dnes již neplatí nebo platit nemusí.

Učebnice sociologie po dlouhou dobu začínaly tvrzením, že rodina je pro sociologii příkladem morfostatické instituce. Představuje sociální zařízení, jehož základním účelem je vytvářet soukromý prostor pro reprodukci společnosti, stísněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému. Chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává. Vývoj či pokrok tím rodina ovšem nebrzdí. Naopak: svou stabilitou dynamiku umožňuje a v jistém smyslu i podporuje, protože brání společenský systém před chaosem a zhroutilím. Jevilo se, že rodina působí a bude dál působit jako nenápadný, ale velmi významný stabilizující prvek, který zaručuje společnosti koherenci a staví hráz anomii v proudu radikálních změn. (Možný,2006,s.14-15)

Téma rodiny je stále živé a zdá se, že stále dost neprobádané. I přes mnohé katastrofické vize a předpovědi o klesající soudržnosti rodiny, o hrozbách plynoucích z rozvolněnosti manželských vztahů a nárůstu rozvodů, zůstává rodina stále nejvýznamnějším opěrným bodem a institucí socializace člověka. (De Singly,1999,s.7)

1.2 Historická exkurs do vývoje rodiny

Jednotkou středověké společnosti byla rodina, ve společnosti moderní je jí jednotlivec... (Henry Sumner Maine,1861)

Tvář rodiny, způsoby jejího fungování, podoby rodinné intimity se mění. Některé opěrné pilíře rodinného života však již více než století zůstávají. (De Singly,1999,s.7)

Pro lepší pochopení současného stavu a situace, ve kterém se rodina nachází, je v první řadě nutné zaměřit se na vývoj této společenské instituce z historického hlediska.

Společnost a s ní samozřejmě i rodina prošla v minulých stoletích nemalými změnami, které nutně musely mít vliv na její funkce.

1.2.1 Tradiční rodina

Jedná se o typickou rodinnou formaci 18. a 19. století, která je vícegenerační a rozšířená. Byla rodinou monogamní s výraznou dominancí otce. Otcova autorita v ní byla založena výkonem v roli podnikatele a dědičným vlastnictvím majetku. Živitelem rodiny je muž. Ekonomická aktivita byla velice výrazná, a to především ve výrobní oblasti, do níž byli zapojeni všichni členové rodiny. Z těchto ekonomických důvodů byla rodina i značně stabilní. Za to emocionální složka byla značně chudá. (Abesková, 2007, s. 8)

Porodnost byla vzhledem k minimální dostupnosti a znalosti antikoncepčních prostředků velmi vysoká, podobně tak jako úmrtnost.

Tradiční rodina přispívala ke stabilitě společnosti i tím, že výběr manželského partnera nebyl v rukou těch, kdož zakládali rodiny v novém pokolení, nýbrž byl v rukou jejich rodičů. Ti samozřejmě vybírali i (vesměs však především) s ohledem na to, nakolik je uvažovaný partner vhodný z hlediska zachování společenského postavení rodiny, jejího majetku i kulturního habitu. (Možný, 2006, s. 21)

1.2.2 Rodina moderní

Individualistická, dezintegrovaná a především městská rodina, která vznikla jako důsledek upadajícího vlivu tradičního systému příbuzenství. Tvořena je rodiči a dětmi. Používá se též pojem rodina nukleární, rodina manželská (Durkheim) nebo rodina párová. (Jandourek, 2007, s. 207)

V moderní rodině spočívají příbuzenské vazby méně na majetku, na společných statcích rodinné skupiny. „Věci postupně přestávají být pojátkem rodinného domácího společenství.“ Ducha rodiny dnes tvoří vztahy mezi mužem a ženou a mezi rodiči a dětmi. (De Singly, 1999, s. 14)

Prohlubující se dělba práce a rozvoj speciálních institucí vyvlastnily rodině řadu jejích tradičních funkcí. Nejprve došlo k odluce bydliště a pracoviště a rodině se vzdálil námezdně zaměstnaný muž. Po oslabení produkční funkce rodiny ztrácely postupně naléhavost i další její základní funkce. Tam, kde byla rodina kdysi nezastupitelná, nastoupili specialisté a formální organizace. Změnila se i povaha práce, která je stále více manipulací se symboly

než s předměty a nevyžaduje tedy fyzickou zdatnost: to, že je žena slabší než muž, ji už v zaměstnání nehandicapuje; hloupější není. Od konce padesátých let ženy hromadně opouštějí domácnost a profesní kariéra se pro ně stává stejně důležitou jako pro muže. Několik let věnovaných mateřství se mění z celoživotního údělu ve významnou, ale v prodlužujícím se životě už jen poměrně krátkou epizodu. Obsah a povaha komplementarity mužské a ženské role dostávají radikálně nový půdorys. (Možný, 2006, s. 22-23)

Reprodukční aktivita rodiny se při tom podstatně snižuje. Dochází k zavádění antikoncepce a stále více se prosazuje plánovaná reprodukce. (Abesková, 2007)

1.2.3 Rodina postmoderní

Formy rodinného soužití jsou ovlivněny ekonomickou, sociální i právní situací ve společnosti. Masová spotřeba, urbanizace, uvolňování mravů a individualismus modely rodinného soužití výrazně modifikovaly. Z patriarchálního modelu, který před rokem 1945 pravděpodobně převažoval, se přešlo na model manželský, v němž muž již není jediným živitelem rodiny (žena má i nadále na starosti domácnost, ale navíc může mít své vlastní zaměstnání), a poté na model asociativní rodiny, v němž muž i žena na potřeby domácnosti přispívají rovnoměrně. (Montoussé, Renouard, 2005, s. 283-284)

Masové využití antikoncepce demokratizuje vztahy mezi mužem a ženou a dává ženě příležitost rozhodovat o počtu dětí a době jejich příchodu. (www.rodiny.cz)

Rodina, o jaké jsme slýchali z vyprávění našich prarodičů, se od té doby již hodně změnila. Narůstající počet rozvodů manželství, neúplných rodin, týraných a zanedbávaných dětí, neustále se zvyšující delikvence mládeže, počet mimomanželských dětí, pohlavně přenosné choroby, to vše je v dnešní době -bohužel- již naprosto běžné. Dalo by se říci, že tradiční rodina se svou pevnou a neměnnou hierarchií již vymizela. Řada odborníků z různých odvětví se touto „krizí“ současné rodiny zabývá a snaží se nalézt a vysvětlit příčiny, proč k tomuto stavu došlo.

Od šedesátých let je model ženy v domácnosti kritizován, především ženským sociálním hnutím – feminismem. Snižuje se stabilita manželství a také byl zákonem umožněn rozvod vzájemnou dohodou. Rozvíjí se soužití mimo manželství. Instituce manželství a sexuální role sice nezanikají: vždyť většina párů v roce 1990 žije v manželství a mají zavedenou specializaci domácích rolí a funkcí. Ovšem větší část své legitimacy už tato

instituce ztratila. Manželství je většinovým řešením tehdy, když lidé chtějí mít dítě. Rozštěpení mezi rodinným životem a manželstvím začíná být značné. (De Singly,1999,s.90)

Současnou rodinu charakterizuje větší závislost na státu, větší nezávislost na okruhu příbuzných a větší nezávislost manželů na rodině. Muži i ženy, dospělí i děti organizují svůj soukromý život v rámci následující duality: požadují větší skupinovou i osobní nezávislost a zároveň se dostávají do větší závislosti na veřejné sféře. Émile Durkheim vyjadřuje paradox moderní rodiny: současná rodina je čím dál tím víc „soukromá záležitost“ a zároveň čím dál víc věc „veřejná“. Všechno směřuje k tomu, že vývoj směřující k zaměření na osoby, k autonomii rodiny ve vztahu k širšímu příbuzenstvu, sousedům i k širší společnosti byl doprovázen vyšší závislostí na státu. „Stát se stal činitelem života domácností.“ (De Singly,1999,s.10-11)

S tím, jak rodiče ztráceli kontrolu nad namlouváním svých dětí, klesal věk sňatku i věkový rozdíl v páru. Tato tendence zesílila vzrůstem vzdělanosti žen a všeobecným rozšířením vysokoškolského vzdělání, a dále sílí, jak se přenáší dědictví z ekonomického na kulturní kapitál, sbližují se rolová očekávání na muže a na ženu, klesá hodnota mateřství a velikost rodiny omezují jiné, než biologické limity.(Možný,2006,s.129)

Dnešní manželství se totiž více než kdy dříve zakládá na lásce- či lépe řečeno, na tom, co mladí lidé za lásku pokládají. Může to být citová blízkost, vzájemná důvěra a sympatie, zalíbení jednoho v druhém, vzájemná oddanost, ale někdy také jen sexuální přitažlivost a iluze o společné budoucnosti. Dnes už se vyskytuje jen zřídka manželství z rozumu, z hospodářské nutnosti nebo jako základ pracovního společenství, tj. aby tu byl někdo na práci.(Matějček,1994,s.18)

Nutno podotknout, že se také velice výrazně zvyšuje rozvodovost. Za příčinu tohoto jevu, bychom mohli pokládat razantní úpadek již dlouhodoběji snížené religiozity.

Takzvané čisté vztahy, které Anthony Giddens charakterizoval jako zaměření na bezprostřední realizování a užití si vztahu s důrazem na sexuální naplnění, jsou ovšem při každodenním partnerském soužití a po založení rodiny spíše nemožné, protože nejsou oddělitelné od záležitostí finančních a materiálních. Právě jakási touha po vztahu nezatíženém běžnými, všedními starostmi o domácnost a děti vystupuje jako klíčová v modelu životního stylu novodobých jednočlenných domácností.(Psychologie DNES,č.3 s.32)

Existuje mnoho rozmanitých forem rodinného soužití. Tendence obecně směřují k vytváření malých (nukleárních) rodin, ale rodina jako instituce zůstává poměrně stabilní. (Montoussé, Renouard, 2005, s. 284)

1.3 Rodina - její základní znaky a funkce

Rodina je definována jako sociální skupina tvořená dospělými jedinci obou pohlaví, z nichž dva (partneři) žijí pod jednou střechou a udržují sociálně akceptovatelný sexuální vztah. Součástí rodiny jsou děti zplozené či přijaté dospělými partnery. Tato skupina jedinců tvoří sociální instituci, kterou drží pohromadě několik vzájemně se posilujících funkcí:

- a) Sexuální - pohlavní uspokojování dospělých jedinců.
- b) Reprodukční - zachování rasy prostřednictvím biologické reprodukce.
- c) Ekonomická – dělba práce mezi dospělými jedinci podle pohlaví, potřeb a tradice, a mezi dospělými a dětmi podle pohlaví a věku dítěte
- d) Sociální – udržení vazeb mezi generacemi (např. tabu incestu) tak, aby zůstaly zachovány vztahy a funkce.
- e) Kulturní – přenos kulturních vzorců z rodičů na děti:
 - e1) Přenos rolí a sociálně přijatelného chování k ostatním členům společnosti v různých sociálních kontextech (tyto role se mění v závislosti na věku a pohlaví dítěte).
 - e2) Osvojení schopností nutných k fungování v intimním prostředí.
 - e3) Komunikační dovednosti: způsob používání jazyka a neverbální komunikace tak, aby byl obecně srozumitelný a přijatelný pro širší sociální okolí.
 - e4) Usměrnění dětské emoční reaktivity: osvojení pravidel, jak a kdy vyjadřovat emoce (rodina vyučuje dítě prostřednictvím verbální a neverbální komunikace, příkladem a podobně).
- f) Důležitým úkolem a funkcí rodiny je rozlišit, kdy jeden z členů již není dítětem, moment, kdy dospěl, a je tedy schopen zastávat role a funkce dospělého jedince.

g) Poslední funkcí rodiny je péče potomků o stárnoucí rodiče (sociální funkce). (Satir,2007,s.32)

Mezi základní znaky rodiny patří silná, trvalá citová vazba, spolupráce a vzájemná propojenost rolí (vzájemná nahraditelnost rolí), společné vedení domácnosti a projevování vzájemné úcty. (<http://lide.uhk.cz>)

Rodina plní mnohé funkce. Její primární rolí je podle církve plození potomstva. Kromě této biologické role ovšem rodina vykonává také ekonomické a sociální funkce. V tradiční společnosti byla rodina nejvýznamnější sociální skupinou s velice širokým spektrem, funkcí, do nichž spadala např. i výroba. V souvislosti s ekonomickým a sociálním rozvojem rodina částečně přišla o svůj ekonomický význam, klíčový je však i nadále její význam společenský.(Montoussé,Renouard,2005,s.285)

Funkce rodiny se v dějinném vývoji společnosti postupně měnily. Se změnami společenských podmínek některé funkce ustupovaly do pozadí nebo zcela zmizely, jiné nabývaly zase na závažnosti.(Abesková, 2007)

Muž a žena mají v manželství stejná práva a stejné povinnosti. Jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si a společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí. Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování nezletilého dítěte, při správě jeho jmění. Při výkonu práv a povinností jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Rodiče mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem.(Zákon o rodině č.94/1963 Sb. Část první, Hlava třetí §18, Část druhá Hlava první §31-32,www.zakonycr.cz)

Funkce v rodině lze rozdělit na primární a sekundární. Proto, aby rodina dobře fungovala, musí nutně zabezpečovat a naplňovat všechny primární funkce (biologicko-reprodukční, socializačně – výchovná, sociálně – psychologická, sociálně – ekonomická). Některé primární funkce jsou nahraditelné, jiné nikoliv. Naopak sekundární funkce jsou ty, které rodina může, ale nemusí plnit (např. rekreační, odpočinková, vzdělávací, zájmová). (<http://lide.uhk.cz>)

1.3.1 Socializačně - výchovná funkce rodiny

Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Tímto způsobem osobitě zabarvuje to nejpodstatnější, co dítěti předává – sociální dovednosti, bez kterých se ono v dospělosti neobejde. (Matoušek, 2003, s. 8)

Rodina poskytuje dítěti základní orientaci ve světě a vše potřebné pro plynulé zařazení dítěte do společnosti, snaží se zajistit podmínky pro harmonicky všestranný rozvoj, je regulátorem sociálně patologických projevů chování. (Výrost, Slaměník, 1998, s. 303-339)

Výchovou se rozumí péče o rozvoj osobnosti dítěte, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Nelze však opomenout, že tato výchovná funkce rodině a potažmo rodičům zůstala jen u nejmenších dětí. Dítě se v primární rodině učí i své sexuální roli. Otázkou je, jak se s touto situací konfrontují rodiny.....založené na partnerství osob stejného pohlaví, neboť z hlediska tvorby sociální a sexuální role dítěte neumožňují proces, kdy dítě rozlišuje a identifikuje se s jedním nebo druhým genderovým vzorem. (Boháčová, 2007)

1.3.2 Biologicko- reprodukční (sexuální) funkce rodiny

Rodina tuto funkci naplňuje zplozením svého potomka a tím, že se mu ze všech sil snaží zabezpečit všechny potřebné podmínky pro život a pro jeho další vývoj. Má význam jak pro společnost jako celek, tak také pro jedince, kteří rodinu tvoří. Má-li společnost zabezpečit perspektivy svého rozvoje, potřebuje stabilní reprodukční základnu. Význam biologicko-reprodukční funkce rodiny pro samostatného jedince je pak spatřován jednak v uspokojování jeho biologických a sexuálních potřeb, ale také v uspokojování potřeby pokračování rodu každého jedince. (Zachová, 2007, s. 9)

Sexuální funkce je nahraditelná, naopak reprodukční funkce nahraditelná není (i když s rozvojem genetiky a technologie medicíny lze polemizovat). (<http://lide.uhk.cz>)

1.3.3 Sociálně – ekonomická funkce rodiny

Dříve rodina naplňovala tři základní ekonomické funkce.... První tradiční funkcí rodiny je zajistit předání dědictví. Tato funkce umožňuje předat dětem dědictví, na kterém závisí jejich budoucí ekonomická a sociální situace. Úkolem každé generace je rodinné dědictví zvětšovat. Druhou ekonomickou funkcí rodiny je funkce výrobní. V agrárních a řemeslnických společnostech bývala rodina základní výrobní jednotkou. Třetí ekonomickou

funkcí rodiny je funkce spotřební. Tato funkce, na rozdíl od předchozích dvou, se vznikem moderní společnosti nezaniká. Naopak, konzumace zboží trvalé spotřeby a volnočasových aktivit se stává hlavním cílem rodiny. (Montoussé, Renouard, 2005, s. 285)

Ekonomická funkce spočívá v uspokojování hmotných potřeb členů té které rodinné formy a správě jejich majetku. Ekonomická funkce však velmi úzce souvisí s funkcí formální nebo chcete-li socializační. Formální funkcí rozumíme požadavek podřít se určitému řádu a náležitostem, tak jako jsou jim v obecném zájmu podřízeny i jiné formace jako je obec, podnik, stát. (Boháčová, 2007)

Pokud rodina nechce, nebo nemůže náležitě naplňovat ekonomickou funkci, může být nahrazena jinou institucí (systém sociálních podpor apod.). V této funkci je tedy rodina zastupitelná.

Důvodem k uzavření sňatku je stále častěji láska a dětem je v rodině věnována čím dál větší péče, což může být indikátorem toho, že ekonomická pouta byla nahrazena citovými. (Montoussé, Renouard, 2005, s. 287)

1.3.4 Sociálně – psychologická funkce rodiny

Jednou ze základních funkcí rodiny je i nadále zajištění socializace. Rodina dítěti předává základní hodnoty celé společnosti i konkrétní společenské skupiny ve větší míře než škola. Annick Percheron rozlišuje čtyři oblasti předávání hodnot. V první oblasti se předávají hodnoty spojené s prací a povoláním. V rodině jsou rovněž předávány vzorce rodinného chování a vztahů mezi pohlavími. Je zajímavé si všimnout, že v této oblasti přetrvává tradiční model rozdělení rolí. Jednou z tradičních funkcí rodiny je také předávání náboženských hodnot. Rodina má k dispozici dva základní nástroje socializace a předávání hodnot. Jde o socializaci: nevědomou, založenou na implicitním učení (rodiče jsou prvními osobami, k nimž se děti mohou vztahovat) a vědomou, kterou lze definovat jako výchovu a explicitní vysvětlování norem a pravidel. (Montoussé, Renouard, 2005, s. 286)

Stála přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte. Další takovou podmínkou je bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí. Obojí může dítěti poskytnout jen rodina, a to nezastupitelně. (Matoušek, 2003, s. 8)

Prostředí domova a rodiny jako takové je v současné době především velice významným útočištěm proti vnějšímu světu a místem, kde dochází k uspokojování mnoha typů potřeb – mezi jinými potřeba podpory, potřeby sociálního styku, pomoci a přijetí, potřeby společných rituálů, společných plánů aj. Pro členy rodiny má meritorní význam citová jistota a pevné rodinné zázemí.

Rodina ve svém intimním prostředí umožňuje vytvořit pevné sociální vazby (pocit důvěry, emocionálně silné a opětovávané vztahy), nabízí základní prostor pro další psychosociální vývoj jedince (sebedůvěra, motivačně-volní charakteristiky, bazální postoj k sobě, k personálnímu okolí, ke společnosti), formují se zde modely chování, regulační činitelé (interiorizace norem), proces identifikace a přijímání rolí (především pohlavní), rozvoj komunikace, rozvoj dovedností. (Výrost, Slaměník, 1998)

„U dětí, které dlouho musely žít v prostředí citově chudém, pozorujeme často, že mají vážné obtíže v citových vztazích na všech dalších vývojových stupních.“ (Matějček, 1986)

Deprivace neboli strádání v důsledku nedostatečného uspokojování objektivně významných potřeb může zásadním způsobem poškodit další vývoj dětské osobnosti. Z psychologického hlediska má závažné důsledky především citová deprivace – nedostatečné uspokojování citových potřeb dítěte, a sociokulturní deprivace – nedostatek podnětů, které podporují rozvoj schopností a dovedností dítěte, tj. výchovné zanedbání. (<http://www.portal.cz>)

1.4 Rozdělení rodin podle funkčnosti

Ne všechny rodiny plní své funkce stejně. Některé je zabezpečují lépe, jiné hůře. Na základě tohoto poznatku lze rodiny ještě podrobněji dělit.

1.4.1 Funkční rodina

Rodina, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci většina. (<http://www.viod.cz>)

Kvalitu rodinného života ovlivňuje mnoho aspektů. Různí autoři se však shodují na dvou nosných principech – na soudržnosti rodiny a její adaptabilitě. První z nich, soudržnost,

bývá také nazývána koheze. Souvisí s rodinnou intimitou, blízkostí, sounáležitostí. Ve funkčních rodinách je zdravá soudržnost vyvažovaná přiměřenou autonomií členů rodiny. (www.solen.cz)

1.4.2 Problémová rodina

Rodina, v níž se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Problémových rodin se v populaci vyskytuje okolo 12 – 13%. (<http://www.viod.cz>)

1.4.3 Dysfunkční rodina

Je chápána jako rodina, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama, a je proto nutno učinit řadu opatření zvenčí, tzv. sanace rodiny. Tyto rodiny tvoří asi 2%. (<http://www.viod.cz>)

1.4.4 Afunkční rodina

Poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná. Jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do náhradní rodiny či institucionální péče. V populaci se vyskytuje asi 0,5% takových rodin. (<http://www.viod.cz>)

1.5 Typy rodin

1.5.1 Nukleární rodina.

Nukleární rodina je v pavučině příbuzenství uzlem, v němž se setkávají a shromažďují lidé, kteří jsou prostřednictvím manželství nebo rodičovství spřízněni s dalšími podobnými seskupeními. V okamžiku, kdy jedinec v dospělosti založí vlastní rodinu, stává se členem dvou nukleárních rodin: v rodině svých rodičů figuruje jako potomek, případně jako sourozenec, v rodině vlastní jako partner a jako rodič. Původní rodina z hlediska jedince je nazývána orientační, nově založená rodina je rodinou prokreační. Všude na světě je nukleární rodina považována za základní jednotku vzájemné solidarity a odpovědnosti. Navíc je považována za jedinou legitimní jednotku plodící potomky a zodpovědnou za jejich výchovu.

V různých kulturách je pak různě řešena základní dělba práce mezi mužem a ženou v rámci nukleární rodiny. Nukleární rodina je také základní ekonomickou jednotkou, primární jednotkou spotřeby a distribuce životních potřeb a důležitou jednotkou primární ekonomické produkce. Nukleární rodina existuje na každém kontinentu a na každé úrovni složitosti, od loveckých a sběračských skupin až po vyspělé průmyslové národy na Západě. Proto považovali antropologové nukleární rodinu za počáteční bod analýz příbuzenských a obecně společenských systémů. (<http://referaty-seminarky.cz>)

1.5.2 Rozšířená rodina

Rozšířené rodiny se skládají z několika spřízněných nukleárních rodin (mnohdy mají stejné bydliště a věnují se stejné ekonomické činnosti). Rozšířená rodina (velkorodina) mnohdy v jednodušších společenstvích zastihuje význam nukleární rodiny: přejímá funkci ekonomickou i funkci výchovnou. Velkorodina umožňuje jednotlivým nukleárním rodinám v ní sdruženým lépe odolávat nepříznivým okolnostem a vyrovnávat se s nimi. (<http://referaty-seminarky.cz>)

1.5.3 Orientační rodina

Orientační rodina, do níž se dítě narodí, mu poskytuje základní sociální zkušenost. Svým chováním mu interpretuje svět jako celek, jehož je součástí. Dítě se v rodině naučí posuzovat, zda je svět spíše dobrý, nebo zlý, má šanci zde získat potřebný pocit základní důvěry. Rodina je zjednodušeným modelem světa, v němž získává první zkušenosti a ověřuje si reakce okolí na své chování. (<http://referaty-seminarky.cz>)

1.5.4 Reprodukční rodina (také prokreační rodina)

Zkušenosti získané v původní, orientační rodině se přenášejí i do rodiny, kterou člověk vytváří jako dospělý, do tzv. rodiny prokreační. V dospělosti máme tendenci opakovat totéž, co dělali naši rodiče, a děláme podobné chyby. V jiném případě se snažíme o pravý opak, ale i v tomto případě je základem naše zkušenost získaná v dětství. I dospělý jedinec potřebuje rodinné společenství, které mu poskytuje pocit bezpečí rodinného zázemí (jež však sám ve větší míře spoluvytváří), umožňuje mu získat určité sociální role a sdílet zkušenosti. (<http://referaty-seminarky.cz>)

1.5.5 Úplná rodina

-manželský pár resp. soužití druha a družky – tzv. faktické manželství - bez dětí nebo s dětmi. (<http://www2.czso.cz>)

1.5.6 Neúplná rodina

Rodina redukována rozvodem nebo smrtí otce, matky, obou rodičů, nebo tvořená svobodnou matkou a dítětem. Obsah pojmu rodina neúplná záleží na pojetí úplnosti rodiny v dané společnosti. (Jandourek,2007,s.207)

1.5.7 Rodina druhotně vzniklá

Nová rodina, kde si partneři přináší svoje děti z minulých svazků (<http://www.psychoterapie.estranky.cz>)

1.6. Role muže a ženy v rodině

Role z angl., chování, která je pro jedince v určitém postavení vhodná a žádoucí; předpokládaný způsob chování jedince v určité sociální situaci, pro kterou je dána konkrétní společenská norma.(Hartl,Hartlová,2000,s.512)

Nadřazenost muže a rozdělení mužských a ženských rolí je vysvětlováno všemi hlavními tradičními náboženskými systémy. Muži a ženy byli – zhruba do osvícenství – vůbec chápáni jako odlišné bytosti, které náleží do odlišných sfér života. Jejich úděly byly považovány za nesouměřitelné. Nicméně však odlišnost a mocenský rozdíl mužů a žen nebyly otevřeně zpochybněny ani v novověku a vývojem společnosti byly upevňovány. Zpochybnění těchto struktur artikuloval teprve feminismus.(Gjuričová,Kubička,2003,s.49-50)

Odlišnost funkcí mužů a žen a jejich sfér působení byla v polovině 50.let 20.století v USA argumentována Talcottem Parsonsem a jeho spolupracovníky. Ženy a muži plní v moderní rodině odlišné funkce, které se vzájemně doplňují. Mužské role jsou racionální a instrumentální, muži zabezpečují rodinu hmotně, starají se o vztah rodiny a širší společnosti, zprostředkují sociálně daná omezení dětem, ženské role jsou expresivní, jejich úkolem je zabezpečovat příznivé emoční klima a každodenní péči, dávat dětem nepodmíněnou lásku. Toto funkční rozdělení rolí je podle Parsonse nezbytné pro fungování moderní společnosti a pro její reprodukci. Feministická kritika funkcionalistického pojetí rolí v rodině upozornila, že spíše nežli reálné vztahy vystihují role tradiční společenský ideál; mají tedy ideologický

rozměr. Neplnění (nezvládnutí i nepřijetí) role bývá pak kritizováno nebo patologizováno, například muži, kteří jsou emocionální a pečující, bývají zesměšňováni; podobně není společnost tolerantní k těm mužům, kteří nejsou hlavními živiteli rodiny. (Gjuričová, Kubička, 2003, s. 52-53)

1.7 Rodina a její význam pro vývoj dítěte

Zkušenost ukazuje, jak velmi potřebuje dítě bezpečí a lásku (a vlastně nejenom dítě)! Člověk se může dítěti perfektně postarat o hygienu, krmit je, přebalovat a dělat všechno, co předepíše dětský lékař, ale když dítěti chybí láska, něžnost a zájem rodičů, jsou děti nemocné, apatické, zoufají si svým vnitřním způsobem a doslova spějí k duševnímu i tělesnému zániku.

Tomáš Akvinský mluví proto o rodině jako o „duchovní děloze“. To je výstižný obraz. Jako vyvíjející se dítě v lůně své matky je bezpečné a mimo tento chráněný prostor nemůže existovat, stejně tak je tomu i s dětmi v rodině: potřebují doprovázející a ochrannou lásku svých rodičů. Existují však i poruchy manželství, které vedou k rozchodu. Blaho dítěte by mělo být pro manželské páry v krizi dostatečným motivem pro překlenutí krize... Děti mají právo na lásku svých rodičů a člověk by měl udělat všechno, aby jim toto právo zachoval. (Laun, 1996, s. 27-28)

2. Krize rodiny

Krize rodiny (crisis of family) Proces předávání řady funkcí vykonávaných tradičně rodinou (výchovy, vzdělávání, výroby životních potřeb, péče o staré a nemocné) jiným společenským institucím v moderní společnosti. Jedním z příznaků krize rodiny má být také rostoucí rozvodovost. O tom, zda rodina směřuje k zániku, nebo své renesanci, jsou mezi autory spory. Přes nové formy soužití a zánik klasické velké rodiny si v soukromé oblasti rodina udržuje stále prvořadý význam např. ve výchově potomků nebo při poskytování citového zázemí. (Jandourek, 2007, s. 134)

„Známkou naší doby je osobitá disharmonie mezi individuálními vztahy a širší společností. V souvislosti s tím mě napadá několik možných hypotéz: Durkheimův koncept anomie, Frommův důraz na trend odcizení, Reismanovy teorie. Vezmeme-li kteroukoli z nich, všechny se shodují v tom, že ve společnosti narůstá pocit odcizení, osamělosti, krize osobní

identity. Lidé hledají přijetí v konformitě. Jedním z projevů tohoto trendu je návrat člověka zpět ke své původní rodině, obnovení pocitu bezpečí, sounáležitosti a lidské hodnoty. Úkolem rodiny je poskytovat pocit bezpečí, lásky a přijetí, který lidé nemohou najít ve společnosti. Tento požadavek vytváří na rodinu neúnosný tlak. Je současná rodina schopna tyto požadavky plnit? Ne, alespoň ne uspokojivě. Snaží se, ale výsledky jsou nevalné.“ Nathan Ackerman (Satir,2007,s.36)

V současnosti již nelze hovořit o jednom typu rodiny – rodina existuje v nejrůznějších formách: páry mohou žít v manželství, jako nesezdaní partneři, existují rodiny s jedním rodičem, lidé žijí samostatně či v několika po sobě následujících párových soužitích prostřídáných s obdobími života bez partnera. Aspektem domnělé krize rodiny je pokles plodnosti, který postihuje všechny průmyslové země již od počátku sedmdesátých let. Rodiny se zmenšují, protože se rodí méně dětí, ale také proto, že soužití několika generací pod jednou střechou je jevem stále vzácnějším. (Montoussé,Renouard,2005,s.294)

Zdá se, že krize sňatečnosti je indikátorem toho, že se rodina jako instituce v důsledku mnoha ekonomických a sociálních proměn rozpadá. Mezi tyto změny patří např. liberalizace mravů v šedesátých a sedmdesátých letech, důležitou roli hraje bezesporu také vstup žen na trh práce a jejich emancipace – ve většině případů totiž o rozvod žádají právě ony.

Rodina v jakékoli formě i nadále plní svou socializační funkci. Roli socializačního činitele sdílí se školou, kterou svým významem ovšem zdaleka překračuje – svou životní dráhu dítě začíná v rodině. Rodina rovněž nadále zůstává místem k vyjádření vzájemné solidarity, jež se zvyšuje v obdobích krize. Ať už se jedná o finanční pomoc, pomoc v domácnosti anebo „sociální pomoc“, vytvářejí se jejím prostřednictvím velmi silné mezigenerační vazby. Solidarita existuje také na úrovni páru. Vedení rodinného rozpočtu stále častěji přestává být doménou muže, partneři finanční prostředky sdílí. Rodina je stále méně svazována pouty ekonomické nutnosti, spojují ji citová pouta. Zatímco v tradičních společnostech byl výběr partnera ovlivněn tradicí a ekonomickou nutností, v současnosti se řídí tím, zda budoucí partneři k sobě mají citový vztah, což je na druhou stranu také jednou z příčin zvýšené rozvodovosti (páry mají tendenci rozdělit se v okamžiku, kdy se již nemilují).(Montoussé,Renouard,2005,s.295)

Moderní rodinu velmi dramaticky ovlivnila průmyslová revoluce. Manželství zbavila mnoha omezení a zároveň přinesla mnoho nových problémů. Mechanizace a depersonalizace

práce vyvolala v mužích pocit, že jsou jen prostým automatem, jehož jediným úkolem je vykonávat zanedbatelnou část práce v gigantickém a nepochopitelném celku. Hodnota jedince je začala poměřovat jeho příjmem. Z tohoto pohledu je hodnota ženy zanedbatelná, neboť za svou práci nedostává mzdu použitelnou k výchově dětí a chodu domácnosti. Pokud se žena rozhodla nevykonávat placenou práci a zůstat doma v roli matky a manželky, záhy zjistila, že velkou část jejích povinností a funkcí přebraly vnější společenské instituce: vzdělávání, stravování a podobně. Role muže jako hlavy domácnosti a ženy jako pečovatelky o teplo domova byla přehodnocena. Muži a ženy, zmatení novými myšlenkami o rovnosti, si začali klást otázky o svých rolích a každodenních událostech a problémech domácnosti. Průmyslová revoluce podpořila separaci nukleární rodiny od generace prarodičů, aniž by nabídla alternativu k funkcím, které prarodiče zastávali (postnatální péče o dítě, hlídání dětí, finanční pomoc v tísní a podobně). (Satir, 2007, s. 34-35)

2.1 Rozvod manželství

Rozvod vůbec je přepych bohatých lidí, neboť stojí peníze a obyčejně mnoho peněz. O mravním jeho nebezpečí a následcích netřeba se šířit...

Dr. Jiří Stanislav Guth Jarkovský: Společenský katechismus

2.1.1 Rozvod manželství dnes a v minulosti

Různé společnosti, ba i různé společenské vrstvy, se od sebe dosti podstatně liší ve vymezení toho, co všechno má či musí spolknout anebo snášet manželský partner, než může začít hledat formální řešení svých manželských problémů. Velká proměnlivost norem a vzorců chování je doložena i historicky, a velmi často také platí jiné normy pro muže a jiné pro ženy. Ve většině známých kultur je překročení normy u ženy přísněji postihováno, zejména pokud se týká nevěry. Na počátku našich dějin Starý zákon sankcionoval v takovém případě i zrušení manželství ukamenováním ženy. Mírnějším řešením je prodej nebo postoupení ženy jinému muži či prostě její zapuzení. Ve všech společnostech, které institucionalizací vztahu mezi rodiči zajišťují sociální jednoznačnost otcovství, jsou ovšem podmínky zániku tohoto vztahu přísně vymezeny a rozchod páru je formalizován v platném právu, ať už zvykovém, anebo později psaném. (Možný, 2006, s. 204)

Rozvod byl v katolickém prostředí těžko uskutečnitelnou záležitostí. V krajním případě – např. z důvodů odpadnutí jednoho z partnerů od víry, úkladů o zdraví nebo život, či

cizoložství – mohli být manželé rozloučeni od stolu a lože, což je ovšem neoprávněovalo k uzavření nového svazku. (<http://www.mb-net.cz>)

Takový rozvod legalizoval skutečnost, že manželé spolu přestali žít, zahrnoval opatření o výživném, zprošťoval od „manželských povinností“ (myslela se tím především povinnost sexuálního styku) a povoloval oddělené bydliště. Manželský svazek však, v logice jeho nerozlučitelnosti, opřené o vůli Boží, i po rozvodu dále trval. Nový sňatek umožňovala pouze rozluka, jež měla právní důsledky obdobné dnešnímu rozvodu. Ta však byla povolována pouze zcela výjimečně, zpočátku jen papežem, později i biskupy. (Možný, 2006, s. 206)

„když v stav manželský vstoupí, již od toho bez veliké nešlechtnosti a bezbožnosti ani upustiti, ani z něho vykročiti nemůže....Každý v manželství, aneb s trápením a soužením, aneb s veselím a potěšením, až do smrti zůstatí musí.“ (Jan Kocín z Kocínětu, Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně, 1585)

U nás je dnes jediným právním prostředkem zániku manželství za života manželů rozvod. Není ovšem ani dnes jediným způsobem konce manželského soužití žijícího páru. Goode [1956] uvádí jako další způsoby ukončení anebo dlouhodobého přerušení (dočasného ukončení):

- opuštění rodiny jedním z partnerů
- rodina vyprázdňené skořápky (empty shell family)
- dlouhodobá nepřítomnost jednoho z manželů pro jeho uvěznění, dlouhodobý pobyt v cizině, v emigraci, v bojující armádě, v ilegalitě atd.
- zánik některé z hlavních funkcí manželství pro fyzickou, emocionální anebo mentální patologii jednoho z partnerů

Manželství ovšem může být také prohlášeno za neplatné (nulitní) od samého svého počátku. Je to dokonce jeden z nejstarších způsobů zániku manželství. (Možný, 2006, s. 204-205)

Náš současný právní řád je v regulaci zániku manželství daleko liberálnější, než byly a jsou normy katolického církevního práva. Nezná „rozvod od stolu a lože“, rozvedení muži i

ženy mohou uzavírat nový sňatek (bez limitu počtu opakování), zákon připouští rozvod na návrh jedné strany, a dokonce i proti odporu strany druhé, v manželství nezná pojem „manželských povinností“ ve smyslu povinnosti sexuálního styku a nevěra není sama o sobě právním důvodem k rozvodu. Předpokládá se, že existuje společenský zájem na manželství jako na svazku co nejtrvalejším. Soud tedy může přistoupit ke zrušení manželství jen „ve společensky odůvodněných případech“. Zákon stanoví, kdy je společensky odůvodněný případ zrušení manželství – jen jsou-li vztahy mezi manžely tak vážně rozvráceny, že manželství nemůže splnit svůj společenský účel. (Možný,2006,s.208)

2.1.2 Vývoj rozvodovosti

Pravděpodobnost zániku manželství rozvodem u nás opravdu stoupá od počátku spolehlivější statistické evidence dodnes...Nad sdělením o dlouhodobém a nakonec dramatickém růstu rozvodovosti v naší civilizaci musíme mít na paměti zejména dvě skutečnosti:

1. Pravděpodobnost, zda manželství skončí rozvodem je podstatně ovlivněna dobou, jež v průměru uplyne, než manželství skončí jiným možným způsobem, jmenovitě úmrtím jednoho z manželů. Lidé v tradiční společnosti se mohli méně rozvádět už proto, že při panující vysoké úmrtnosti bylo už po relativně krátké době více manželství ukončeno smrtí.

2. Aby bylo možno manželství rozvést, je zapotřebí je nejdříve uzavřít. Ve společnostech, kde zůstává vysoký podíl celoživotně svobodných (a trvale ovdověných), žije méně lidí v manželství a i počet rozvodů je přirozeně menší. (Možný,2006,s.209)

Pravděpodobnost rozvodu je nejvyšší v prvních letech manželství, vrchol rozvodové vlny je mezi druhým a čtvrtým rokem – a k faktickému selhání soužití dochází samozřejmě ještě o něco dříve.(Říčan,1990,s.287)

2.1.3 Nejčastěji sledované prediktory rozvodu u mužů a žen

1. socioekonomický status
2. věk vstupu do manželství
3. etnicita a rasa
4. děti
5. doba trvání manželství

6. město – venkov
7. náboženství
8. dědičnost rozvodovosti
9. pořadí manželství

Nejnovější výzkumy spořádanosti manželství také naznačují, že to budou spíše rodiny, které neoslovuje rétorika feminismu a které se shodnou na tradičních rolích muže a ženy, jež budou patřit k většině rodin zanikajících tradičně až úmrtím jednoho z manželů. Veroff et al. [1995] například při longitudinálním studiu rodin zjistil, že nejstabilnější jsou ty rodiny, kde 1. manželka odpovědně a láskyplně pečuje o svého muže, 2. manžel je úspěšný ve svém povolání, 3. nehádají se často kvůli sexu a vzájemným vztahům, 4. podařilo se jim úspěšně integrovat do svých rodinných vztahů obě své širší rodiny a staré přátele a 5. manžel má cit pro nezávislost a sebekontrolu své ženy. Je až zvláštní, jak povážlivě se výsledek sociologického výzkumu může podobat závěrům konzervativního rozumu. (Možný,2006,s.220-226)

2.1.4 Nesoulad, rozvrat, rozvod

Rozvod je vážná věc. Na psychiku má dopad srovnatelný s úmrtím někoho blízkého. V průběhu rozvodové pře lze očekávat i zhoršení zdravotního stavu. (Novák, Průchová,2007, s.9)

Rozvod manželství a rozpad rodiny představují jedno z nejsvízelnějších období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu, tj. pro rodiče a děti, ale často pro celou širší rodinu. Má své aspekty sociální, etické, právní, emoční a pochopitelně velmi důležité aspekty psychologické. Je to období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. Je to období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život.(Dytrych,Matějček,2002,s.39)

Z teoretického hlediska je správné hovořit o třech stádiích.

1. Manželský (rodinný) nesoulad. Vzniká z více či méně podstatných rozporů, ve kterých se prokazuje snížená schopnost partnerů najít vhodné kompromisy a rozpory řešit; tento manželský nesoulad, který je poměrně běžný a nebývá nikým „diagnostikován“, přechází v menší části případů v manželský (rodinný) rozvrat

2. Manželský (rodinný) rozvrat. Jde již o podstatnější postižení některé ze základních rodinných funkcí (emoční, ekonomické, výchovné); rodinný rozvrat může být akutní nebo dlouhodobý; v některé ze svých fází pak může přejít v rozvod.

3. Rozvod. Je formálně právním ukončením manželského vztahu dvou jedinců, krajním řešením v procesu rozvratu manželství; rozvod na rozdíl od rozvratu manželství je deklarován, a to tím, že je podán návrh na rozvod, že proběhne rozvodové řízení a do celého děje, který byl předtím pouze součástí rodinného života, vstupují úřední instituce, jako např. soudy, právníci, oddělení péče o děti aj.

Je nutné si uvědomit, že vedle rodin s rozvedenými manželi existuje značný počet nepříliš dobře zjištělných rodin, které žijí v trvalém rodinném rozvratu s výrazným narušením rodinných funkcí, ale o rozvod z nejrůznějších důvodů nepožádají. Někdy hovoříme o *rozvodu nedeklarovaném*. (Dytrych, Matějček, 2002, s. 39-40)

2.1.5 Modely rozvodového řízení

Podle platného právního řádu existují tři modely rozvodového řízení:

1. Rozvod „klasickou cestou“ – bývá označován též jako „sporný rozvod“. (Průchová, 2002, s. 4). Typicky právě v tomto řízení je zřetelná kontradiktornost řízení, kdy proti sobě stojí dvě strany mající na projednávanou věc (rozvod manželství) odlišný názor (buď na rozvod samotný, nebo alespoň na příčiny). Je na žalobci, který žalobou zahájil řízení o rozvodu manželství, aby: uvedl (povinnost tvrzení), jak se manželství od začátku vyvíjelo, v čem spatřuje příčiny rozvratu a současně předložil, případně navrhl provedení dalších důkazů (povinnost důkazní) tak, aby byla v řízení prokázána existence kvalifikovaného rozvratu manželství. (Průchová, 2002, s. 27)

2. Rozvod „dohodou“ – bývá označován též jako „nesporný rozvod“. (Průchová, 2002, s. 4)

Novela zákona o rodině z roku 1998 ve svém ustanovení § 24a přinesla závažnou změnu, totiž dala manželům možnost komplexně si upravit zánik manželství i budoucí vztahy dohodou. Jedná se o zvláštní druh rozvodu, při němž objektivní princip rozvodu je zachován, ale právní úprava předpokládá kvalifikovaný rozvrat manželství při splnění tří podmínek: manželství muselo trvat alespoň rok; manželé ke dni podání žaloby spolu nejméně šest měsíců nežijí; druhý manžel se k tomuto rozvodu připojí. Soud sám se tedy v tomto případě

zjišťováním hlubokého a trvalého rozvratu manželství a jeho příčinami již nezabývá. Soud však manželství rozvede pouze tehdy, pokud jsou společně s návrhem na rozvod manželství předloženy: 1.písemná smlouva s úředně ověřenými podpisy obou manželů o vypořádání jejich společného jmění manželského a vypořádání všech ostatních vzájemných majetkových vztahů na dobu po rozvodu, s ověřenými podpisy účastníků; 2.písemná smlouva o vypořádání práva společného bydlení na dobu po rozvodu, opatřená ověřenými podpisy účastníků; 3.písemná dohoda o vyživovací povinnosti jednoho manžela vůči druhému, pokud tento manžel potřebu výživného má, a to na dobu po rozvodu, s ověřenými podpisy účastníků; 4.pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí na dobu po rozvodu. (Jana Dvořáková Závodská et al.,2002,s.77-78)

3. Rozvod „ztížený“- bývá označován jako „tvrdozní klauzule“. Je upraven v ustanovení § 24 zákona o rodině a vyjadřuje v podstatě jakousi výjimku z koncepce právní úpravy rozvodu manželství. Ačkoli je totiž v řízení o rozvodu manželství prokázána existence kvalifikovaného rozvratu (základní podmínka pro vydání rozhodnutí o tom, že se manželství rozvádí), soud manželství nerozvede, neboť současně bylo některým z účastníků (z rozvádějících se manželů) prokázáno, že se on/a na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel/a, byla by mu/jí rozvodem způsobena zvlášť závažná újma s tím, že mimořádné okolnosti navíc svědčí ve prospěch zachování manželství. Soud návrh na rozvod v takovém případě zamítne.(Průchová,2002,s.4)

2.2 Vliv rozvodu na dítě

V procesu rodinného nesouladu, rozvratu, a rozvodu se jen výjimečně může stát, že by alespoň jeden z manželů citově či jinak nestrádal. Co se ukazuje jako zcela jisté, je fakt, že rodinným rozvratem a rozvodem je výrazně ohrožen zdravý vývoj osobnosti dítěte, které rozvrat v manželství rodičů prožívá. Jak ukázaly četné výzkumy, neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Jde pouze o to, že reakce dítěte v určitých obdobích vývoje jeho osobnosti je různá podle věku a také pohlaví. Ať rodiče chtějí, či nechtějí a ať si to uvědomují, či ne, je dítě vystavováno zvláštnímu druhu psychické zátěže, jejíž důsledky nejsou často rozpoznány včas ani vlastními rodiči či jinými blízkými osobami. Nejde totiž jen o důsledky, které by se projevovaly bezprostředně a okamžitě, ale o takové mechanismy, které se začnou projevovat ve vzorcích chování dítěte třeba až v období puberty, či dokonce až na začátku jeho dospělosti. (Dytrych,Matějček,2002,s.40-43)

Všechny stresové situace, kterým je dítě v průběhu rodinného rozvratu a rozvodu rodičů vystaveno, mohou vést nejen k poruchám vývoje osobnosti dítěte, ke vzniku různých psychopatologických obrazů, ale také zvláště u chlapců, k antisociálnímu chování. Mezi těmi dospívajícími, kteří takové chování projevují, jsou nadměrně zastoupeny právě osoby, které prožily těžký a dlouhodobý rodinný rozvrat. (Dytrych, Matějček, 2002, s. 46)

2.2.1 Následky rozvodu pro dítě

1. Špatná školní výkonnost – projevuje se pochopitelně ve zhoršeném prospěchu, přestože dítě předtím dobře prospívalo. Je to dáno tím, že v důsledku trvalého stresu se objevuje v dítěti stále více napětí a úzkosti. To vede ke zhoršení koncentrace, a to opět ke špatnému školnímu výkonu. Dítě ztrácí zájem o školu, protože se mu stává zdrojem utrpení, tím se opět zhoršuje jeho výkonnost a bludný kruh se uzavírá.

Výrazné rozdíly mezi chlapci a dívkami ve zhoršení školního prospěchu:

- chlapci: nekonformní, často agresivní chování, které je přirozeným výsledkem

dlouhodobé frustrace

- dívky: proces zhoršení školního prospěchu je méně nápadný, dívky z rozvedených

rodin jsou více staženy do sebe, jejich chování není tolik nekonformní, nicméně

úzkost a s ní související poruchy koncentrace se projevují také.

2. Narušení vztahů k tzv. širší rodině – rozvodem rodičů se velice často ruší tyto vnitrorodinné vztahy, které dítě potřebuje pro svou identifikaci s dospělými, ruší se často zázemí, které má nejraději a kde nalézá největší pocit jistoty a bezpečí. Četní prarodiče se po rozvodu svých dětí začnou navzájem osočovat, nenávidět a přestanou v důsledku toho i akceptovat dítě, ke kterému předtím měli pozitivní vazby. (Smith, 2004, s. 32)

Nebo naopak...

...dítě za svého nepřítele začne považovat nejen zavrhaného rodiče, ale také všechny, kteří jsou s ním nějakým způsobem spřízněni. I když výsledkem třeba není úplná ztráta kontaktu, rozpaky, váhání, zdrženlivost vztah naruší a ztratí se výjimečnost, která byla

způsobena relativně nepodmíněnou láskou. Rozšíření nenávisti se vztahuje dokonce i na domácí mazlíčky.(Warshak,2003,s.78)

3. Stres z příchodu nového partnera matky či partnerky otce – dítě je často nuceno se i proti své vůli s nimi důvěrněji seznamovat, vyžaduje se na něm mazlení a láska, kterou dítě, alespoň zpočátku, necítí. To vede často k chaotickému chápání světa, lidských vztahů a hodnot. Dítě těžko hledá odpověď na otázku, kdo je dobrý a kdo je špatný, kdo je spravedlivý a kdo je nespravedlivý, kdo je má či nemá opravdu rád. Taková atmosféra vyúsťuje v nedostatek sebevědomí, což se projevuje v nedůvěře k lidem obecně. (Dytrych,Matějček,2002,s.43-46)

4. Starosti s odlišností – ztráta sebedůvěry, která dočasně postihuje mnoho dětí, je obecně rozšířená. Přispívá k ní pocit studu pramenící z nesprávné domněnky, že dítě je jediné ve třídě, jehož rodiče spolu nežijí.(Smith,2004,s.32)

5. Obava ze stěhování a ztráty kamarádů- mnohé děti se velmi obávají toho, že se budou muset stěhovat do jiného domu, který bude patrně menší a méně pohodlný. Může to dokonce znamenat, že budou muset přejít do nové školy, nejspíš v jiné čtvrti. Důsledkem může být ztráta kamarádů a obvyklých činností ve volném čase. Nahrazení obojího bude patrně spojeno s jistými obtížemi. Mít rozvedené rodiče a oželeť představu úplné rodiny je jedna věc, ale muset se vzdát domova může být pro některé děti téměř stejně nesnesitelné. (Smith,2004,s.33)

6. Prožívání odpovědnosti za rozvod – nemálo dětí se cítí za rozvod rodičů odpovědných a kladou si jej za vinu. Toto sebeobviňování může u dětí po rozvodu přetrvávat i řadu let. Nezřídká bývá zdrojem pocitu viny a obav.(Teyber,2007, s.61)

7. Sourozenci – přestože lidem zvenčí se může zdát, že sourozenecký vztah je nepřátelský, bratr nebo sestra vědí, jaké to je, a aniž by děti svůj vztah vyjádřily slovy, jsou na sobě někdy velmi závislé. Rodiče si někdy uvědomují jen sourozeneckou rivalitu, ale sourozenci se na sebe mohou spoléhat zcela jinak než na své vztahy k ostatním lidem. (Smith, 2004,s.33)

8. Loajalita – velmi častým problémem dětí je zachovat loajalitu vůči oběma rodičům. Pro některé děti je to obtížné a reagují tak, že se přidají k jednomu rodiči. (Smith,2004,s.39)

Má-li dítě pocit, že se musí postavit na stranu jednoho z rodičů nebo si jednoho vybrat, ocitá se v bezvýchodné situaci. Dítě není této volby schopné bez vnitřního konfliktu. Touží po vztahu s oběma rodiči. Konflikt loajality může pro dítě představovat problém bez ohledu na věk, nicméně zvláště citlivé vůči tlaku rodičů, aby se postavily na stranu jednoho z nich, jsou děti mezi devíti a třinácti roky. V tomto věku má dítě silný sklon ke kategorickým morálním soudům: všechno je buď úplně dobré, nebo úplně špatné. (Teyber,2007,s.147)

2.2.2 Reakce dětí na rozvod z hlediska jejich věku

Většina dětí prožívá po rozchodu rodičů tak složité a proměnlivé emoce, že pro dospělé je krajně obtížné jim porozumět. Mezi faktory ovlivňující reakci dětí na rozchod rodičů patří i ty, jež souvisejí s jejich osobností. Některé děti jsou houževnaté a umějí se vyrovnat s potížemi, bývají nezávislé, ale přesto dokážou vyhledat lidi, u nichž najdou podporu. Na opačném konci spektra stojí děti, které ztratí veškerou sebedůvěru a vnímají situaci jako nespravedlivou. Připadají si opuštěné a zoufalé, jsou očividně hluboce nešťastné. (Smith,2004 ,s.35-36)

Děti používají řadu strategií, které jim pomáhají vyrovnat se se situacemi, jež jsou pro ně nežádoucí a které nevznikly jejich přičiněním. Dospělí některé z těchto reakcí považují za uličnické, zlomyslné nebo agresivní, či dokonce za škodlivé pro děti a jejich okolí. Pokud mají rodiče pochopit, že chování dětí má přímou souvislost s rozchodem, vyžaduje to od nich značnou míru porozumění. Děti strádající pocitem ztráty často vykazují psychosomatické příznaky, například bolesti, poruchy spánku a kožní vyrážky. Někdy koušou a kopají, jindy se u nich objeví poruchy příjmu potravy. Některé nechťejí jíst, jiné se přejídají. Pokud se děti setkají s účastnou odezvou a najdou přijatelný způsob, jak se zbavit svých pocitů, po nějaké době se vzpamatují. Jestliže však nenajdou uspokojivou formu vyjádření, začnou někdy ubližovat sobě nebo ostatním nebo hledají jiná škodlivá řešení. (Smith,2004,s.40)

1. Děti od prenatálního období do dvou let

– hrozí předčasný porod, nízká porodní hmotnost, problémy s jídlem a se spánkem, vývojové opoždění. Kojenci pochopitelně rozvod nechápou. Citlivě ale reagují, ba přímo odrážejí emoční vyladění rodičů. Rozvod=změna. Dětem raného věku změny neprospívají. Jsou „konzervativní“. Prahnu po stejných podmínkách a rituálech. Rozvod vytváří opačné situace. (Novák,Průchová,2007,s.54)

Skupina velmi malých dětí je takřka neprozkoumaná (Wallerstein,1988). Dlouhodobými důsledky je nejvíce ohroženo právě nejmenší dítě, jež opustil člověk, ke kterému bylo nejtěsněji připoutáno. Svůj nepokoj mohou dát najevo pláčem, známky strachu se projevují zvýšeným hlasem a hněvivou grimasou v obličeji. Obecně jsou děti podrážděné a nespí, je ohrožena jejich jistota. (Smith,2004,s.41-42)

2. Předškolní děti

– předpokládá se, že děti do pěti let jsou obzvláště zranitelné (Dominian et al.,1991,s.29). Reakce dětí starších o rok či o dva mohou být snadno přehlédnuty, částečně i proto, že děti ještě nedokážou slovně vysvětlit, jak jsou zmatené a rozčilené. Děti ztrácejí schopnost hrát si kreativně a často se vracejí k předchozí fázi vývoje – je to návrat do doby, kdy život byl jednodušší a pochopitelný. (Smith,2004,s.41-42)

Regrese věková (age regression) návrat k jednání na nižší n. mladší vývojovou úroveň; často pláč či nápadně dětinské, podbízivé n. vzdorovité chování, např. lezení po čtyřech ve vzteku n. při hypnóze u dítěte, které umí chodit, pláč u dospělého aj. (Hartl,Hartlová,2000,s.503)

Čtyřleté nebo pětileté děti někdy přestanou mluvit nebo se vrátí ke žvatlání, někdy se začnou bát (hlavně v noci) a pomočovat se. Dětská psychologka Mildred Creaková to před lety výstižně vyjádřila slovy, že „dětí pláčou močovým měchýřem“. Mohou se objevit problémy s příjmem potravy a nadměrné lpění na rodiči. Malé děti nechápou přesně, co se děje kolem rozvodu, a už vůbec nevědí proč. Nemají dost slov, aby dokázaly vyjádřit složité pocity, jež v této souvislosti prožívají. Dávají je najevo chováním i nepřiměřenými způsoby, například pláčem. Pokud dítě cítí, že dospělí si nevšímají jeho strádání, protože jsou příliš zaneprázdněni vlastními city, jež jsou často odlišné od pocitů dítěte, je pro ně snadnější někoho rozzlobit než požádat o to, co skutečně potřebuje – ať už je to ujištění, odpověď na zneklidňující otázky, nebo objetí. (Smith,2004,s.42-43)

Děti v předškolním věku (do tří do šesti let) obvykle na rozvod svých rodičů reagují hněvem a smutkem. Chlapci mívají sklon k větší hlučnosti, vzteklosti a podrážděnosti. Například si méně hrají s kamarády a častěji posedávají sami. Chlapci také v mateřské škole narušují skupinové aktivity, místo aby se jich účastnili spolu s ostatními dětmi. Podobně reaguje i řada dívek, ačkoli se velmi často setkáváme i s náhlou proměnou a snahou zastat dospělou roli. Tyto „vzorné“ holčičky mají nadměrnou starost o to, aby byly perfektně

upravené a poslušné, obvykle ostatní děti poučují a napomínají stejně, jako to dělají rodiče či paní učitelky. Chlapci i dívky v tomto věku trpívají smutkem, častěji pláčou a vyžadují značnou pozornost druhých. V reakci na prvotní šok z rozpadu manželství také u dětí dochází k regresi, což znamená, že se chovají, jako by byly mladší. Vracejí se k chování, ze kterého již „vyrostly“. Například si začnou cucat palec, vyžadují dudlík, ubližují sourozencům, chtějí pomoc s jídlem. Děti jsou v tomto období značně nejisté: objevují se noční můry, noční pomočování, masturbace, strach z odloučení od rodiče. Jelikož již byly svědkem nečekaného odchodu jednoho rodiče, bojí se, že by je mohl opustit i druhý. (Teyber,2007,s.13)

3. Mladší školní věk

– zátěž daná nástupem do školy se rozvodem rodičů násobí. Situace výrazně podporuje nesoustředěnost, labilitu nálad. Dokonce i výslovnost se – zřejmě v souvislosti s regresí – zhoršuje. U dítěte ve stresu se mj. patrná vyšší náchylnost k úrazům. (Novák,Průchová,2007,s.54)

Někteří lidé zastávají názor, že děti mladšího školního věku jsou rozvodem rodičů zasaženy hlouběji než děti jiných věkových skupin. „Několik studií z poslední doby ukazuje, že děti ve věku pět až devět let jsou rozchodem rodičů ovlivněny nejvíce“ (Wells,1993, str. 33). V tomto věku zaujímá rodina v životě dítěte ústřední postavení a rodiče jsou nejlepší lidé na světě. Odchod jednoho z nich může otrást dětskou jistotou a způsobit nesmírný žal. Poněkud starší chlapci mají sklony k hlučnosti, aktivitě a někdy i vzdoru. Za těmito reakcemi skrývají svou tíseň. Při nadměrné činnosti alespoň nemusí myslet na nepředstavitelné – tatínek navždy odešel. Je pochopitelné, že tito chlapci mívají potíže se spánkem a soustředěností, což se odráží na školních výsledcích. Někteří se přejídají nebo se u nich projeví zdravotní obtíže. Mnozí sedmiletí chlapci se vrátí na mladší vývojovou úroveň – začnou si například cucat palec. (Smith,2004,s.43-45)

Zdá se, že pro šesti až osmileté děti je rozvod mimořádně obtížný, přičemž v tomto věku jím mohou chlapci trpět více než dívky. Děti v tomto věku mají navíc sklon věřit, že odcházející rodič odmítl. Tento pocit odmítnutí a nehodnosti být milován má za následek sníženou sebeúctu, depresi a nezřídka i prudké zhoršení školního prospěchu. (Teyber,2007, s.13)

Přibližně kolem osmého roku děti značně pokročí na cestě ke zralosti a zejména chlapci se musí vyrovnávat se skutečností, že tatínek není většinou na blízku, aby je

povzbudil, pochválil nebo se účastnil jejich činnosti. V tomto věku se objevují krádeže, snad jako snaha zmírnit bolestnou ztrátu, kterou si dítě nese uvnitř. Poněkud starší děti někdy skrývají své trápení za hněv. Zastrášují a ničí, buší kolem sebe a ubližují. Jiní chlapci v tomto věku si vytvoří tajný vztah k otci, kterého vnímají jako zranitelného člověka, a představují si, že oba rodiče dokážou usmířit. Chlapci i dívky mohou mít potíže se soustředěním na školní povinnosti, neboť se v duchu zabírají domácími problémy. Jiné děti zase ve škole nacházejí bezpečí a každodenní povinnosti jim dávají možnost odpoutat se od domácích starostí. (Smith,2004,s.43-45)

4. Starší školní věk

– u devíti až dvanáctiletých bývá hlavní reakcí hněv a vztek. Tyto děti bývají kvůli rozvodu velice rozzlobené na oba rodiče – především se zlobí na toho, kdo dal podnět k rozchodu. Obvykle se přiklání na stranu jednoho z rodičů a druhého obviňují. Mnoho matek samoživitelek si stěžuje na to, že dítě nedokáže ukáznit. Děti v tomto věku navíc často radikálně odmítají snahy otce, který od nich odešel, trávit s ním čas. Hněv však není jejich jedinou reakcí. Kvůli rozpadu manželství také prožívají smutek, obavy o rodiče, strach, co se s nimi samotnými stane, v neposlední řadě se děti cítí osamělé. Typický pro tento věk je zejména pocit bezmoci. Rozvod si zoufale nepřeje. Chybí jim jejich původní celistvá rodina, touží po rodiči, který je pryč, a cítí se bezmocně, že nedokážou ovlivnit obrovské změny, které se odehrávají v jejich životě. Vztek a vina se aktivně podílejí na zhoršování školního prospěchu. K dalším reakcím patří konflikty s kamarády a vrstevníky obecně. Děti si také mohou začít stěžovat na fyzické obtíže, jako jsou bolesti hlavy a břicha. Některé z nich začne nepříznivá situace rodičů znepokojovat do té míry, že se snaží chovat jako dospělí a uspokojovat citové potřeby rodičů. A zatímco se pokoušejí vyřešit samotu a depresi rodičů nebo je zbavit finančních starostí, přicházejí o vlastní dětství. (Teyber,2007,s.14)

I bez rozvodu je v tomto věku obtížné udržet si určitou autoritu a neformální respekt dítěte. Rozvod ukazuje rodiče v nedbalkách. Dítě se dozvídá a svým způsobem zneužívá informace, jež by vědět rozhodně nemělo. Hrozí pocity úzkosti, deprese, nejistota, zklamání, delikvence, drogy, sexuální promiskuita, strach z budoucnosti. (Novák,Průchová,2007,s.55)

5. Dospívající mládež

– s rozvodem rodičů se setká jen menší počet dospívajících, jelikož k většině rozvodů dochází, když jsou děti menší (rozvody bývají nejčastější, když je dětem čtyři až sedm let). Pokud však k němu v tomto období dojde, reakce dospívajících se obvykle velmi liší. (Teyber,2007,s.14)

Období dospívání považují někteří za nejhorší dobu, zejména u děvčat. Děti v této věkové skupině jsou nepochybně velmi rizikovou skupinou. Pocity dítěte se velmi často mění a s pokračujícím dospíváním se mění i jejich představy o tom, co a proč se vlastně stalo. Souvisí to částečně i s jejich chápáním rozchodu a jejich vlastní účastí v něm, ale částečně také s chováním lidí, kteří jsou pro ně důležití. Škrábou se tak, až krvácejí, přestávají jíst nebo se poškozují ještě škodlivějšími způsoby. Připadají si jiní než jejich vrstevníci, jejichž rodiče žijí spolu – jsou starší a moudřejší, ale mnozí z nich prožívají bouřlivé dospívání a mají pocit, že nikam nepatří. Někdy se distancují od domácí situace a hledají pocit sounáležitosti ve skupině vrstevníků. To je sice normální a zdravé vývojové stadium, jsou-li rodiče nablízku, ale v rozvodové situaci to může být zdrojem velkých potíží. Dívky mohou reagovat klidněji než chlapci. Někdy mají pocit, že je otec odmítl, a začnou nenávidět všechny muže nebo trvají na tom, aby matka nenechala otce v domě. Většina dětí si dělá velké starosti o oba rodiče a často o ně projevují větší zájem než rodiče o ně. Kromě smutku a úzkosti prožívají také obavy z toho, že je zatlačí do pozadí děti nového partnera nebo přímo nový partner. Některé děti zatouží nechat za sebou stres a trávit čas se skupinou vrstevníků. Mladí lidé mají také obavy ze svých vlastních vztahů. Budou mít někdy šťastné manželství? Co když je někdo zradí? Komu se dá věřit? Ztratili důvěru ve svou schopnost být šťastní a jejich sebevědomí prudce kleslo. Z toho pramení obtíže se soustředěním, jež se mohou přinejmenším dočasně nepříznivě odrazit na jejich studijních výsledcích. (Smith,2004,s.45-46)

Děti se nechtějí zabývat problémy rodičů. Očekávají, že rodiče jim vyjdou vstříc, jak ochotou vyslechnout, poradit, pomoci, tak i finančně, když to budou ony děti potřebovat. Těžko snášejí situace, kdy „potřebný“ je naopak rodič. To je vhánění do opozice. Roste riziko legálních odchodů – psychologicky spíše „útěků“- z domova, včetně předčasných sňatků. (Novák,Průchová,2007,s.55)

Povzbudivé je, že někteří adolescenti vykazují v reakci na rozpad manželství pozitivní urychlení vývoje. Tito mladí lidé v průběhu rodinné krize svým rodičům i mladším sourozencům pomáhají. Tento posun se však vyskytuje zřídka, navíc bývá doménou dcer. (Teyber,2007,s.15)

6. Dospělé děti

– i v této době vyvolává rozvod rodičů pocity ztráty, někdy i závesti a úzkosti. Problémy dané nedostatečnou zkušeností s obvyklým chováním mužů či žen mohou ovlivnit reaktivitu ve vlastním manželství. Narušený kontakt s jedním nebo dokonce s oběma rodiči může záporně ovlivnit i situaci další generace – vnuků. (Novák, Průchová, 2007, s. 55)

2.2.3 Reakce dětí na rozvod z hlediska jejich pohlaví

Kromě věkových rozdílů v reakci na rozvod zaznamenáváme i reakce dané pohlavím. Studie ukazují, že problémy způsobené manželskými konflikty, rozvodem a životem v péči matky bez asistence otce mohou mít u chlapců podstatně závažnější dopad než u dívek. Chlapci žijící s matkou samoživitelkou mívají více problémů s adaptací než dívky ve stejném typu rodiny a děti v úplných rodinách. Bývají více odkázáni na pomoc rodiče, v pozdějším věku jsou agresivnější a neposlušnější. Ve srovnání s dívkami mají větší problémy s chováním ve škole i doma, obtížně vycházejí se spolužáky a mají i horší výsledky. Dochází k tomu proto, že chlapec po odchodu otce ztrácí vztažnou osobu, se kterou se ztotožňuje. Současne přichází i o důležitý zdroj kázně. Důkaz větší náročnosti výchovy chlapců v porozvodovém období lze též nalézt ve vztazích mezi sourozenci. Po rozvodu bývá více vzteku a neshod pozorováno mezi syny a mezi synem dcerou než mezi sestrami. Tyto rozdíly podle pohlaví se však s příchodem dospívání mění. Studie svědčí o tom, že pro malé chlapce je rozvod obtížnější než pro stejně staré dívky. S nástupem dospívání však mezi samotnou matkou a dívkou často dochází k rostoucímu konfliktu, který dosahuje úrovně konfliktu mezi matkou a mladším synem. U dospívajících dívek se navíc k rostoucímu konfliktu ve vztahu s matkou často přidávají i problémy s milostnými vztahy, zvláště pokud se v jejich životě aktivně neangažuje otec. Matka není schopna účinně zajistit kázeň a dětem se ze strany rodičů nedostává bedlivého dohledu a kontroly. Naneštěstí pak mají sklon k brzkému navazování sexuálních kontaktů, navíc s větším počtem partnerů než dívky z úplných rodin. Také se u nich projevuje tendence k časnějšímu uzavírání sňatku, který nezřídka opět vede k rozvodu. Tyto obtíže v heterosexuálních vztazích, spolu s horšími studijními a pracovními výsledky u dospívajících dívek než u chlapců často přetrvávají až do rané dospělosti. S přechodem rodiny z období po rozvodu, kdy byla vedena pouze jedním rodičem, k úplné rodině s nevlastním rodičem se tyto rozdíly podle pohlaví ještě komplikují. Zatímco chlapci se příchodu nového zodpovědného otce zpravidla pozitivně přizpůsobí, dívky obvykle s touto změnou zápolí. (Teyber, 2007, s. 15-17)

2.2.4 Krátkodobé a dlouhodobé reakce dítěte na rozpad manželství

Je třeba rozlišovat prvotní čili krátkodobou reakci dítěte na rozpad manželství a dlouhodobou adaptaci (více než dva roky). (Teyber,2007,s.12)

1. Krátkodobé reakce – Výzkum prokázal, že počátek rozpadu manželství vyvede z rovnováhy téměř všechny děti. Při pohledu zpět na své dětství popisuje většina dospělých, jejichž rodiče se rozvedli, toto počáteční období rozdělení manželství (kdy odešel jeden z rodičů) jako nejbolestivější událost svého života. Děti obvykle nerozumějí tomu, co se děje, přestože třeba i znají jiné děti, které toutéž situací již prošly. Děti vnímají odchod rodiče velmi tíživě, třebaže se rodičům zdá zřejmé, že k němu nedošlo náhle. I když se doma možná odehrávalo mnoho hádek, přetrvávalo napětí a nespokojenost, děti si rozvod nepřejí. Většina v něm nenachází úlevu ani jej nevíta – s výjimkou případů, kdy se děti staly svědky fyzického násilí. V prvním roce bývají děti vzteklé, podrážděné, objevují se u nich různé obavy, pocity viny, ba i deprese. Tyto reakce odrážejí trápení dítěte. Po prvním roce zpravidla začnou ubývat. (Teyber,2007,s.12-13)

2. Dlouhodobé reakce – Dlouhodobé reakce se velmi liší v závislosti na tom, jakým způsobem rodiče v průběhu rozpadu manželství a po něm reagují na chování dítěte. Nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje dlouhodobou adaptaci, je především (1) množství konfliktů mezi rodiči probíhajících za přítomnosti dítěte a (2) kvalita rodičovství a výchovné kompetence. Vědci se zabývali dlouhodobým dopadem rozvodu na děti v období pěti až deseti let po rozvodu a dále v době, kdy tyto děti z rozvedených rodin dosahují třiceti let. Příčin těchto dlouhodobých reakcí na rozvod lze najít více: někteří lidé se stále zlobí na rodiče, který odešel, a odmítají jej, jiní se nedokážou zbavit smutku; rodič, od něhož byli po rozvodu odloučeni, jim chybí. Další se drží nerealistických, zidealizovaných vzpomínek na úplnou rodinu. Jiní vyžadují spoustu pozornosti a mají pocit, že byli připraveni o dětství, nebo se naopak cítí silnější a odolnější. Mnohé dospělé děti z rozvedených rodin pochopitelně prožívají zvýšené obavy, ve vztazích více řeší otázku důvěry, věrnosti a pocitu bezpečí. V průměru si také jako dospělí více stěžují na osamělost a manželské konflikty než děti z úplných rodin. (Teyber,2007,s.12,17)

2.2.4.1 Suicidální jednání u dětí

Pro harmonický vývoj dítěte je nutná harmonická rodina, fungující tzv. primární vazba se základní vztahovou osobou, tj. nejčastěji matkou. Mezi rizikové faktory patří nefungující

rodinné vztahy, ztráta základní vztahové osoby, citová deprivace. Traumatizující jsou dlouhodobé konflikty v rodině, komplikovaný rozvod rodičů nebo následující dlouhodobé porozvodové spory. Do těch bývají děti nezdědka zatahovány. V roce 1993 bylo na Dětské psychiatrické klinice FN Motol hospitalizováno celkem devět dětí po suicidálním pokusu. Pouze v jednom případě šlo o kompletní rodinu s oběma biologickými rodiči. V ostatních případech proběhl rozvod a děti žily pouze s matkou, případně s nevlastním otcem. Podle Pffeferové je riziko suicidálního jednání u dětí spojeno se separací rodiny, rozvodem rodičů, rodičovským alkoholismem, zneužíváním, depresí a suicidálním chováním u rodičů. Zdůrazňuje pět charakteristik typických pro rodiny suicidálního dítěte: nedostatečné mezigenerační hranice, velmi konfliktní vztahy mezi rodiči, projíkování pocitů rodiče do dítěte, symbiotickou vazbu dítě-rodič a rigidní rodinný systém.(Kocourková,Koutek,2003,s.41)

2.2.4.2 Děti, rozvod a návykové látky

Experimentování až problémové užívání drog dítětem se může stát popíraným prostředkem pro řešení narušeného vztahu mezi rodiči. Extrémním narušení generačních hranic je sexuální zneužívání dětí, kdy dochází k výraznému snížení sebeúcty, dochází často k mnohým psychickým poruchám a problémům v navazování vztahů. Vysoce rizikové pro vývoj dítěte jsou traumatizující zážitky akutní nebo chronické, psychické či fyzické zneužívání dítěte, rozvody rodičů, partnerské konflikty, časté stěhování, špatná sociální situace, nebo naopak vysoký sociální statut a nedostatečné citové podněty, sebevraždy, psychická onemocnění, násilí, úmrtí.(<http://www.drogy.net>)

2.2.5 Emoce, jež děti při rozvodu prožívají

1. Popření a neochota uvěřit – první reakcí mnoha dětí je popření, protože věc, které se nejvíce bály, se najednou stala skutečností. Naděje, že se rodiče smíří, může někdy přetrvávat i mnoho let, přestože rodiče uzavřeli nový sňatek a založili novou rodinu. Stává se to zejména tehdy, když nikdo s dítětem otevřeně neprodiskutoval zásadní změny v rodině. (Smith,2004,s.49)

2. Smutek, ztráta, osamělost – pocit ztráty, s nímž se musí vyrovnat většina dětí, může ovlivnit mnoho různých oblastí jejich života. Dítě přestává být v denním kontaktu s jedním rodičem a často dochází i k odpovídajícímu omezení styku se členy širší rodiny. Děti možná přišly o rodinný dům, o školu, kamarády a oblíbené činnosti ve volném čase. Méně

hmatatelná je ztráta jistoty: dítě přišlo o zázemí úplné rodiny, s obtížemi se dívá kupředu a jeho sebevědomí rychle klesá. Smutek je projevem pocitu ztráty a je patrně nejzřetelnější emocí, jakou prožívají děti rozvedených rodičů. Děti dávají smutek najevo přímo pláčem nebo nepřímo jednáním. (Smith,2004,s.49)

3. Deprese – Osoba postižená depresí se cítí osamělá a opuštěná. Děti mluví o tom, že si připadají jaké za zdí nebo jako v zamčené místnosti, kam za nimi nikdo nemůže. Dalším charakteristickým znakem je nedostatečné sebevědomí, nešťastný pocit opuštěnosti navíc odpuzuje kamarády. Deprese, která je poměrně běžnou bezprostřední reakcí na rozchod rodičů, je někdy také výsledkem neustále se opakující otázky, jež se dítěti honí hlavou: „Proč se to stalo právě mně?“ Sedmileté nebo osmileté děti mohou mít někdy sebevražedné pocity a někdy podle nich i jednají, zejména mají-li pocit, že o ně nikdo nestojí. (Smith,2004,s.50-51)

4. Vztek – pocit bezmoci a nemožnosti ovlivnit důležité rodinné záležitosti má často přímou souvislost se vztekem. Vztek může být zástěrkou zoufalství a smutku, jež by mohly být příliš drtivé, kdyby je dítě dalo najevo. Je snadnější být vzteklý než smutný a lidé častěji reagují na vztek. Děti, které nedokážou otevřeně vyjádřit svůj vztek, ať už kvůli svému osobnímu založení, nebo proto, že v rodině se to považuje za nepřijatelné, mohou prožívat pocit osobního selhání. Děti trpí strašnými nočními děsy, které souvisejí s pocitem naprosté osamělosti a opuštěnosti...

Při úvahách o vzteku může být užitečné rozdělit jeho projevy do tří energetických zón (Jewett,1997).

- Děti, jejichž primární zónou jsou ústa, si cucají prsty, žvýkají papír a koušou si nehty nebo tužky a oblečení. Často také křičí a nadávají.

- Děti, jejichž primární zónou jsou ruce, rozbíjejí věci, trhají papír nebo oblečení, vytrhávají si vlasy, hroží pěstmi, tlučou kolem sebe.

- Děti, které nejraději používají nohy, budou utíkat, kopat a dupat.

Smyslem tohoto dělení do skupin je navrhnout dítěti vhodný prostor, kam by mělo směřovat svou energii. (Smith,2004,s.51-53)

5. Pocit viny – pocit viny je spolu s dalšími emocemi úzce spjat se složitými pocity hněvu. Děti chtějí být často potrestány, mají dojem, že si zaslouží trest kvůli svým špatným

myšlenkám. Jsou přesvědčeny, že zavinily rozchod rodičů, nebo že mu měly zabránit. (Smith,2004,s.54)

6. Úzkost, strach a zmatek – úzkost a zmatek se obvykle vážou k budoucím situacím, přestože ani minulé události neupadnou v zapomnění a hrají důležitou roli. V tomto ohledu se liší od strachu, jehož kořeny pravděpodobně tkví v minulých a někdy i současných událostech.

7. Závist – děti jen obtížně zvládají závist vůči úplným rodinám. Existuje nebezpečí, že děti, se kterými se z jakéhokoli důvodu nezachází stejně jako s jejich vrstevníky, si budou připadat jiné, méněcenné a protivné. (Smith,2004,s.55-57)

8. Úleva – dětem se může nesmírně ulevit, pokud pochopí, že je naprosto v pořádku mít „špatné“ pocity – jsou přece lidé a prožily zneklidňující události. Tyto pocity mají zrovna takovou cenu jako ostatní, dobré či špatné. Není dobré je popírat ani ignorovat, ale místo toho by měly být neškodným způsobem vyjádřeny. Jsou součástí smutku a patří k procesu vyrovnávání se se ztrátou. (Smith,2004,s.58)

2.2.5.1 Psychosomatické pacienti

Rodiny se liší tím, jak se zabývají emočními zkušenostmi, jak spolu komunikují o osobní nepohodě. Způsob vyjadřování bývá dán nejen zvyklostmi rodiny, ale také zvyklostmi širší kultury, případně i genderovými faktory. Jsou rodiny, které jsou velmi citlivé na negativní projevy emocí svých členů, na signály nespokojenosti a úzkosti. Některým rodinám jazyk pro vyjadřování emočních zkušeností chybí. Projevy emoční nepohody u dětí bývají přehlíženy nebo kritizovány, projevy citů se vůbec považují za nepatřičné, nedůležité anebo ohrožující. Rodiče se starají o děti, když je něco bolí, ale ne už, když je něco trápí. Rodiče o svých pocitech nemluví a také nečekají, že o nich budou mluvit děti. Takové postoje mohou vést děti k tomu, že prožívají své potřeby nebo problémy jako tělesné – tělesné symptomy se stávají jazykem pro různé zkušenosti. Z klinické praxe známe dospělé i děti, kteří prožívají obtížné situace, ale nestěžují si na úzkost, smutek nebo problémy se vztahy, ale na tělesné symptomy. Někdy se zjistí nějaký tělesný nález, jindy se žádný nález nezjistí. (Gjuričová,Kubička,2003,s.162)

2.2.6 Závažné chyby rodičů, které zhoršují psychický stav dítěte

- Podceňování vnímavosti dítěte vůči rozvodu – rodiče až překvapivě často soudí, že se rozvod jejich dětí nijak nedotýkal a že jej nevnímaly. Zkušenost dětských psychologů

říká, že se až na řídke výjimky rozvod dotýká dítěte vždy. Dítě je zpravidla vnímavější vůči tomu, co se v rodině děje, než si dospělí jsou ochotni připustit. (Dytrych, Matějček, 1992, s. 4-5)

- Zachování si vědomí rodičovství – znamená to také zachovat si vědomí rodičovských úkolů a povinností. A být rodičem, to nese s sebou odpovědnost za jeho další příznivý vývoj ve zdravou, silnou, zdatnou osobnost. K tomu ovšem patří, aby bylo samo v životě šťastné a současně aby bylo uspokojivé a přínosně zapojeno do své společnosti. Rodiče po rozvodu mají totiž velký sklon zaměnit citové potřeby dítěte za potřeby materiální. (Dytrych, Matějček, 1992, s. 5-6)
- Nepřátelství rodičů a pokračující rozvodový konflikt – pokračující nepřátelství rodičů vyvolává totiž v dítěti zcela zákonitě silné vnitřní napětí, které je pak úrodnou půdou pro neurotické potíže, poruchy chování a jiné nepříznivé komplikace ve vývoji jeho osobnosti. (Dytrych, Matějček, 1992, s. 7)
- Navádění a popouzení dítěte proti bývalému manželovi – dítě, které je takto zahrnováno ať už nehoráznými nepravdami, nebo rafinovaně stylizovanými polopravdami, je totiž uváděno do role, která mu nepřísluší, které nemůže rozumět a pro kterou zdaleka ještě nedozrálo. Taková situace nemůže dítě natrvalo uspokojovat, takže dříve nebo později bude hledět se z ní osvobodit. Výsledkem je narušený charakter dítěte a ovoce této neblahé praktiky bude sklízet ten, kdo se domnívá, že slavně zvítězil, když svého bývalého manžela/svou bývalou manželku dítěti zošklivil a odcizil. (Dytrych, Matějček, 1992, s. 51)
- Zachování pozitivního obrazu obou rozvedených rodičů – sebevědomí dítěte po rozvodu velice snižuje, když při každé příležitosti musí vyslechnout, že otec byl darebák, prolhaný, sobecký, násilník atd. nebo že matka je hysterka, falešná, zrádná atd. Naše vlastní já je dalekosáhle ovlivněno obrazem, který máme o svých rodičích, i když s námi nežijí. Nestačí proto, aby po rozvodu jeden o druhém nemluvil špatně, ale je třeba, aby mluvil dobře. (Dytrych, Matějček, 1992, s. 9)

- Podplácení a kupování si dítěte – rodiče po rozvodu mívají velký sklon zaměňovat citové potřeby dítěte za potřeby materiální. Zahrnují je pak drahými hračkami, drahým oblečením, drahou sportovní výstrojí apod. Dítě takovému podplácení často přijme (proč ne, je to příjemné), ale současně velice dobře vycítí, že za těmito dárky vůbec nejsou ty vlastnosti, které by mu dávaly pocit jistoty a bezpečí. Není v tom ani spolehlivost, ani věrnost, ani statečnost – ale podbízení a slabost. Ve věku pěti let to dítěti třeba ještě nedojde, ale v deseti už ano a ve čtrnácti to už vede k pohrdání a odsudku. (Dytrych, Matějček, 2002, s. 50)
- Zatajování nebo naopak vnucování informací o rozvodu – nevědomost chrání člověka jen zdánlivě a nedokonale – jen do té chvíle, než se pravda prosadí buď sama, nebo než k ní sami dospějeme. Pak ovšem přichází otřes, který bývá zpravidla daleko horší než ono nepříjemné poznání, k němuž bylo dítě přivedeno včas a vhodnou formou. Je-li informací příliš mnoho, je-li jimi dítě zavaleno, jsou-li mu vnucovány ve snaze, aby se stalo co nejdříve spojencem jedné strany, začne se jeho psychický organismus nutně bránit. A tato obrana se pak může projevit opět neurotickými obtížemi, poruchami chování nebo stažením do sebe, snahou uniknout z tak nepříjemného světa a vybudovat si vlastní svět ve své fantazii. (Dytrych, Matějček, 1992, s. 4-5)

2.2.7 Syndrom zavrženého rodiče

Americký profesor dětské psychiatrie R.A. Gardner v roce 1985 poprvé definoval syndrom zavržení rodiče (Parental Alienation Syndrome, ve zkratce PAS) jako diagnostikovatelnou dětskou poruchu. Aby dostatečně vystihl hloubku této poruchy, zavedl pojem „alienating parent“ (zavrhující rodič), „alienated parent“ (zavržený či zavrhovaný rodič) a „alienated child“ („odcizené dítě“). Gardner používá i pojmy „programming parent“ (programující rodič), naprogramování a „brainwashing“, neboť problematika SZR má ilustrativní analogii v působení sekt. (Bakalář a kol., 2006, s. 41)

Je třeba zdůraznit, že sám Gardner (Syndrom zavrženého rodiče. MPSV, Praha 1996) uvádí: „SZR je použitelný jen tehdy, kdy rodič nedal důvod k tomu, co by u dítěte mohlo vyvolat oprávněnou nenávisť“. (Novák, Průchová, 2007, s. 80)

Zavrhnout lze jak otce, tak i matku. Mechanismus vzniku syndromu je stejný. Dítě se v zátěžové, rozvodové či z hlediska rodičů „rozchodové“ situaci identifikuje s jedním z rodičů. Vcítí se do jeho postojů vůči druhému rodiči. (Novák, Průchová, 2007, s. 74)

Gardner (1998,2001) popsal 8 příznaků (diagnostických kritérií) společných pro SZR.

1. Nenávistná kampaň za degradaci rodiče: dítě projevuje silnou nenávist k rodiči a na cílený dotaz spustí výčet záporných charakteristik, zlých činů, špatného chování. Pozitivní emoce jsou vytěsněny.
2. Slabé, banální, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování této nenávisti a odporu k zavrženému rodiči či nechuti k setkání s ním.
3. Nepřítomnost ambivalence (černobílé hodnocení rodičů): normální dítě většinou hovoří o kladných i záporných povahových vlastnostech otce i matky, kdežto „odcizené“ dítě programujícího rodiče nekriticky přijímá a zavrženého pouze kritizuje.
4. Fenomén nezávislého názoru („vyhlášení nezávislosti“): děti postižené SZR často uvádějí, že nechtějí stýkat se s druhým rodičem je jejich vlastní. Vsugerované nepravdy pak samostatně rozvíjejí.
5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu: při diagnostických či terapeutických sezeních dítě postižené SZR souhlasí reflexivně, automaticky a bez zaváhání se vším, co programující rodič tvrdí. Nečeká na protiargument rodiče zavrženého nebo jej zcela ignoruje, nevidí, neslyší. Dětská kritika vůči zavrženému rodiči bývá dokonce silnější a emotivnější než kritika programujícího rodiče.
6. Nepřítomnost pocitu viny: děti postižené SZR nezakoušejí žádný pocit viny, že zavržený rodič je postižen, že trpí, ignorují jeho city. Např. za jeho dary nejsou vděčné, jeho výdaje pocítují jako spravedlivý trest, za křivá obvinění z pohlavního zneužívání nepocítují vinu.
7. Vypůjčené scénáře (papouškování) signalizují vysokou pravděpodobnost SZR. Z kontextu dětských obviňování zavrženého rodiče a z jejich obsahu je patrné, že byly sdělovány programujícím rodičem, dítě je vyslechlo a reprodukuje. Dětská výpověď pak obsahuje výrazy a obraty, které děti daného věku ještě nepoužívají.
8. Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče: způsobují bolest zejména prarodičům dětí, kteří svá vnoučata milují.

Podle intenzity uvedených syndromů rozlišuje Gardner (2001) SZR na mírný, středně těžký nebo těžký. Kromě mírné formy bývají obvykle přítomny (téměř) všechny symptomy, proto není těžké syndrom rozpoznat. (Bakalář a kol.,2006,s.48)

- Důsledky rozvinutého syndromu zavržení rodiče

Dítě ztratí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí. Dítě je programováno k potlačení původně pozitivních emocí k nyní zavrhovanému rodiči a dává volný průběh neopodstatněné nenávisti za úplné absence pocitů viny. Rozvíjí se tak značná psychopatologie: u dítěte se zabrzdí a zdeformuje emocionální vývoj, podstatným způsobem se mu naruší sebedůvěra. Dítě, které milovalo oba rodiče, projde brainwashingem, který je hluboce ovlivní: vytvoří si falešné ego, zdeformované jádro vlastní osobnosti, což je celoživotně poznamená. (Bakalář a kol.,2006,s.49)

- Terapie syndromu zavržení rodiče

Nejúčinnější terapeutickou možností je omezení vlivu programujícího rodiče, což může učinit pouze soud. (Bakalář a kol.,2006,s.50)

Nevynutitelnost nebo pomalá vynutitelnost soudních rozsudků stav konzervuje. Nápravu vidí R.Gardner jen a výhradně v odebrání dítěte rodiči, v jehož péči syndrom vznikl a jeho předání na určitou dobu do péče specializovaného zařízení, zaměřeného na odstranění následků této varianty „mytí mozku“. Tam by s dítětem měl navázat kontakt druhý rodič. (Novák,Průchová,2007,s.76)

2.2.8 Parentifikace

Ve zdravé rodině se dospělí starají o děti a vedou je; děti jejich péči přijímají a poslouchají. Tento model rodinného života se však po rozvodu nezřídka rozpadá. V mnoha rodinách vedených jedním rodičem nastává situace nejasného odlišení rolí dospělého a dítěte; hranice mezi generací dospělých a dětí bývá zastřena. Děti na svá bedra berou povinnosti dospělých, případně se snaží naplnit citové potřeby rodičů, až se role dítěte a dospělého někdy obrací. Rodinní terapeuti tuto výměnu rolí nazývají parentifikací („zrodičovštěním“). K obrácení rolí dochází několika různými způsoby. Dítě je parentifikováno, přebírá-li tolik domácích povinností, až se prakticky stává rodičem. Může jít o příliš časté hlídání sourozenců, úklid, vaření, výchovu mladších dětí a další úkoly. Méně nápadně, o to však častěji, dochází k výměně rolí při přebírání nepřiměřeně vysokého pocitu odpovědnosti za citové potřeby rodičů. Děti snažící se řešit problémy rodičů s osamělostí, alkoholismem, depresemi nebo úzkostí, o ně pečují na úkor naplňování vlastních potřeb. Z takovýchto dětí se stávají „pseudodospělí“ (malí dospělí) či důvěrníci, bývají popisovány jako dokonalé a úžasné děti. Negativní důsledky takovéto role však jsou nevyhnutelné. (Teyber,2007,s.159-160)

V první řadě je nutno zdůraznit, že problémy spojené s parentifikací nebývají v dětství zjevné. Projevují se teprve v průběhu přechodu z adolescence (dospívání) do dospělosti. Jelikož se přirozený tok péče od rodiče k dítěti otočí, citové potřeby dítěte zůstávají nenaplněny. Ačkoli si parentifikované děti zpočátku tento mimořádný vztah s rodiči užívají, jako dospělí začnou rodiči zazlívat, že je využil a připravil o dětství. Dlouhodobé následky situace, kdy je dítě učiněno odpovědným za citové potřeby rodičů, jsou závažné. Dítě má posléze v dospělosti pocit nepřiměřené zodpovědnosti za ostatní, bojí se, že by někdy ono samo mohlo potřebovat pomoc nebo bylo závislé na ostatních a pocit viny mu přináší dokonce i uspokojování vlastních potřeb. Základní model vztahů pro ně spočívá pouze v péči o druhé, proto i v dalších vztazích nezřídka zaujme roli pečovatele nebo zachránce. Naučený model tudíž stále dokola opakuje. Děti se pak v dospělosti rozhodují pro povolání spočívající v péči o druhé: stávají se zdravotními sestrami, ošetřovateli, poradci a duchovními. Jsou laskaví a schopní, avšak v situaci, kdy mají říct ne, stanovit hranice nebo naplnit vlastní potřeby, si připadají provinile. Nedokážou efektivně určovat hranice, mají tendenci se s problémy ostatních příliš ztotožňovat a jsou náchylní k emocionálnímu vyhoření. (Teyber,2007,s.165)

Pro děti, které vyrostly jako „pseudodospělí“, je v rané dospělosti navazování rovnocenných milostných vztahů obtížné. Ve fázi, kdy se víceméně staraly o rodiče, musely být ostražitě a pohotové. Při vstupu do důvěrného vztahu proto jaksi automaticky, byť mylně, předpokládají, že se i v něm budou muset ujmout kontroly a převzít za partnera odpovědnost, podobně jako v původní rodině. Chtějí se vyhnout nežádoucím, zahanbujícím pocitům vyvolaným jejich potřebami, proto obyčejně navazují milostné vztahy se závislými, problémovými partnery, které mohou „zachránit“. Jiné mohou intimitu a důvěrnost ve vztahu nahrazovat promiskuitním chováním. (Teyber,2007,s.167-168)

3. Terapie

Pomoc dětem, jejichž rodiče se rozešli, může být rozdělena do dvou široce vymezených skupin. Péče o děti rozvádějících se rodičů je ponejvíce starostí soudem určených sociálních pracovníků. Účelem není ani tak pomoci dítěti jako spíše sdělit soudu informace o zázemí dítěte a přispět k nejlepšímu možnému řešení otázek, nad nimiž se oba rodiče nedokážou shodnout. Druhá skupina zahrnuje organizace a instituce, jejichž účelem a smyslem je naslouchat dětem a pomáhat jim nést zmatky a bolest související s nepříjemným

životním obdobím. Existuje řada poradenských služeb a organizací, dětské a rodinné kliniky, telefonické linky a terapeutické dětské skupiny. Patří sem i někteří školní a výchovní poradci...Kromě toho existují i nevelké skupiny dobrovolníků, které odvádějí významnou práci při pomoci dětem. (Smith,2004,s.101)

3.1 Pomoc terapeuta

- děti, jejichž rodiče jsou neustále v ostrém sporu, často své pocity skrývají před otcem i matkou. Návštěvy terapeuta se pro ně mohou stát bezpečným přístavištěm, kde mohou své pocity ventilovat a kde se také mohou naučit, jak si udržet lásku k oběma rodičům i přes nátlak, aby se přidaly k jedné ze stran konfliktu. Požádat o pomoc je vhodné také v případě, že poruchy dítěte mají chronickou povahu. Mezi symptomy takové poruchy patří nepřiměřená úzkost a strach, smutek, zhoršení školního prospěchu, podrážděnost, problémy se spánkem, kázeňské prohřešky a tělesné potíže, pro které neexistuje žádný somatický nálezný, například časté bolesti. Dobrý terapeut může do rodinných problémů přinést neutrální pohled. Zpochybní zkreslenou skutečnost a podporuje realističtější uvažování. Terapeut pomůže každému ze členů rodiny pochopit potřeby a pocity, které jsou problematickým chováním vyjadřovány, a najít zdravější způsoby, jak se změněné situaci přizpůsobit. Učí jak rodiče, tak děti komunikovat jasně a přímo.(Warshak,2003,s.312)

Dobrý terapeut je hlasem zdravého rozumu a rovnováhy. Dětem pečlivě naslouchá a dává najevo, že jim rozumí, ovšem také je jemně upozorňuje na jejich deformované vnímání skutečnosti. Podporuje děti, aby se vlastním rozumem posuzovaly obvinění, která proti sobě rodiče vznášejí. Dětem pomáhá znovu získat morální vědomí tím, že poukazuje na krutost zavržení jednoho z rodičů, a připomíná jim, že v době, kdy ještě rodiče žili spolu, by takové urážlivé chování nikdy nebylo tolerováno. (Warshak,2003,s.315-316)

Některé děti, jejichž rodiče se rozešli, nechtějí pracovat ve skupině a dávají přednost rozhovoru s dospělým mezi čtyřma očima. Pokud děti dostanou příležitost hovořit v soukromí o svých starostech a úzkostech a pokud jim nasloucháme a nedosuzujeme je – což je pro mnohé zcela nová skutečnost-, začnou se někdy na věci dívat odlišně a získají sebedůvěru. Odrazí se to i na jejich jednání, děti se mohou jednoznačně vyjádřit a začnou nahlížet na svou situaci méně pasivně. Individuální poradenství tak dospěje ke stejnému cíli jako práce ve skupině. (Smith,2004,s.103)

Terapeuti by měli setkání rozvíjet tak, aby bylo dítě angažováno a uznáno, a to náměty hovoru, jazykem i jinými médii, například hračkami v pracovní nebo využitím prvků hry. Zároveň by také mělo mít dítě možnost způsob a rozsah zapojení do terapeutického dění regulovat, případně se i na nějakou dobu odpojit. (Gjuričová,Kubička,2003,s.148)

3.1.1 Metoda hry

U mladších dětí musí poradce využívat hru, která pomůže při komunikaci a někdy také zmírní napětí. Některé hry lze hrát s jedním dítětem, jiné jsou vhodné i pro skupinu dětí. Činnosti vhodné pro jedno dítě jsou založeny na metodě „třetího objektu“ (Winnicott,1968) – je to něco, na co se dítě a poradce mohou společně zaměřit. Pro malé děti je vhodná hra s figurkami zvířátek, které poslouží jako vhodný prostředek k vyjádření strachu a hněvu. Při této hře jsou důležité ploty, které oddělí mírná zvířátka od nebezpečných. (Smith,2004,s.104)

3.1.2 Rodinná arteterapie

Rodinná arteterapie zahrnuje širokou škálu problémů, jež se týkají všech generací. Jsou to problémy v rodinách s dětmi předškolního i školního věku, s teenagery, s budoucími rodiči, s rodiči ve středním věku, s třígeneračními rodinami, s ovdovělými muži a ženami, s neúplnými rodinami, s rodinami s dětmi z více manželství. Cíl rodinné arteterapie je v lepší komunikaci, ve snaze spolupracovat na řešení konfliktů, v sebeidentifikaci, ve větší autonomnosti členů rodiny, v možnosti spontánního vyjádření svých emocí. Prevendárová (2001) vidí roli rodinného terapeuta ve snaze pomoci při zmírnění mocenských bojů, počtu a intenzity konfliktů, i tam, kde už nelze odvrátit manžele od rozvodu. V porozvodové situaci rodinný arteterapeut pomáhá klientům zorientovat se ve změněné situaci, adaptovat se, stabilizovat se. Tato autorka doporučuje v porozvodové terapii práci v oddělených setkáních a konstelacích matka-dítě, matka-otec, otec-dítě. Někdy je vhodné zapojit do porozvodové terapie i prarodiče. V rámci rodinné arteterapie lze nenásilně vytvořit situace, které pomáhají ve sbližování členů rodiny, ve vytváření a upevňování zdravých emocionálních a sociálních vazeb. Pro rodinnou arteterapii je vhodné používat nenáročné výtvarné techniky jako třeba voskové pastely, koláž, hlínu. (Šicková-Fabrice,2002,s.45-51)

Mezi neznámější projektivní kresebné testy týkající se tematiky rodiny patří: Moje rodina, já a můj dům; Začarovaná rodina; Namaluj, jak to vypadá u vás doma v neděli, když jste všichni pohromadě.

Začarovaná rodina je test, kdy dítě má členy rodiny zakreslit ve zvířecí podobě. Povahové vlastnosti jednotlivých členů se zde na základě volných asociací promítají do všeobecných charakterů přisuzovaných jednotlivým zvířatům. (<http://ruce.computerstudio.cz>)

Další náměty pro rodinnou arteterapii jsou :

Rodina v nebezpečí (podle Langartenové), Kufr (podle Langartenové), Rodinná skulptura (Šicková-Fabrice, 2002, s. 50)

3.1.3 Metoda společného rozhovoru

Starší děti někdy rády hovoří, ale většinou jsou spokojenější s tužkou a papírem – ujasní si myšlenky při psaní nebo kreslení. (Smith, 2004, s. 105)

Vést společný rozhovor, který by oslovil dospělé i jejich nezralé děti různého věku a byl pro všechny terapeuticky užitečný, vyžaduje zkušenost a dovednost. Někteří odborníci hovoří tam, kde se problém týká primárně dětí, nejprve s dětmi, například v rámci psychologického nebo psychiatrického vyšetření, a pak mluví o dětech s jejich rodiči. (Gjuričová, Kubička, 2003, s. 146)

3.1.4 Dotazník

Dotazník dětem, kterého užíváme běžně při psychologickém vyšetření dětí školního věku (přibližně od třetího ročníku výš), má celkem 12 otázek. První se ptá: „Jaká je tvá nejmilejší vzpomínka z celého dosavadního života.“ Druhá se ptá na nejsmutnější vzpomínku. Třetí otázkou se chceme dovědět, „koho má dítě ze všech lidí na světě nejraději“. Čtvrtou otázkou „z čeho má dítě největší strach“. (Dytrych, Matějček, 2002, s. 42)

Poradci se musí vyhýbat překročení hranice mezi profesionálním a osobním přístupem. Bylo by nebezpečné, kdyby dítě začalo vnímat poradce v jiné než v jeho profesionální roli. Zejména nesmí nastat situace, kdy by dítě začalo poradce vnímat jako ideálního rodiče. Pokud se to stane, je podkopáno postavení skutečného rodiče. Je také velmi důležité, aby poradce dokázal obratně ukončit každou schůzku a zejména tu poslední tak, aby v dítěti zůstal dobrý pocit z každého setkání. Konec setkání musí být citlivý, aby ho dítě nevnímalo jako další ztrátu. Konec vztahu je pro tyto děti obzvláště emotivní záležitostí. (Smith, 2004, s. 106)

3.2 Práce s dětmi ve skupinách (podle Hether Smith & Branwen Lucas)

Smyslem skupiny je poskytnout dítěti bezpečné prostředí, kde se může volně rozhovořit o svých pocitech z rozchodu rodičů a o svých současných starostech. Děti přicházejí dobrovolně a vědí, že nikdo mimo skupinu se nedozví o tom, co se ve skupině probírá... Pokud děti dostanou příležitost svobodně se vyjádřit a nemusí si dělat starosti s dopadem toho, co řeknou – a to je naprosto zásadní předpoklad-, sdělují skutečnosti, myšlenky a pocity způsobem, který by za jiných okolností byl nepředstavitelný. Při rozhovorech s jinými dětmi ve skupině nemusí brát ohled na to, co chtějí jejich posluchači slyšet, a nemusí si dělat starosti s loajalitou k rodičům. Ve skupině mají děti příležitost podělit se o své myšlenky a hovořit o událostech, které se staly třeba před několika lety, ale pomyšlení na ně je dosud trápí. Některé děti se však cítí lépe o samotě, zejména mají-li pocit, že jejich zkušenosti jsou odlišné a jejich problémy jsou složitější než problémy ostatních dětí.

Dospělí, kteří se snaží pomáhat dětem v těchto situacích, by měli brát ohledy na náboženské, kulturní, jazykové a rasové zázemí dětí. Po celou dobu klademe důraz na pocity dítěte. Sdělujeme mu, že jeho pocity jsou naprosto v pořádku, ať už cítí smutek, nebo zlost, zmatek, nebo úzkost, nebo střídavě všechny uvedené pocity. (Smith,2004,s.91-92)

Přijít může kterékoli dítě ve věku od šesti do šestnácti let, jehož rodiče jsou v rozvodovém řízení nebo se rozcházejí. Běh skupiny tvoří čtyři setkání, vždy jedenkrát týdně v odpoledních hodinách. Skupiny nejsou početné, obvykle se jich neúčastní více než šest dětí. Podle počtu dětí ve skupině má skupina jednoho nebo dva vedoucí. Ve skupině jsou děti přibližně stejného věku. Cíl každého setkání je sice naplánován, ale to neznamená, že program je předem určen. Ve skutečnosti se liší podle skupiny a věku dětí a do značné míry ho určují samy děti. Součástí první schůzky jsou cvičení, jejichž cílem je navodit uvolnění a důvěru. Je to nutný předpoklad toho, aby se děti cítily bezpečně a získaly odvahu podělit se o své starosti a pocity, zejména o smutek a hněv. Náplní druhé schůzky jsou činnosti, při nichž děti sdílejí své pocity. Další hra spočívá v tom, že jedno dítě předvádí určitou emoci a ostatní hádají, co znázorňuje. Některé skupiny se u toho dobře baví, neboť mají příležitost povídat si o vlastních (i cizích) pocitech. Stejnému účelu poslouží i kreslení nebo vyplňování hracích archů. Děti mohou kreslit rodinu, vzpomínky, sny, děsivé věci, když byli máma s tátou spolu, a další náměty související s problematikou řešenou ve skupině. Tématem třetího setkání je vztek. Vyjadřujeme ho pomocí mnoha různých metod. Děti většinou baví, když mohou napsat

hněvivá slova na kus papíru, roztrhat papír na malé kousky a hodit je do koše; děti také s nadšením buší do velkého vycpaného zvířete. Námětem posledního setkání je pohled do budoucnosti. Požádáme děti, aby se zamyslely nad světlejšími stránkami své situace a aby si uvědomily, jak výrazně se změnila jejich pocity od chvíle, kdy se dozvěděly tu strašnou zprávu, že rodiče se chtějí rozejít. Setkání končíme diskusí o tom, jaké pocity si děti odnášejí. Ptáme se jich na to, co se jim líbilo nejvíce, co jim nejvíce pomohlo, zda se jim podařilo uskutečnit nějaké změny a zda se na některé věci dívají jinak. (Smith,2004,s.93-96)

3.3 Telefonické linky pomoci

Rozhovory se většinou odehrávají na bezpečných a příjemných místech, ať už ve skupinách, nebo mezi čtyřma očima. Děti mohou mluvit o svých pocitech a druhá strana jim naslouchá. Telefonické linky pomoci se poněkud liší, protože volající dítě může zůstat v anonymitě, pokud chce, a poradce může začít jednat jeho jménem jen s výslovným svolením dítěte. Je to důležité místo, kde se děti mohou svěřit se svými pocity ztráty a opuštěnosti, se strachem z konfliktu mezi rodiči i s jinými pocity a problémy, které je trápí v době kolem rozchodu rodičů. (Smith,2004,s.102)

3.4 Pomocné zásahy školy

Učitelé ve škole reagují na problémy dětí s chováním a učením různě. Většina zmíněných problémů s velkou pravděpodobností pramení z potíží v rodině. Děti, které se ve škole dokážou odpoutat od domácích problémů, mluví o škole jako o svém útočišti. Učitel se může stát klíčovou postavou při zotavování dítěte, pokud dokáže udělat velmi obtížnou věc: naslouchat, jestliže dítě chce hovořit o svých starostech, ale neklást otázky a v žádném případě nedávat rady. (Smith,2004,s.108)

4.Kvalitní rodinné zázemí

4.1.Vliv otce a matky na formování osobnosti dítěte

Výchova v rodině je především spolubytí blízkých osob. Je to obousměrné působení rodičů a dětí, přičemž je třeba zdůraznit, že podstatný vliv vykazuje vlastní zkušenost z původní rodiny. Zkušenosti a vzpomínky působí jako vzor. Rodič se tedy ke svým dětem mnohdy chová podobným způsobem jako jeho rodiče k němu, je s tímto způsobem vnitřně ztotožněn a přesvědčen o jeho správnosti. Toto platí i v oblasti míry odpovědnosti za své

blízké. Někdy se ovšem právě naopak snaží pod dojmem negativních a traumatizujících zážitků z vlastního dětství radikálně změnit styl jednání s životním partnerem i vlastními dětmi. Na výchově se taktéž podílí tradice, úroveň vzdělání a kultivovanost rodičů a především jejich osobnostní zralost. Výchova během dětství představuje rozhodující formativní vliv na to, co bychom mohli označit jako obsah osobnosti, tj. rysy a styly chování, které realizují vztah dítěte k sobě, ke druhým, ke světu a k hodnotám.

Je pravdou, že významní mužové, kteří se pozitivně zapsali do dějin celého lidstva, byli značnou měrou formováni svými otci. Na druhé straně je možno s jistotou prohlásit, že takoví masoví vrazi, jakými byli Adolf Hitler nebo J.V.Stalin, by byli vedli lidštější život, kdyby měli normálně fungující a milující otce. I dnešní otcové, kteří jsou doživotně poznamenáni traumaty tvrdého jednání svých otců, jednají se svými syny s agresivní zlobou, třebaže se tomu brání a svého jednání později litují. Je velmi mnoho forem zneužití osobní síly a moci ze strany otců. Příklon všech otců k pozitivnějšímu a inteligentnějšímu naplnění jejich otcovské role by změnil celou společnost k lepšímu. Kvalitnější a lidštější otcovství by mohlo fakticky odstranit nebo alespoň silně zredukovat takové problémy lidstva, jako je zločinnost, užívání drog a násilí. Především otcové slouží svým synům jako vzory. Chlapci se citově ztotožňují především s otci jako vzory svých budoucích životních rolí. Pozorně své otce sledují a hledají u nich návody, jak vystupovat ve svých nastávajících mužských rolích, zvláště v rolích otců. Synové se se svými otci do jisté míry identifikují. Synové později přebírají od svých otců i styl jednání se svou manželkou.

Zamysleme se nad tím, jakou roli má při výchově syna jeho matka. V prvním období jeho života mu skrze láskyplný vztah něhy předává základní důvěru v člověka i celé lidstvo. Právě v tomto období raného dětství se vytváří základ pro pozdější schopnost hlubokých mezilidských vztahů. Během celého procesu výchovy je pro něj laskavým útočištěm i zdrojem hlubokého citu. Aby však syn mohl být později schopen žít v rovnocenném partnerském vztahu je třeba, aby jeho matka byla pro něj vzorem silné, samostatné ženy. Matka má být pro syna skutečnou autoritou. Matka nemá syna rozmazlovat a používat sebe i svých dcer, aby mu posluhovaly. Pro pozitivní a zdařilou výchovu synů i dcer je velmi důležité kultivované rodinné klima, ve kterém je pěstován dialog a vzájemná úcta rodičů i dětí. A k tomu významnou měrou přispívají právě zralí a moudří otcové, kteří jsou svým ženám oporou a dětem dobrým vzorem. Jsou to otcové, kteří ve svém dětství domov zažili a opravdový domov pro své nejbližší také vytvářejí. (www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare/?cmd=download&downloadID=58)

4.2 Následky nekvalitního rodinného zázemí na osobnost dítěte – dospělého v životopisech známých osobností

Nekvalitní rodinné zázemí a kruté zacházení se může nesmazatelně podepsat na psychice dítěte. V některých případech dítě v dospělosti trpí nočními můrami nebo má nízké sebevědomí a nevěří si. Avšak v historii jsou známy i takové případy, kdy z týraného, bez lásky rodičů vychovávaného dítěte vyroste lidská zrůda, která se nezastaví před ničím. Pro dokreslení uvádím konkrétní případy.

4.2.1 Josif Vissarinovič Stalin

Josif Vissarinovič Stalin, vlastním jménem Josif V. Džugašvili, v letech 1929 – 53 neomezený vládce Sovětského svazu a jeden z největších diktátorů v dějinách lidstva, muž za jehož diktátu umírá na následky válek, hladomorů atd. v Sovětském svazu na 40milionů lidí. Josifovo dětství je těžké - rodina je chudá, otec je surovec a alkoholik. (<http://zivotopisyonline.cz/josif-vissarionovic-stalin.php>)

Rodina nesla otcovo pití těžce. Otec často Stalina i jeho matku bil. Jeden ze Stalinových přátel z dětství napsal: „Ty nezasloužené a časté výprasky udělaly chlapce stejně tvrdým a nemilosrdným jako byl jeho otec.“ Stejný přítel také napsal, že přesto nikdy neviděl Stalina plakat. Jiný Stalinův přítel z dětství – Iremashvili- tvrdil, že výprasky vzbudily ve Stalinovi silnou nenávist k autoritám. (<http://josef-stalin.navajo.cz/>)

Již v dětství byl Stalin přezdíván pro svoji nevyzpytatelnou a bouřlivou povahu "Koba" podle legendárního gruzínského bandity a buřiče. (<http://zivotopisyonline.cz/josif-vissarionovic-stalin.php>)

Jediná osoba, ke které Stalin choval vřelé city, byla jeho první manželka. Ekaterina Svanidze zemřela v roce 1907, jen tři roky po uzavření jejich sňatku. Na jejím pohřbu Stalin údajně řekl, že jediné vřelé city, které kdy měl pro lidi, zemřely s ní. Když v roce 1937 zemřela Stalinova matka ani se nezúčastnil pohřbu - jen poslal věnec. (<http://josef-stalin.navajo.cz/>)

4.2.2 Adolf Hitler

Jeden z nejmocnějších, nejkontroverznějších a nejkrutějších diktátorů moderní doby se narodil 20. dubna 1889 jako čtvrté dítě rakouskému celníkovi Aloisu Heidlerovi, který si své jméno na *Hitler* změnil až po smrti svého otce, Adolfova dědečka, a Kláře Polzlové. Jejich

první tři děti zemřely ve velmi brzkém věku během záškrtové epidemie, po Adolfovi ztratili ještě syna a poslední šesté dítě - holčička Paula, sice přežila, ale byla slabomyslná. Klára proto veškerou svou mateřskou lásku, kterou by byla rozdělila mezi šest dětí, věnovala pouze Adolfovi. Prvních sedmnáct let svého života býval mladý Adolf často svědkem násilnických a sexuálních útoků alkoholického otce na svou matku. Alois Heidler - Hitler zemřel roku 1903 na srdeční infarkt. Jeho epitaf (*Ta ostrá slova, která občas vyšla z jeho úst, nemohla pošpinit žhavé srdce, které bušilo v jeho nitru.*) vytvořil Adolfovi velmi mylnou představu o jeho otci. (<http://bob.ic.cz/WWII/adolfhitler.htm>)

Obraz rodičů a raného domova viděl takto: „...otec svědomitý státní úředník, matka zaujatá domácností, a především se stále stejnou láskyplnou péčí oddaná nám, dětem.“ Otce údajně ctil, ale matku miloval. Za vyleštěnou biografickou fasádou spočívala tíha dětského trápení. Otec, statný, sebevědomý, s blýskavými knoflíky uniformy, byl panovačným typem již od pohledu. Nestrpěl odpor a svou vůli prosazoval s drakonickou přísností. Matka Klára rozená Pözllová, ze Spitalu, Aloisova třetí žena byla o 23 let mladší. Klára představovala typ pokojně oddané manželské nevolnice, byla ženou hezkého zevnějšku, jemných rysů a ustrašených očí. V „oficiálním“ životopisu souhlasí jen to, že k ní měl Adolf Hitler silné citové vazby, stejně jako tomu bylo i naopak. Starší nevlastní bratr Alois dosvědčil, že otec jeho i Adolfa umravňoval velice brutálně. Alois kvůli tomu roku 1896, ve svých 14 letech odešel z domu. Také sestra Paula potvrdila násilnosti otce jenž byl mezitím penzionován: „Byl to především můj bratr Adolf, který mého otce provokoval k extrémní tvrdosti a každý den dostával svůj díl výprasku. Byl poněkud sprostým malým uličníkem a všechny pokusy jeho otce tu drzost z něj vymlátit a přimět ho, aby si zvolil povolání státního úředníka, byly marné.“(<http://tuseniepravdy.blog.cz/0706/adolf-hitler-cast-1>).

Selhání ve škole prohloubilo u malého Hitlera konflikt s otcem, který v čím dál větší míře uplatňuje princip fyzických trestů. Když ale 7. ledna 1903 Aloise Hitlera ve Weisingerově hostinci v Leondingu skolil nad skleničkou červeného vína infarkt a ve věku nedožitých 66 let zemřel, pocítila rodina uvolnění. Klára Hitlerová zemřela tři dny před Štědrým dnem roku 1907. Matčina smrt mu způsobila hluboký šok. Víme s jistotou, že bezcitný a chladný vůdce Velkoněmecké říše měl tedy minimálně jeden silný citový vztah. (<http://referaty.hledas.cz/referat/20101/15/adolf-hitler>)

Je dostatečně známo, že základní povahové rysy se utvářejí v raném dětství. Je též dostatečně prokázáno, že charakter rodičů je jeden z rozhodujících faktorů, které formují

strukturu osobnosti. Hitlerova matka Klára, byla původně služebná Aloise Hitlera, Adolfova otce. V roce 1884 se s ní Alois oženil, v situaci kdy již zřejmě byla těhotná. Po sňatku se toho však mnoho nezměnilo. Ve skutečnosti byla celý život jen služebnou, která se starala i o sexuální vyžití svého pána. Matka Hitlera sice silně rozmazlovala, ale nikdy se za něj nepostavila vůči agresivnímu otci. Neumayr k tomu říká: „Tyranské výchovné metody, vedly k tomu, že Adolf musel žít ve stálém strachu a ohrožení, a protože jeho otec nikdy nepřijal žádnou omluvu, dokonce ani v případě že chlapec ve skutečnosti nic neprovedl, mohl Adolf uniknout opětovným trestům jen prostřednictvím lži a zachránit si tak poslední zbytek důstojnosti...Když starý důstojník zapískal na dva prsty, musel chlapec okamžitě přijít. Toto ponižující chování otce, který, místo aby na syna volal jménem, pískal na něj jak na psa, lze srovnat s pozdější situací Židů v třetí říši." Psychoanalýza dokazuje, že v takovéto situaci se člověk nejčastěji ztotožní s agresorem. Jde o obranný reflex. Jeho nenávist k otci se posléze sublimovala v nenávist k vnějšímu nepříteli. Opět obranný reflex. (<http://www.blisty.cz/files/isarc/0103/20010316f.html>).

Když se stal Hitler mocným, našel objekt své pomsty v Židech. Stlačil je do pokořeného, zbitého dílu svého dětského já, které se všemi prostředky snažil odklidit ze světa. Nynější otec národa tlačil druhé do stejné role, v níž byl kdysi on svým otcem vězněn, bez možnosti úniku. Mezi vědci i laiky se všeobecně ví, že pokud mají dospělí uspokojující zálibu v trápení, je to často důsledek duševního nebo tělesného týrání v dětství. (<http://tuseniepravdy.blog.cz/0706/adolf-hitler-cast-1>)

Od konce nejstrašnější války novodobých dějin, kterou rozpoutal, hledají desítky různých historiků, psychologů a psychiatrů odpověď na otázku: Kdo byl Adolf Hitler? Šílenec? Psychopat? Démon? Většina vědců přitom Hitlera „rozpitvává“ od jeho nástupu k moci. Hitlerovo dětství a dospívání, které v kontextu rodinných a společenských vazeb, v kontextu dané historické doby, zformovalo jeho osobnost, shrnují životopisci jen do několika málo obecných odstavců. Přitom již tam někde se zrodila zlověstná mračna jeho duše – touha po moci, nenávist k Židům, vize nadčlověka... (<http://referaty.hledas.cz/referat/20101/15/adolf-hitler>)

4.2.3 Benito Mussolini

"Každý lidský život má své temné kouty." Tvrdil zakladatel a vůdce fašistické italské strany. Benito Mussolini se narodil 29.července 1883 ve Varana de Costa, na samotě vedle vesnice Dovia. Jeho otec Alessandro Mussolini byl kovář. Nikdy nebyl ve škole, protože ho v

10 letech poslali na vyučení. Založil početnou skupinu, která byla ale rozeznána při policejní razii. Nazval ji "Rendez-vous horkých hlav". Benitovo celé jméno bylo Benito Almicare Andrea Mussolini. Otec mu je dal na počest svých idolů, tak měl předem vytyčen směr, kterým jít. Benito se tím chlubil. Jeho matka Rosa byla učitelka a dcera veterináře, silně věřící katolička, pro kterou bylo její manželství peklem. Její muž moc nevydělával, protože se spíše než kovárně věnoval vínu a své velké lásce - politice. Rodiče chtěli z Benita mít revolucionáře a učitele.(<http://nemejit.webzdarma.cz/referaty/benito.html>)

Benito byl odmalička problémové dítě. Na ulici házel kameny po dětech i dospělých, po učiteli ve škole dokonce hodil kalamářem.(<http://www.financnici.cz/benito-mussolini>)

Byl to bouřlivý kluk a rváč. Naučil se vždy mstít. Byl velice odvážným zlodějem na polích. Jeho dětství ale nebylo tak pěkné jak o něm vyprávěl. Otec neměl daleko k ráně. Benitovi se v kovárně moc nelíbilo, a tak to doma neměl jednoduché. O nic snazší to neměl ani ve škole. Z první školy ho vyhodili kvůli četným rvačkám. Benito se nemohl smířit s tím, že se nad něj někdo povyšuje. A tak ho v šestnácti letech podruhé vyhodili ze školy. Tentokrát pro napadení spolužáka kapesním nožem. Nesnášel sebemenší kritiku nebo ponižování své osoby. V devatenácti letech se Benito údajně dopustil znásilnění. (<http://nemejit.webzdarma.cz/referaty/benito.html>)

4.2.4 Saddám Husajn

"Bože, pomoz mi, nosím v těle d'ábla," křičela prý krátce před porodem v dubnu 1937 Saddámova matka. Živila se tehdy vykládáním budoucnosti. Tak zní legenda. Kolem iráckého diktátora se jich vytvořilo mnoho a bývá těžké je rozlišit od skutečnosti. Přesně o osm set let dříve se na téže místě narodil slavný muslimský vojevůdce Saladin, jenž porazil křižácká vojska v bitvě u Hittínu a dobyl Jeruzalém. Leccos nasvědčuje tomu, že Saddám si před smrtí ze všeho nejvíce přál, aby byl považován za jakéhosi novodobého Saladina, jenž vzdoroval barbarům. V arabštině znamená jméno Saddám "ten, kdo vzdoruje" a Husajn se matčině výběru snažil dostat po celý život. (http://zpravy.idnes.cz/zivot-a-doba-saddama-husajna-dp6-/zahranicni.asp?c=A061230_113216_zahranicni_nel)

Matka Saddáma Husajna se pokusila o sebevraždu, když byla v sedmém měsíci nechtěného těhotenství. Matku - a tím i nenarozeného Saddáma - zachránila irácká židovská rodina. Po narození byl Saddám poslán svou matkou na výchovu ke strýci. Jako tříletý se

Saddám vrátil zpět k matce, která se mezitím provdala za svého druhého manžela. Ten Saddáma psychicky i fyzicky týral. (http://www.lidovky.cz/jake-detstvi-takovy-politik-d1u-/ln_noviny.asp?c=A070630_000088_ln_noviny_sko&klic=220143&mes=070630_0)

Bil ho asfaltem pokrytou holí. Od nejtěplejšího dětství tedy byl Saddám – stejně jako Stalin, jehož dětství bylo obdobné – přesvědčen, že svět je svou podstatou nepřátelské místo, že je to neustálý boj o přežití. Jehož člověk dosáhne pouze potud, pokud se stoprocentně dokáže postarat sám o sebe, pokud nikomu nedůvěřuje a systematicky likviduje ostatní dříve, než oni zlikvidují vás. Malý Saddám se bránil před útoky od ostatních chlapců tím, že s sebou nosil kovovou tyč. Rozžhavl ji v ohni a měl ve zvyku jí útočit na kolemjdoucí zvířata.... Zabíjení považovali jeho mužští příbuzní za odznak odvahy. Už jako adolescent usmrtil Saddám tři pastevce z nedalekého kmene.(<http://www.blisty.cz/art/32065.html>)

Chlapec později utekl zpět ke svému strýci. Významnou pozitivní roli v jeho dětství tedy nesehrála matka, ale strýc, který Saddámovi neustále opakoval, že z něj bude vůdce jako Nabuchodonozor. Pěstoval v něm pocity vůdce a spasitele. Byly v něm tak od dětství nejen zárodky vůdcovství, ale i jeho tyranského stylu vládnutí. (http://www.lidovky.cz/jake-detstvi-takovy-politik-d1u-/ln_noviny.asp?c=A070630_000088_ln_noviny_sko&klic=220143&mes=070630_0)

V roce 1958 Saddám poprvé vraždil. V roce 1959, tedy ve svých dvaadvaceti letech, patřil do speciálního komanda strany Baas, která měla za úkol zavraždit diktátora generála Abd al-Karima Kassima. Atentát se nepovedl. Dne 17. července 1968 se Saddám Husajn podílel na převratu, který vynesl k moci opět stranu Baas. Za dalších jedenáct let, dne 16. července 1979, se ujal moci v zemi sám: stal se prezidentem, předsedou vlády, generálním sekretářem strany Baas a vrchním velitelem vojsk. Sotva se ujal moci, zorganizoval pokus o puč a zneužil tohoto divadla k tomu, aby nechal povraždit či odsoudit k smrti všechny význačné možné protivníky jak ve straně, tak ve vládě. Všichni se provinili jen tím, že byli schopní. (http://www.xantypa.cz/articles_print.asp?idk=744&ida=2018)

Rodiče v dobré vůli vychovat z dítěte tzv. slušného (čti z řady nevybočujícího) občana omezují spontánní projevy svých dětí také tam, kde to vůbec není zapotřebí. Pedantický, přísně trestající otec může své děti psychicky zlomit, vykolejit. Je to stejné jako se psy: z jednoho psa učiní drezúra a bití bázlivého ubožáka, z druhého kousavého „pošuka“. Óbrpedanta měl za otce Adolf Hitler, otce surovce Stalin, matku šikanézu většina

5. Malé shrnutí závěrem

5.1 Učebnice rodinné výchovy pro 6.- 9.ročník základní školy

Domov je místo, kde žijí lidé, kteří k nám patří, a k nimž patříme my. Doma se schází rodina u večeře, domů se vždycky rádi vracíme. Právě doma se cítíme v bezpečí, doma je nám dobře. Domov je vždy takový, jací lidé v něm žijí, jak se mají rádi a jak se k sobě chovají. Na pohodě domova se podílíme i my. (Marádová, 2000, s.53)

Rodinnou pohodu zajišťují zdravé, vyrovnané a stálé citové vztahy mezi jednotlivými členy rodiny, dále pocit bezpečí před ohrožením zvenčí, schopnost domluvit se, společné prožívání radostí, neúspěchů a vzájemná pomoc. Základem každé úplné rodiny je vztah mezi rodiči, který vytváří pevnou rodinnou atmosféru a podstatně určuje i všechny ostatní vztahy. Vzájemné soužití rodičů zanechává na dětech hluboké stopy. V rodině neúplné schází jeden z rodičů. Někdy se stává, že si rodiče nerozumějí, nedokážou spolu žít a jeden z nich ze společného domova odchází. (Marádová, 2000, s.58-59)

5.2 Dítě a jeho rodina

Významným činitelem utváření identity dítěte v rámci rodiny i širší společnosti je rodinná historie a generacemi předávané tradice. V širším kontextu uvažujeme i působení dalších blízkých příbuzných, jejichž intenzita je závislá na těsnosti mezigeneračních vztahů. Právě v každodenních činnostech dochází k učení nápodobou, k přejímání modelu rolí muže a ženy. Význam společných pracovních i volnočasových aktivit rodičů a dětí (zejména rodičů a dětí stejného pohlaví) pro utváření pohlavní identity se v poslední době opět objevuje jako výrazné téma mnohých úvah a prací o rozdělení rolí a kompetencí v moderní rodině. (Vágnerová, 2000 in Smékal, Lacinová, Kukla, 2004, s.151)

5.3 Dopady rozvodů

Vzhledem k negativním významům, v jakých jsou slova „rozvod“ a „rozvodovost“ často užívána, považujeme za nutné připsat následující úvodní, mírně osobně laděnou poznámku: Rádi bychom, kdyby se rozlišovalo slovo „rozvod“ na straně jedné a jeho příčiny a dopady na rodinu a její členy na straně druhé. Je totiž třeba mít na mysli, že samotný

moment rozvodu je jen logickým vyústěním nepodařenosti manželského soužití, jen jedna část z již rozběhnutého děje. Vyvarujme se proto zjednodušování v podobě svalování viny na jednu ohraničenou událost (rozvod). Vždyť historie krachu manželství se zpravidla začala psát již dlouho před krachem samotným. Další věcí je, že někdy může být rozvod jediným rozumným řešením ba požehnáním (například v případech pokročilého alkoholismu či fyzického násilí v rodině). Nelze jej tedy zjednodušeně chápat jako pouze negativní. Co je však jisté je to, že rozvod představuje zátěžovou událost v životě všech, kdo na něm participují - všichni přímo zúčastnění se v rozvodovém a porozvodovém období musí vyrovnat se selháním a s významnou životní ztrátou. Závažný a frustrující je rozvod o to více, jsou-li v rodině nezletilé děti. Také ty se musí vyrovnat s mnohými změnami v dosavadním životě. Narušený obraz (ideálních) rodičů mnohdy znesnadňuje jejich identifikaci s vlastní rodovou rolí a ztěžuje i pozdější přizpůsobení ve vlastních partnerských vztazích a manželství. Mnohdy se dítěti po odchodu jednoho z rodičů ukládají četná nová omezení (trávení společného času), dítě samo sebe nepříznivě srovnává s druhými („ty máš tatínka, a já ne“), často se obtížně vyrovnává s novým partnerem své matky (jen poměrně zřídka zůstává po rozvodu dítě ve výchově otce) apod. Na každý pád většina příslušných příruček doporučuje *pokud možno zachovat to, na co je dítě uvyklé: denní režim* (čas na přípravu do školy, volnočasové aktivity), *množství času s ním stráveného a nároky na něj kladené*. Bilancujeme-li rozvodové ztráty, pak dospělí ztrácejí partnera, někteří účastníci musejí v souvislosti s rozvodem změnit bydliště, pravidlem jsou také ekonomické ztráty, rozvedená žena je daleko více zatížena provozem rodiny, protože je na něj sama. Děti v důsledku rozvodu ztrácejí a strádají v naprosté většině rozvodů, přicházejí o stálou přítomnost jednoho z rodičů (většinou otce). Dítě se málokdy plně smíří se skutečností, že se jeho rodiče rozešli, což zůstane napořád určitým znevýhodněním, jehož důsledky je možné zvládnout, zmírnit, nikoliv zcela anulovat. (Smékal, Lacinová, Kukla, 2004, s. 163-165)

5.4 Příčiny rozvodů a získávání dat

Je poměrně obtížné podat nějaký spolehlivý přehled příčin rozvodů. Je potřeba si uvědomit následující rizika zkreslení získávání údajů do těchto statistik: Předně do výsledků mohou zasahovat náboženské, kulturní, etnické aj. zvyklosti (viz minimální až nulová rozvodovost praktikujících katolíků a Romů). A za druhé pak i obtížnou dostupnost a spolehlivost těchto dat. Ty totiž můžeme získávat buď od manželských poradců, či z rozvodových statistik. Co se týče údajů od manželských poradců, jsou poměrně spolehlivé,

ale nelze je považovat za informaci o celé rozvádějící se populaci, neboť je známo, že jejich klientelu tvoří spíše vzdělanější vrstvy obyvatelstva s vyšším sociálním postavením. Rozvodové statistiky vyplňované soudci pak zase často nebývají úplné (neochota soudců zabývat se detaily vztahů), či jsou dokonce přímo zavádějící (například proto, že pár udává nějaký důvod jen proto, aby měl soud dostatečný důvod je rozvést) .(Smékal,Lacinová,Kukla,2004,s.134)

5.4.1 Složky soužití

V odborné i osvětové literatuře se často hovoří o tzv. *složkách soužití*. Tento pojem u nás zavedl M. Plzák, který v rámci svého osobitého, edukativně pojatého přístupu k manželskému poradenství rozlišil těchto pět složek soužití: vedení domácnosti a rodinného rozpočtu, péči o děti a jejich výchovu, trávení volného času, sexuální soužití a manželskou komunikaci. Na celkovou spokojenost v manželství (a tím nepřímo na možnost jeho rozpadu) mají vliv všechny tyto složky soužití, ale zdá se, že trávení volného času, sexuální soužití a kvalita manželské komunikace mají (jakožto složky soužití stojícího na principech dobrovolnosti a poskytování radosti) vliv silnější nežli vedení domácnosti a péče o dítě (nesoucí spíš punc „povinnosti“). Lze to formulovat i opačně – trávení volného času, spokojenost se sexuálním soužitím a kvalitou komunikace (projevováním náklonnosti) jsou citlivějšími ukazateli funkčnosti manželství nežli to, jestli „jen“ funguje domácnost a je postaráno o děti. (Blažková, Plaňava, Rajmicová, 2003 in Smékal,Lacinová,Kukla,2004, s.166-167)

Naše data dále dovolují podpořit poradenským praktikům známou myšlenku o zpětnovazebném vzájemném posilování těchto jevů: tam, kde dochází k vzájemnému projevování citové náklonnosti (například že se partneři společně zasmějí, políbí a obejmou, dělají plány, hovoří o svých pocitech a starostech, o tom, jak prožili den), tam je posilována spokojenost s manželstvím, která zase zpětně podporuje toto sdílení a vyjadřování náklonnosti. (Blažková, Plaňava, Rajmicová, 2003 ; Blažková, Plaňava, Rajmicová, Šindler, 2004 in Smékal,Lacinová,Kukla, 2004, s. 167)

Z toho plyne přímé ponaučení – *že projevováním upřímně míněných pozitivních sdílení mohou lidské vztahy jen získat*. Vůbec se zdá (byť je těžké to prokázat), že *funkční, otevřená, emočně sycená komunikace s nezastíráním rozdílů a konfliktů, avšak s převažujícím pozitivním laděním, je podmínkou fungování i ostatních zmíněných složek soužití*. Je-li vztah manželů naplněn láskyplným a ohleduplným chováním vůči partnerovi, jeho pochopením a

uznáním, pak se takové manželské páry rozvádějí méně než páry, u nichž takové chování chybí. Z jiné strany se tak znovu dostáváme k již naznačenému – *na narušení vztahu* (a tím nepřímo na tendenci k rozvodům) *se ani tak nepodílí přítomnost nepříznivého chování či nespokojenosti, ale spíše nepřítomnost pozitivního chování a společných prožitků.* (Smékal, Lacinová, Kukla, 2004, s. 167-168).

5.4.2 Výběr „vhodného“ partnera = předcházení rozvodu

Dosud jsme se zaměřovali na možné příčiny narušení či posílení manželství v jeho průběhu, za chodu. Je však možné vytipovat možná úskalí vztahu ještě před jeho vznikem či takříkajíc v den svatby? Řada autorů má za to, že ano. U nás například Plzák (1998) přišel s výčtem tzv. „*zakázaných partnerů*“ pro vstup do manželství. V rámci něj taxativně vyjmenovává hysterky, alkoholiky, chronické morousy a žárlivce. Plaňava (2000) na základě studia četných pramenů a několikerého ověřování nakonec došel k následujícímu seznamu rizikových faktorů pro vstup do manželství:

„1. Prostředí původních rodin partnerů se výrazně liší vzděláním či životním stylem či náboženskou vírou či sociálním postavením. 2. Partneři si nesou z původních rodin neslučitelné modely rodových rolí. 3. Manželství rodičů je vnímáno jako nestabilní, nevydařené. 4. Jeden či oba považují své dětství anebo dospívání za mimořádně strastiplné a nešťastné. 5. U jednoho či obou přetrvávají dlouhodobě konfliktní až nepřátelské vztahy s jedním z rodičů. 6. Jeden či oba jsou výrazně emočně závislí na jednom z rodičů. 7. Rozhodujícím motivem k uzavření sňatku je přání co nejrychleji odejít z rodičovského domova. 8. Určujícím motivem sňatku je nechtěná gravidita. 9. Jeden či oba usilují vstoupit do manželství bezprostředně po nějakém velkém životním zklamání, zejm. po „milostné havárii“. 10. Svatba se koná bez přítomnosti rodičů a navzdory jejich přetrvávajícímu odporu. 11. Rozhodnutí vzít se nastalo po známosti, která trvala méně než půl roku. 12. V den svatby je ženichovi méně než 20 let či nevěstě méně než 18 let. 13. Jeden nebo druhý uzavírají první sňatek ve věku od 35 let výše. 14. Věkový rozdíl činí 15 a více let. 15. U jednoho či obou se projevují abnormní až psychopatické rysy osobnosti.“ (Plaňava, 2000, s. 194-195 in Smékal, Lacinová, Kukla, 2004, s. 168).

Předpokládá se, že čím vyšší je u jednoho páru počet těchto rizikových faktorů, tím více je jeho manželství ohroženo rozpadem. (Smékal, Lacinová, Kukla, 2004, s. 168).

5.5 Jak tedy vypadá funkční rodina?

Byla vytvořena řada teorií o tom, jak vypadá „zdravá“ či „fungující“ rodina. Tyto teorie se od sebe liší zejména obecností záběru a tím, zda byly vytvořeny „od psacího stolu“, či na základě rozsáhlého bádání. Příkladem obecnějšího mezioborového pojetí je názor S.R.Saubera (1993), jenž vymezuje rodinné fungování jako schopnost rodiny fungovat ve čtyřech rozhodujících oblastech. Jde o fungování v oblasti: 1. *osobní* (spokojenost členů rodiny se svou pozicí v rodině), 2. *manželské* (partnerské) (spokojenost v sexuální oblasti, vzájemný soulad), 3. *rodičovské* (odpovědnost za výchovu dětí a pocit obohacení z rodičovské role), 4. *socioekonomické* (ekonomická úroveň rodiny, sociální začlenění a sociální podpůrná síť). Ze Sauberova přehledu vyplývá jedno prosté, ale často opomíjené doporučení: nesoustřeďujme se jen na jednu složku fungování rodiny (nejčastěji na ekonomické zabezpečení), občas se zamysleme i nad tím, jak se nám daří v ostatních oblastech. A nejlépe je začít od sebe. Tak by snad bylo možné předejít mnohým „překvapivým“ rozvratům (manželského) soužití. Slovo „funkční“ si pak vykládáme prostě jako bytí v náležité činnosti, schopnosti dobrého chodu, čímž je vyjádřeno i to, že jde o něco žádoucího, umožňujícího plnit určité úkoly a poslání rodiny, ať už si jej (v závislosti na svém kulturním okruhu) pro sebe definujeme jakkoliv. (Smékal, Lacinová, Kukla, 2004, s. 169-170)

Jaké však jsou konkrétnější znaky takto „úspěšně fungujících“ rodin? R.Skynner (1995) na základě svého výzkumu uvádí následující:

- *Vyvážení potřeby blízkosti a autonomie mezi manžely i mezi rodiči a dětmi.*
- *Schopnost adaptace, zvládnutí změn a ztrát.*
- *Schopnost spolupráce.*
- *Jasná komunikace.*
- *Vysoká úroveň humoru a radosti v rodině.*
- *Věrnost* nikoliv jako obecný morální princip, ale *jako vědomá osobní volba.*
- *Afiliativní (přátelský) postoj k druhým, k širšímu sociálnímu okolí rodiny.*

Opět i tento přehled působí spíše coby jakési měřítko či norma (zřejmě nikdy ne na 100% dosažitelná), vůči které je možné vztahovat realitu vlastní rodiny, než jako konkrétní návod, jak takového žádoucího stavu dosáhnout. Po pravdě řečeno - v těchto věcech je velmi obtížné dávat obecně platné rady tak, aby byly zároveň dostatečně konkrétní a realizovatelné. Velmi mnoho totiž záleží na většinou zcela jedinečné situaci a nenapodobitelném duchu té

které rodiny. A také na tom, jak tvořivými a umnými hráči v této nikdy nekončící hře jsme. Zřejmě se však vyplatí občas se pozastavit a udělat si jakousi „inventuru“ toho, jak na tom naše rodina a její členové jsou. A právě k této „inventuře“ nám podobné výčty jako tento uvedený mohou být nápomocny. Pozor! Není to však tak, že by tento proces stačilo jednou odbýt, a skoncovat tak navždy se starostmi. Jak kdosi moudrý poznamenal, *stabilita manželství (a vztahů obecně) je podobna jízdě na kole. Je potřeba neustále šlapat. Ustane-li se, kolo ztratí rovnováhu a spadne.* (Smékal, Lacinová, Kukla, 2004, s. 169-170)

6. Závěr:

V závěru své bakalářské práce bych chtěla shrnout poznatky, které jsem získala prostudováním odborné literatury zabývající se tematikou rozvodu a jeho působením na osobnost dítěte. Pokusila bych se zde také v rychlosti zhodnotit rozdílná působení rozvádějící se rodiny a naopak rodiny, která výborně plní všechny své funkce. Vskutku má diametrálně odlišný a zásadní vliv, vyvíjí –li se dítě od malička v rodině, kde převládají harmonické vztahy mezi všemi jejími členy, atmosféra důvěry, klidu, vzájemné pomoci a lásky. Takovéto děti bývají v dospělosti zdravě sebevědomé, nemají problémy s navazováním mezilidských vztahů, dokážou dobře plnit rodové role a především umí pak i svým potomkům vytvořit kvalitní domov a být jim dobrými rodiči. Naproti tomu děti, které musely projít rozvratem rodiny, zažívají silné pocity nejistoty, bývají ochuzeny o stálou přítomnost jednoho z rodičů, nesnadně se vyrovnávají s novým partnerem matky/otce, často jsou též nuceny změnit bydliště, školu, přicházejí o kamarády... Tito jedinci mohou mít v dospělosti problémy s identifikací se svou rodovou rolí, snížené sebevědomí, ne výjimečně mívají obavy, budou-li schopni navázat bezproblémové vztahy a založit fungující rodinu.

Ve většině publikací, ze kterých jsem čerpala informace pro svou bakalářskou práci, je popsána a řešena situace těsně před rozvodem nebo naopak až po rozvodu. Jen velmi málo autorů se věnuje prevenci – tedy tomu, jak rozvratu manželství předcházet, jaké kroky by měli manželé učinit, aby se v jejich vztahu znovu nastolila harmonie a k rozvodu nemuselo dojít. Pokud už nějaké takové knihy existují, jsou téměř ze sta procent určeny rodičům a nikoliv dětem. Snažila jsem se hledat i v učebnicích občanské výchovy pro základní školy i gymnázia, kde jsem očekávala rozsáhlejší pozastavení nad tématem rozvodu (samozřejmě s přihlédnutím k rozdílné fyzické a mentální vyspělosti dětí, kterým je učebnice určena). V každém takovém učebním textu je skutečně vždy alespoň jedna kapitola vyhrazená rodině, manželství a mezilidským vztahům - vše bohužel ve velmi obecné rovině. Například konkrétně tématu rozvodu manželství je v této učebnici věnováno jen pár řádek, ve kterých je stručně řečeno, že taková věc jako rozvod existuje a trpí při něm všichni zúčastnění...Vzhledem k tomu, že rozvod je v naší společnosti jevem nebezpečně častým a přibližně každé třetí dítě s ním má osobní zkušenost, by si dle mého názoru zasloužil mnohem více pozornosti.

7. Seznam použité literatury

1. ABESKOVÁ, Ž. *Bakalářská práce Šetření a hodnocení funkčnosti rodin*. České Budějovice, 2007. 76s.
2. *Adolf Hitler*. [on-line]. [cit. 2008-04-08]. <<http://tuseniepravdy.blog.cz/0706/adolf-hitler-cast-1>>
3. *Adolf Hitler. Bod zlomu*. [on-line]. [cit. 2008-04-08].<<http://referaty.hledas.cz/referat/20101/15/adolf-hitler>>
4. *Arteterapie* [on-line]. [cit. 2007-11-07]. <<http://ruce.computerstudio.cz/rucearte/rucearte/cojearte.html>>
5. *Benito Mussolini*. [on-line]. [cit. 2008-04-08].<<http://www.financnici.cz/benito-mussolini>>
6. *Benito Mussolini. Životopis*. [on-line]. [cit. 2008-04-08].<<http://nemejit.webzdarma.cz/referaty/benito.html>>
7. BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Vyd.1. UK Praha:Nakladatelství Karolinum, 2006.ISBN 80-246-1089-2
8. BOHÁČOVÁ, M. Rodinné formy založené na manželství. [on-line]. [cit. 2007-07-02].<www.rcblansko.cz>
9. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny* Vyd.1. Praha: Portál, 1999. 128s. ISBN 80-7178-249-1
10. DOLEŽALOVÁ, P. *Děti v kontextu rizikového chování*. [on-line]. [cit. 2007-12-12]. <http://www.drogy.net/clanek/deti-v-kontextu-rizikoveho-chovani_2007_12_12.html>

11. *Dotazník funkčnosti rodiny*. [on-line]. [cit. 2007-08-15].
<<http://www.viod.cz/editor/assets/download/rodina2.pdf>>
12. *Druhá světová válka. Adolf Hitler*. [on-line]. [cit. 2008-04-08].<<http://bob.ic.cz/WWII/adolfhitler.htm>>
13. DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, J. *Manželství a rozvody. Praktický návod jak problémy řešit a jak jim předcházet*. Praha: LINDE nakladatelství s.r.o., 2002, 104s.ISBN 80-86131-34-4
14. DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd.1. Praha: Grada Publishing, a.s., 2002, 128s.ISBN 80-247-0332-7
15. DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Vyd.1. Praha: Nakladatelství a vydavatelství H&H, 1992.ISBN 80-85467-53-4
16. GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie. Systematické a narativní přístupy*. Vyd.1. Praha: Grada Publishing, 2003. 184s. ISBN 80-247-0415-3
17. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník* Vyd.1. Praha: Portál, 2000. 776s.ISBN 80-7178-303-X
18. HAIČMAN, E. *Hitler, manažeři a nebezpečí psychopatie*. [on-line]. [cit. 2008-04-08].<http://www.blisty.cz/files/isarc/0103/20010316f.html>
19. *Jaké dětství, takový politik*. [on-line]. [cit. 2008-04-08].<
[http://www.lidovky.cz/jake-detstvi-takovy-politik-d1u-
/ln_noviny.asp?c=A070630_000088_ln_noviny_sko&klic=220143&mes=070630_0](http://www.lidovky.cz/jake-detstvi-takovy-politik-d1u-/ln_noviny.asp?c=A070630_000088_ln_noviny_sko&klic=220143&mes=070630_0)
>
20. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Vyd.2. Praha: Portál, 2007. 288s. ISBN978-80-7367-269-0

21. *Josef Stalin*. [on-line]. [cit. 2008-04-08]. <<http://josef-stalin.navajo.cz/>>
22. *Josif Vissariovic Stalin*. [on-line]. [cit. 2008-04-08].<<http://zivotopisyonline.cz/josif-vissarionovic-stalin.php>>
23. KOCOURKOVÁ, J., KOUTEK, J. *Sebevražedné chování. Současné poznatky o suicidalitě a její specifika u dětí a dospívajících*. Vyd.1. Praha: Portál, 2003. 128s.ISBN 80-7178-732-9
24. LAUN, A. *Láska a partnerství z pohledu katolické církve*. 3. rozš.vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1996. 79s.
25. *Malé sociální skupiny*. [on-line]. [cit. 2007-10-22].<http://lide.uhk.cz/pdf/ucitel/petrija2/přednáška_č_5.htm>
26. MARÁDOVÁ, E. *Rodinná výchova. Zdravý životní styl I*. Vyd.2. Praha: Nakladatelství Fortuna, 2000.144s.ISBN 80-7168-712-X
27. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 100s.ISBN 80-85282-83-6
28. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s.ISBN 80-86429-19-9
29. *Metodické vysvětlivky*. [on-line]. [cit. 2007-12-01] <http://www2.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/o/41n2-02-ziskane_ze_sldb_2001-metodicke_vysvetlivky>
30. MONTOUSSÉ, M., RENOUARD, G. *Přehled sociologie* Vyd.1. Praha: Portál, 2005. 336s.ISBN 80-7178-976-3
31. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost* Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311s.ISBN 80-86429-58-X

32. *Nekrolog.Saddám Husajn*. [on-line]. [cit. 2008-04-08].
<<http://www.blisty.cz/art/32065.html>>
33. NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Vyd.1. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. 144s.ISBN 978-80-247-1449-3
34. Problémy spojené s nevhodným působením rodiny [on-line]. [cit. 2007-12-28].<<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=4150>>
35. PRŮCHA, J., MAREŠ, J., WALTEROVÁ, E. *Pedagogický slovník* Vyd.4. Praha: Portál, 2003. 322s.ISBN 80-7178-772-8
36. PRŮCHOVÁ, B. *Slušný rozvod*. Vyd.1. Brno: Vydavatelství ERA, 2002, 114s.ISBN 80-86517-25-X
37. *Přibuzenství*. [on-line]. [cit. 2007-09-16].<<http://referaty-seminarky.cz/pribuzenstvi>>
38. *Rozvod manželství*. [on-line]. [cit. 2007-08-11].<<http://www.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/JS0203022.htm>>
39. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990. 440s.textu, 8 ilustrací v textu.ISBN 80-7038-078-0
40. *Saddám Husajn*. [on-line]. [cit. 2008-04-08]
<http://www.xantypa.cz/articles_print.asp?idk=744&ida=2018>
41. SATIR, V. *Společná terapie rodiny* Vyd.1. Praha: Portál, 2007. 216s.ISBN 978-80-7367-303-1
42. SEHNEROVÁ, I. *Pes, děti, rodina.Pes jako hlídač, obránce a společník*. [on-line]. [cit. 2008-04-08] <http://www.sehnerova.cz/stranky/_06.htm>

43. SMAHEL, R. *Výchova k odpovědnému otcovství*. [on-line]. [cit. 2008-10-04]. <www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare/?cmd=download&downloadID=58>
44. SMITH, H. *Děti a rozvod*. Vyd.1. Praha: Portál, 2004. 184s.ISBN 80-7178-906-2
45. SMÉKAL, V., LACINOVÁ, L., KUKLA, L. *Dítě na prahu dospělosti*. FSS MU Brno: nakladatelství Barrister & Principal, 2004.ISBN 80- 86598-84-5
46. SIROVÁTKA, T. *Rodinná politika v měnícím se kontextu*. [on-line]. [cit. 2007-10-03]. <<http://www.rodiny.cz>>
47. SOBOTKOVÁ, I. *Odolná a funkční rodina - jeden z předpokladů zdravého vývoje dětí*. [on-line]. [cit. 2007-08-15]. <www.solen.cz>
48. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Vyd.1. Praha: Portál, 2002.176s.ISBN 80-7178-616-0
49. TOMÁŠEK, M. Proč bydlíme sami. *Psychologie DNES*, 2007, roč.13, č.3, s.32.ISSN 1212-9607
50. TEYBER, E. *Děti a rozvod*. Vyd.1. Praha: Návrat domů, 2007.ISBN 978-80-7255-163-7
51. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (eds.). *Aplikovaná sociální psychologie I: Člověk a sociální instituce*. Praha: Portál, 1998.ISBN 80-7178-269-6
52. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. Vyd.1. Praha: Nakladatelství TRITON, 2003.ISBN 80-7254-439-X

53. ZACHOVÁ, J. *Bakalářská práce Postoj veřejnosti k rodinám, které mají děti v pěstounské péči v kraji Vysočina*, Brno, 2007. 88s.
54. *Zákon o rodině č.94/1963 Sb. Část první, Hlava třetí §18, Část druhá Hlava první §31-32.* [on-line]. [cit. 2007-11-05]. <<http://www.zakonycr.cz/>>
55. *Zvláštnosti rodiny jako sociální skupiny.* [on-line]. [cit. 2007-11-05].<http://www.psychoterapie.estranky.cz/stranka/zvlastnosti-rodiny-jako-soc_skupiny>
56. *Život a doba Saddáma Husajna.* [on-line]. [cit. 2008-04-08] <http://zpravy.idnes.cz/zivot-a-doba-saddama-husajna-dp6-/zahranicni.asp?c=A061230_113216_zahranicni_nel>

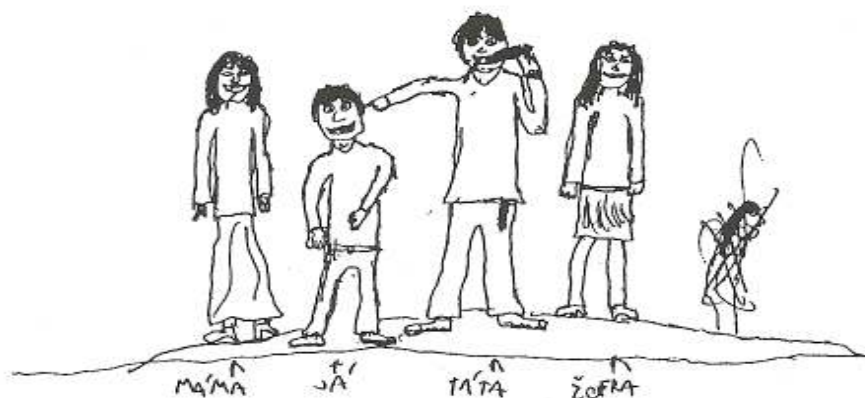
8. Přílohy

Seznam příloh:

1. Příloha č.1: Obrázek č.1, 2 – dětská kresba rodiny
2. Příloha č.2: Obrázek č.3 – dětská kresba rodiny; Obrázek č.4 – tematická kresba cesty
3. Příloha č.3: Obrázek č.5, 6 – dětská kresba rodiny
4. Příloha č.4 : Obrázek č.7, 8 – dětská kresba rodiny
5. Příloha č.5 : Obrázek č.9, 10 – dětská kresba rodiny
6. Příloha č.6 : Obrázek č.11, 12 – dětská kresba rodiny
7. Příloha č.7 : Grafy – Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství, ČR, vybrané roky; Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství (0-9 let), ČR, vybrané roky
8. Příloha č.8 : Grafy – Struktura rozvodů podle počtu nezletilých dětí, ČR; Rozvody podle příčiny rozvratu manželství (v %), ČR, vybrané roky
9. Příloha č.9 : Grafy – Míry rozvodovosti manželství – rozvody ženatých mužů a vdaných žen ve vybraných letech na 1000 ženatých a vdaných v dané věkové skupině; Rozvody podle vzdělání mužů a žen v letech 1991 až 2003 v %; Vybrané ukazatele rozvodovosti, ČR, 1990-2003, ve vybraných letech
10. Příloha č.10: Grafy – Rozvody podle počtu nezletilých dětí, ČR, 1960 – 2003, vybrané roky; Úhrnná míra rozvodovosti v České republice 1950 – 2004
11. Příloha č.11 : Grafy – Rozvody podle délky trvání manželství – Česká republika 2003; Rodiny a domácnosti v České republice v letech 1961 – 2001
12. Přílohy č.12 : Grafy – Vývoj rozvodovosti v České republice v letech 1989 – 2001; Rozvodovost v ČSSR v závislosti na době trvání manželství
13. Příloha č.13 : Grafy – Počet rozvedených jedinců na 100 000 obyvatel v ČSSR, ČSR a SSR: vývoj od roku 1920 do roku 1985
14. Příloha č.14 : Grafy – Rozvody a rozvodovost v letech 1992 až 2001; Rozvody v letech 1992 až 2001
15. Příloha č.15 : Grafy – Struktura ukončených rozvodových řízení v letech 1992 až 2001 (%); Rozvody podle délky trvání manželství v letech 1992 až 2001 (%)
16. Příloha č.16 : Grafy – Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství v letech 1992 až 2001; Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství v roce 1992 a 2001

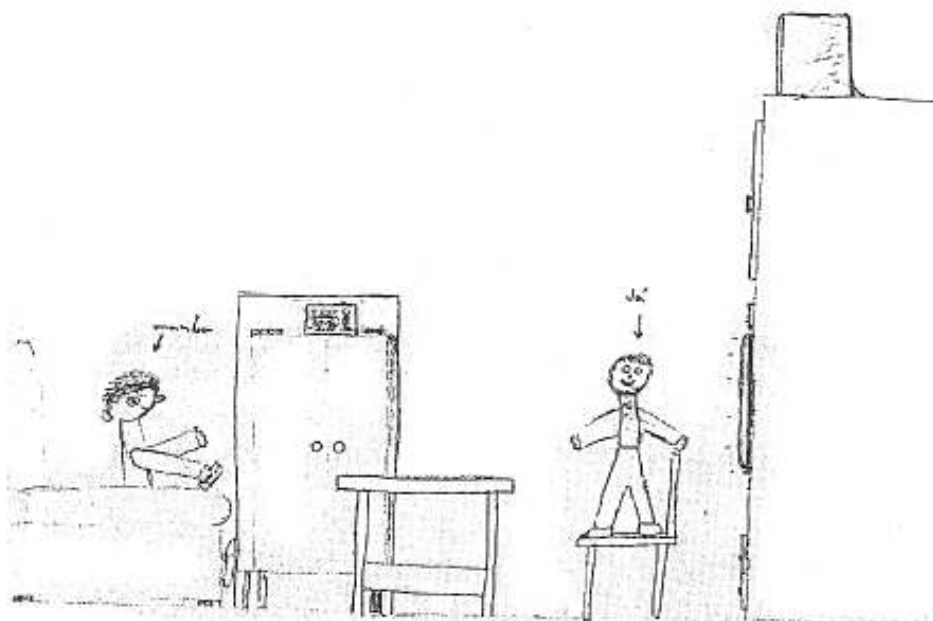
17. Příloha č.17 : Grafy – Rozvody a rozvodovost podle krajů v roce 2001; Rozvody podle počtu nezletilých dětí v letech 1992 až 2001 (%)
18. Příloha č.18 : Grafy – Úhrnná míra rozvodovosti ve vybraných zemích v letech 1970 až 2000
19. Příloha č.19 : Grafy - Struktura rozvodů podle věku ženy; Počet rozvodů na 1000 vdaných žen ve věku 15- 49 let
20. Příloha č.20 : Grafy – Rozvody na 1000 obyvatel v letech 1921 – 2000 (hrubá míra rozvodovosti), ČR; Rozvody na 100 sňatků v letech 1921 – 2000 (rozvodový index), ČR; Počet rozvodů, ČR
21. Příloha č.21: Grafy – Struktura rozvodů podle věku muže, ČR; Podíl rozvodů podle počtu nezletilých dětí, ČR
22. Příloha č.22: Grafy –Struktura rozvodů podle délky trvání manželství, ČR; Podíl rozvodů podle délky trvání manželství, ČR
23. Příloha č.23: Grafy – Důvod k rozvodu: zlé nakládání, trestný čin (podíl na všech rozvodech), ČR; Důvod k rozvodu: alkoholismus (podíl na všech rozvodech), ČR
24. Příloha č.24: Grafy – Důvod k rozvodu: nevěra (podíl na všech rozvodech), ČR; Důvod k rozvodu: rozdíl povah, názorů a zájmů (podíl na všech rozvodech), ČR
25. Příloha č.25: Grafy – Počty sňatků, rozvodů a úhrnná rozvodovost na území dnešní ČR od roku 1960; Vývoj zastoupení vybraných příčin rozvratu manželství na straně muže, ČR, vybrané roky
26. Příloha č. 26: Grafy – Úhrnná rozvodovost ve vybraných evropských zemích, 2002 (Francie, Itálie a Německo – údaj za rok 2001)
27. Příloha č. 27 : Bakalářská práce

Příloha č.1

V tomto případě od rozkolu v rodině uplynulo šest let a od rozvodu tři roky. Děti (podobně jako tento třináctiletý chlapec) velmi často vidí rodinu stále jako celistvou, s typickým rozdělením životních rolí. Svým způsobem proti rozvodu protestují, nebo jej odmítají vzít na vědomí.

Zdroj: Dytrych, Matějček- Krizové situace v rodině očima dítěte
Obrázek č.1

Rodina omezená (dnes nijak vzácně) jenom na matku a dítě zdaleka nemusí vést vždycky ke zvýšené intimitě a těsnějšímu vzájemnému vztahu. Nezřídka dochází i k provokativnímu chování vůči matce ze strany dítěte (zvláště jde-li o chlapce) a k jeho zvýšené snaze ovládnout rodinnou situaci.

Zdroj: Dytrych, Matějček- Krizové situace v rodině očima dítěte
Obrázek č. 2

Příloha č.2

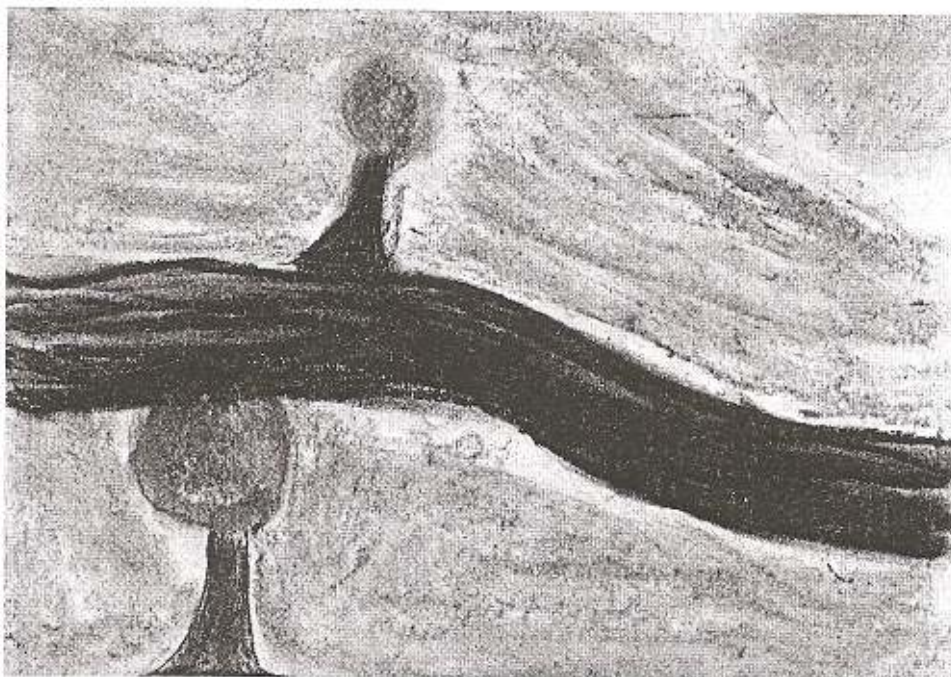

Ve svých kresbách děti mnohdy vyjádří to, co by slovy tak dobře povědět nedovedly. Při psychologickém vyšetření často užíváme tzv. kresby rodiny. Instrukce zní: „Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny.“ Důležitá jsou slova „život“ a „celé“. Tento vyspělý šestiletý chlapec naznačil soudržnost celé rodiny tak, že se všichni drží za ruce. K rodině patří samozřejmě i babička a dvě morčata.

Zdroj: Dytrych, Matějček- Krizové situace v rodině očima dítěte
Obrázek č. 3

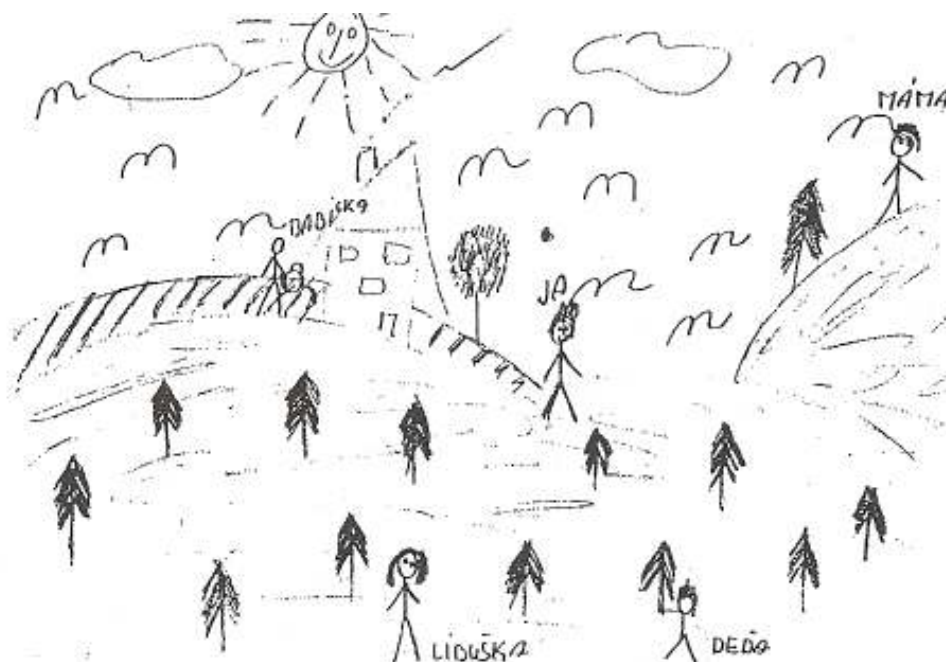
Zdroj: Kocourková, Koutek – Sebevražedné chování
Obrázek č.4

Třináctiletý chlapec po suicidálním pokusu medikamenty v souvislosti se složitou a konfliktní rodinnou situací. Jde o tematickou kresbu cesty.

Příloha č.3

Zdroj: Dytrych, Matějček- Krizové situace v rodině očima dítěte
Obrázek č. 5, 6

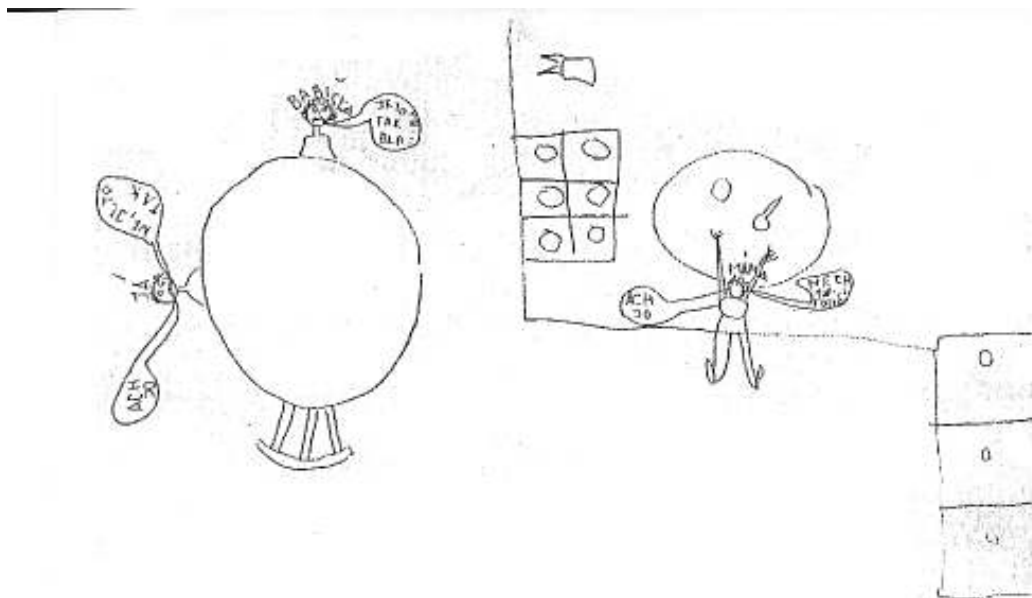
Naopak rodina po nedávném rozvodu v pojetí jiného třináctiletého chlapce. Pro otce v tomto společenství už není místo. Matčini rodiče tu hrají významnější roli než matka sama.

Chlapec z první třídy MAX
pojal svou „začarova-
nou rodinu“ velmi
idylicky. Všichni tři
členové rodiny jsou
ptáci nebo motýli –
největší je táta, menší
je máma a nejmenší je
dítě. Rodiče však jsou
rozvedeni a chla-
pec je v jejich střídavé
péči. Konflikt se ode-
hrává mezi rodiči,
chlapce se samozřej-
mě moc nedotýká.

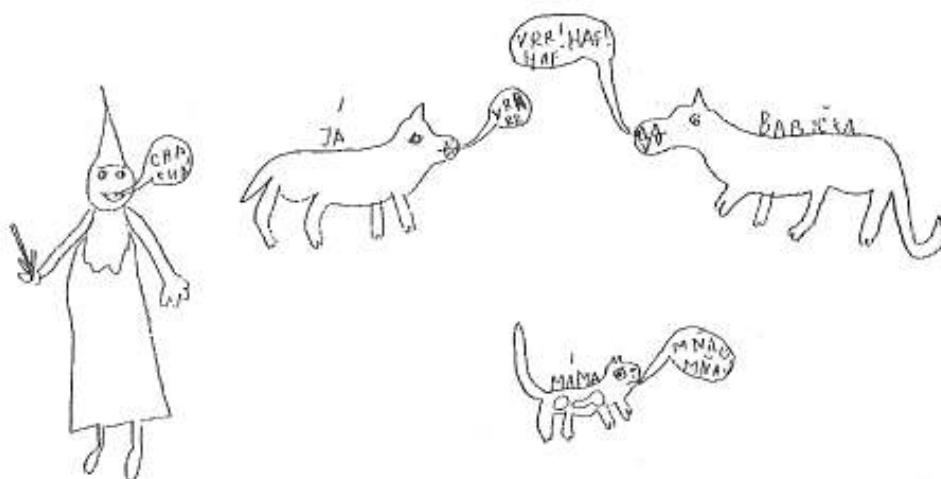

Příloha č.4

Zdroj : Dytrych, Matějček- Krizové situace v rodině očima dítěte
Obrázek č. 7, 8

Osmiletý chlapec v „kresbě rodiny“ vyjadřuje svůj trvalý konflikt s babičkou a rezignující postoj matky.

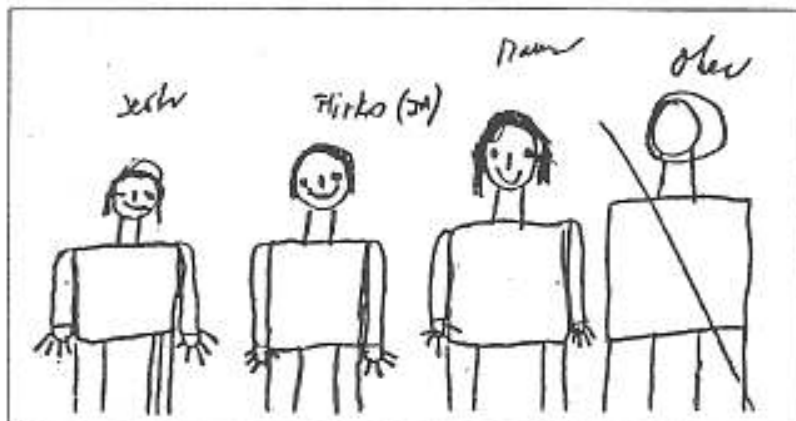

V „kresbě začarované rodiny“ je táž rodinná situace podána beze slov, ale ještě výmluvněji.

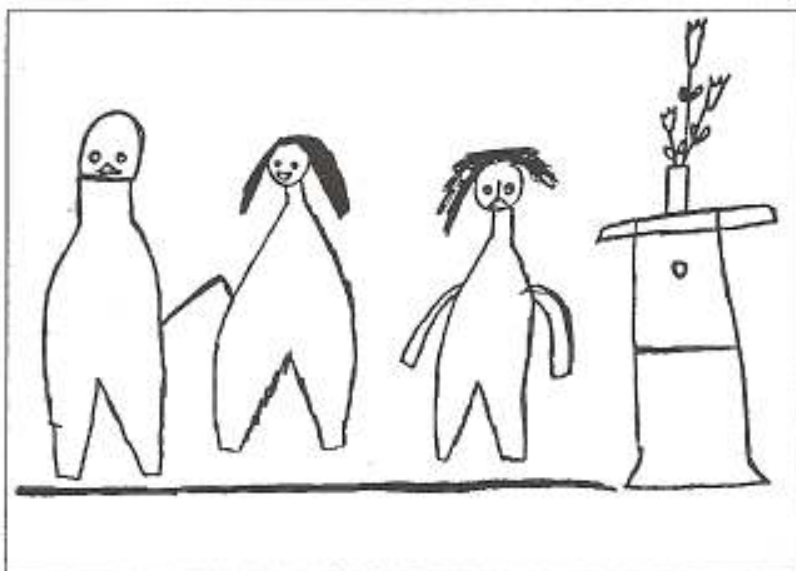
Příloha č.5

Zdroj : Dytrych, Matějček- Krizové situace v rodině očima dítěte
Obrázek č. 9,10

Chlapec (11 let) týraný otcem (otec vyškrtnut a
nakreslen na druhé straně výkresu)

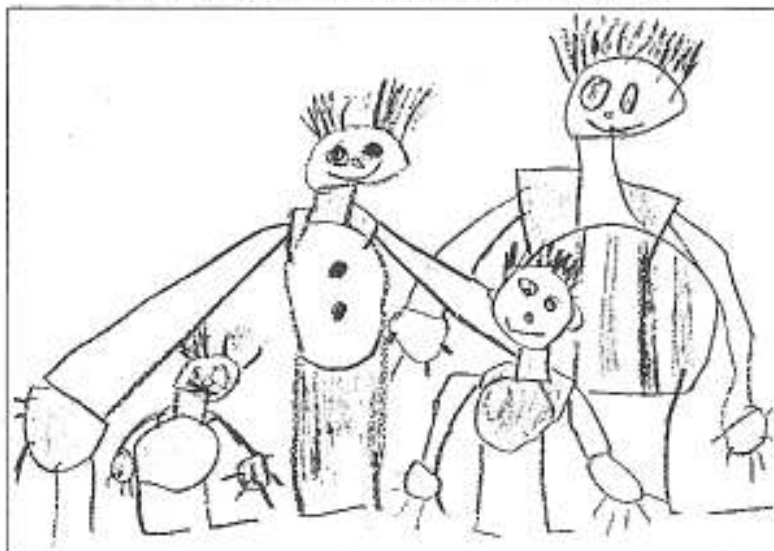
Chlapec (30 let) s mentálním postižením naznačil
spojenectví matky a nevlastního otce

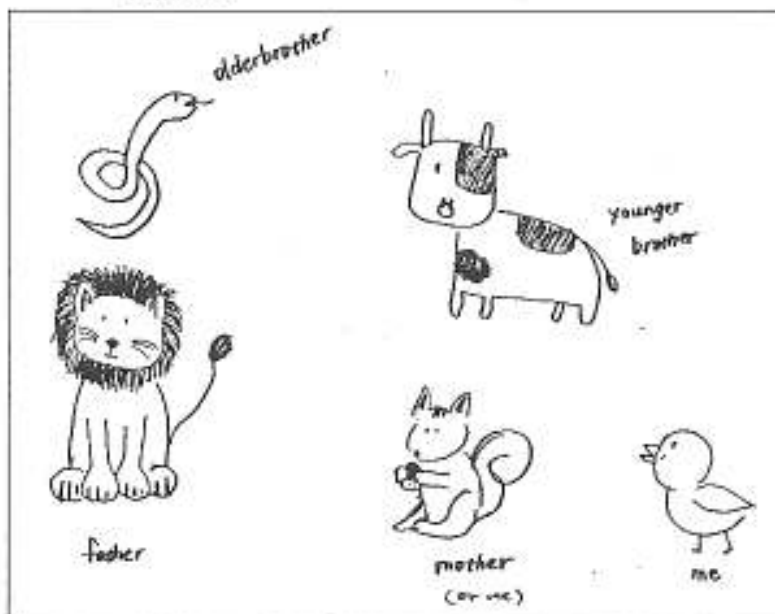
Příloha č.6

Zdroj : Dytrych, Matějček- Krizové situace v rodině očima dítěte
Obrázek č. 11, 12

Kresba; chlapec (4 roky) z fungující rodiny

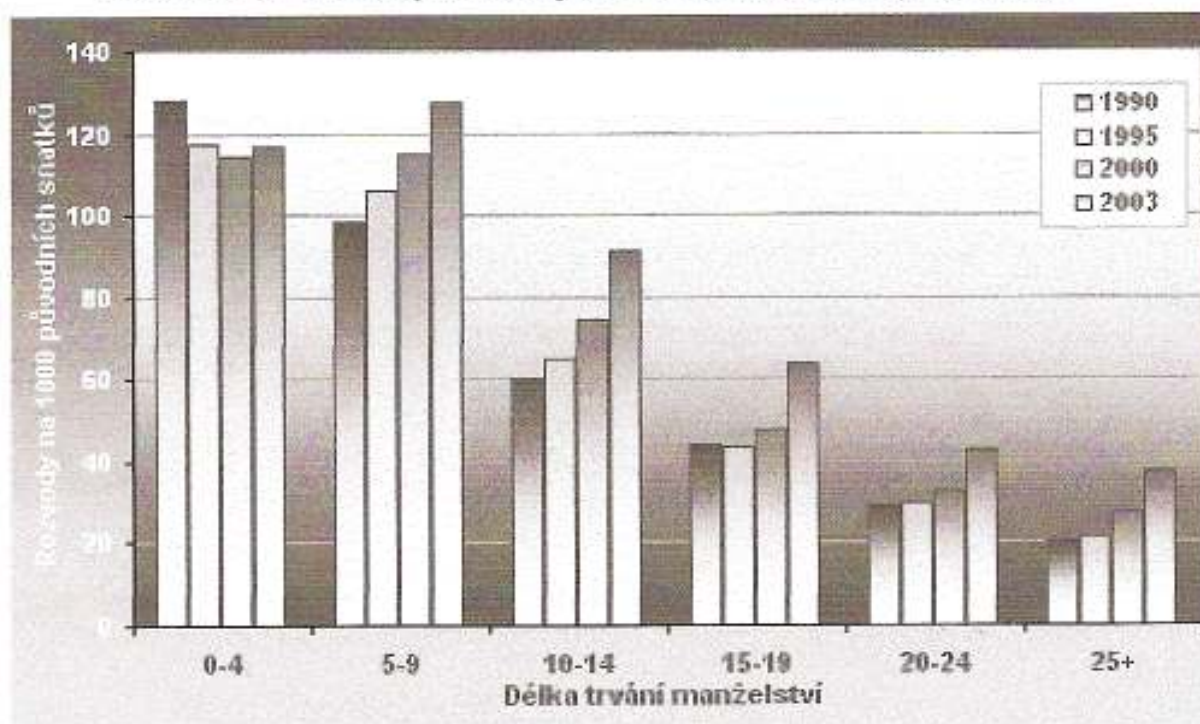

Kresba japonského teenagera; otec znázorněn jako lev

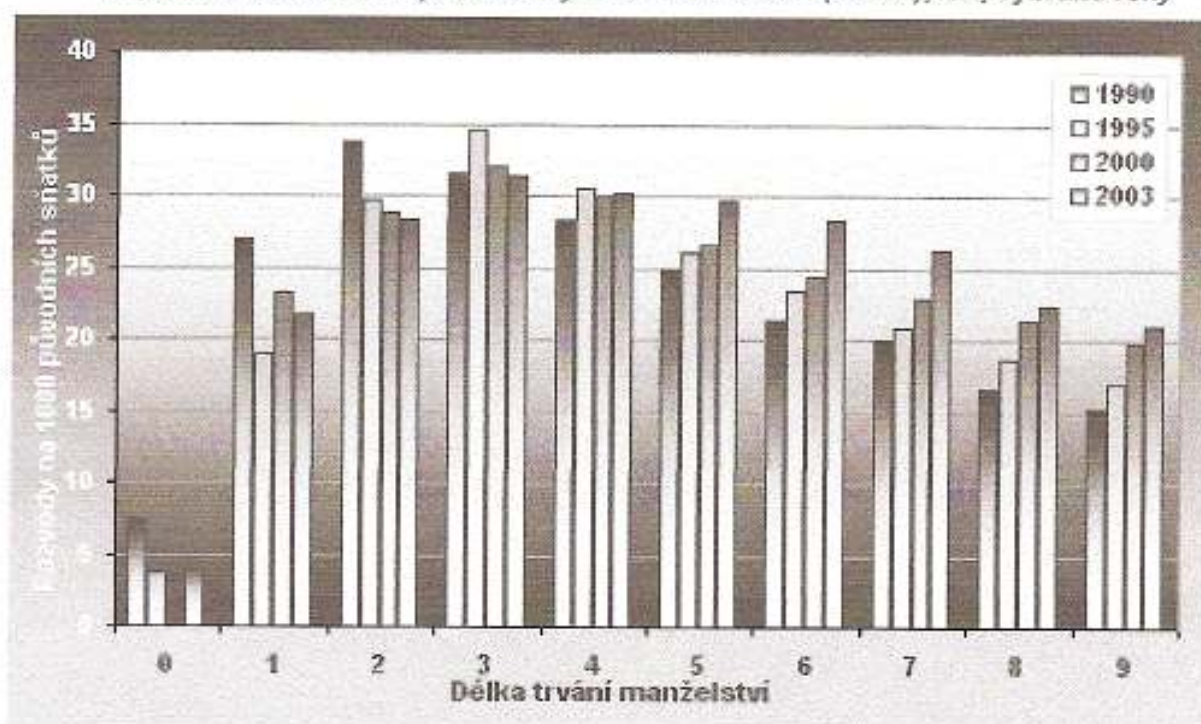

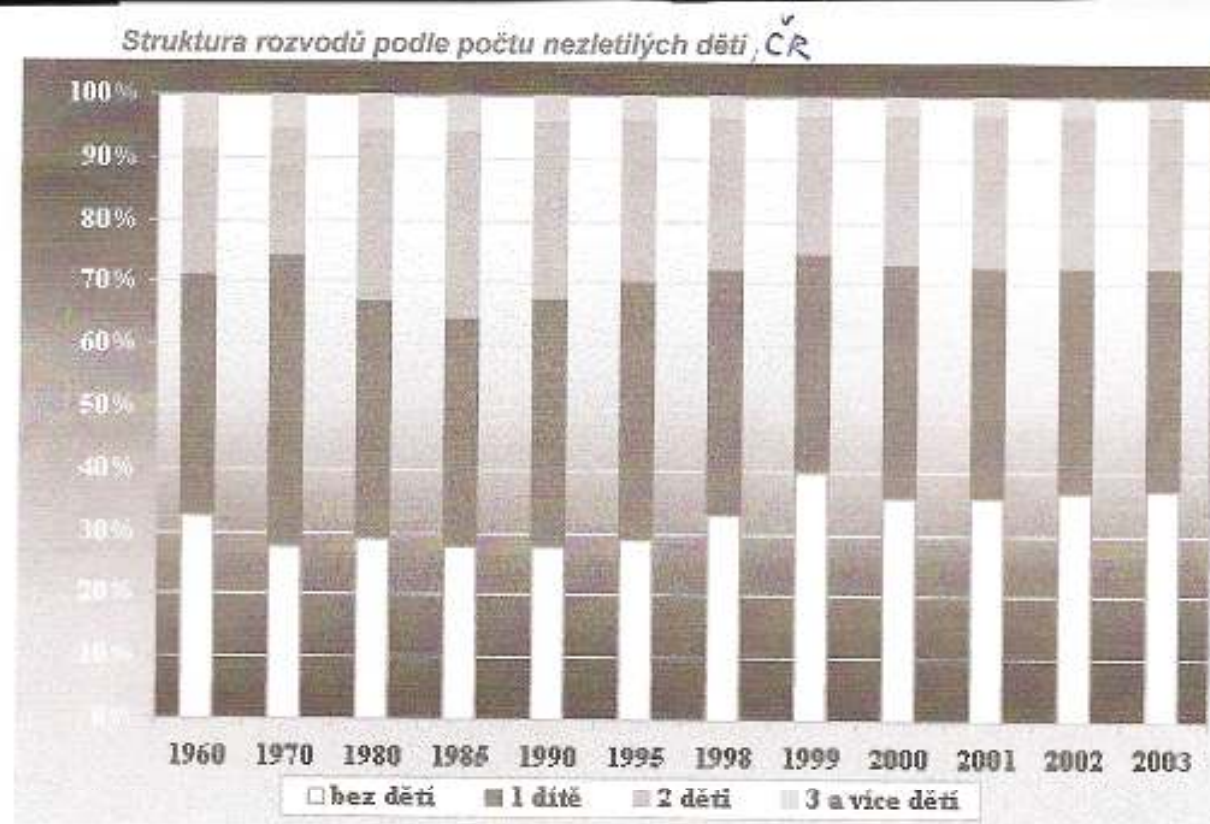
Příloha č.7

Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství, ČR, vybrané roky

Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství (0-9 let), ČR, vybrané roky

Rozvody podle příčiny rozvratu manželství (v %), ČR, vybrané roky

Příčina rozvodu	Na straně muže				Na straně ženy			
	90	95	00	03	90	95	00	03
Neuvážený sňatek	5,6	4,4	2,2	1,2	5,6	4,5	2,2	1,2
Alkoholismus	10,3	9,4	5,8	4,4	0,9	0,7	0,5	0,5
Nevěra	15,0	12,9	8,0	6,3	13,2	10,5	5,6	4,0
Nezájem o rodinu (včetně opuštění rodiny)	7,6	7,3	5,3	3,6	2,5	1,8	1,2	1,3
Zlé naldádání, odsouzení pro trestní čin	2,7	2,1	1,6	1,1	0,1	0,2	0,1	0,1
Rozdíl povah, názorů a zájmů	40,4	48,7	47,0	50,6	40,5	50,0	49,2	50,3
Zdravotní důvody	1,0	0,5	0,3	0,2	1,3	0,5	0,3	0,2
Sexuální neshody	2,7	1,7	0,6	0,4	2,7	1,7	0,6	0,4
Ostatné příčiny	7,9	9,3	22,3	24,6	9,4	12,6	26,6	29,3
Soud nezjistil zavinění	6,8	3,7	6,9	7,6	23,8	17,5	13,7	12,8

Příloha č.9

Míry rozvodovosti manželství - rozvody ženatých mužů a vdaných žen ve vybraných letech na 1000 ženatých a vdaných v dané věkové skupině

	Věková skupina									Celkem
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55+	
	Muži									
1961*	5,6	12,4	11,5	9,5	8,3	8,0	5,4	3,7	1,4	5,9
1970*	6,1	19,2	19,4	14,7	11,3	8,7	6,8	4,9	1,7	8,6
1980*	5,7	24,9	21,5	17,2	14,1	10,8	8,3	5,1	1,9	10,5
1990**	11,6	30,9	26,5	21,9	18,5	14,3	9,9	5,4	1,6	12,4
1995**	10,4	30,9	28,9	23,3	18,6	15,3	10,4	6,1	1,4	12,4
2000**	15,2	31,8	28,3	25,3	20,6	16,3	12,0	7,4	1,9	12,2
2003**	20,7	34,8	30,9	28,2	26,4	21,1	16,2	9,5	2,5	14,0
	Ženy									
1961*	8,1	12,1	10,4	8,5	7,7	6,4	4,1	2,5	1,0	5,9
1970*	10,7	20,6	16,9	11,1	9,3	7,4	5,4	3,5	1,3	8,6
1980*	14,3	24,7	19,2	15,2	12,2	8,9	5,9	3,5	1,4	10,5
1990**	15,2	30,7	24,5	19,1	16,0	12,3	7,3	3,6	1,0	12,4
1995**	13,3	31,0	26,3	20,7	16,4	13,0	7,8	4,0	0,9	12,4
2000**	19,5	30,5	27,2	22,7	18,1	13,8	9,7	5,4	1,2	12,2
2003**	16,6	34,9	29,0	27,3	23,5	18,6	12,3	6,7	1,7	14,0

Rozvody podle vzdělání mužů a žen v letech 1991 až 2003 v %

Vzdělání	Rok												
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Muži													
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
včetně:													
základní (vč. neukončen.)	19,1	14,8	12,8	12,2	11,2	9,5	8,5	8,3	8,4	8,8	8,8	7,0	5,9
střední bez mat. (vč. vyuč.)	54,0	53,3	53,3	56,7	59,8	59,0	58,6	61,2	57,6	58,5	56,9	52,3	57,0
střední s maturitou	19,4	24,4	24,6	21,6	20,4	21,2	23,4	23,5	25,0	26,3	27,9	30,1	29,2
vysokoškolské	7,6	7,7	9,4	9,5	8,6	10,4	9,5	7,0	9,1	8,4	9,4	10,6	8,0
Ženy													
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
včetně:													
základní (vč. neukončen.)	25,4	23,0	17,7	18,8	15,9	14,1	13,1	13,6	14,7	10,7	9,7	10,8	9,5
střední bez mat. (vč. vyuč.)	40,5	38,9	42,6	44,4	47,2	44,6	44,7	47,4	47,1	48,1	43,8	41,5	46,4
střední s maturitou	28,1	32,9	33,5	30,6	30,8	34,1	35,8	33,6	33,1	37,5	40,5	40,9	37,8
vysokoškolské	5,9	5,3	6,1	6,2	6,1	7,2	6,3	5,4	5,1	5,7	7,0	6,8	6,3

Vybrané ukazatele rozvodovosti, ČR, 1990-2003, ve vybraných letech

	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Počet rozvodů	32055	31135	32363	23657	29704	31586	31758	32824
Hrubá míra rozvodovosti	3,09	3,01	3,14	2,3	2,89	3,07	3,12	3,22
Míra rozvodovosti manž.	12,40	12,40	13,10	9,70	12,20	13,10	13,40	14,00
Uhrnná rozvodovost	0,38	0,38	0,43	0,32	0,41	0,45	0,46	0,48

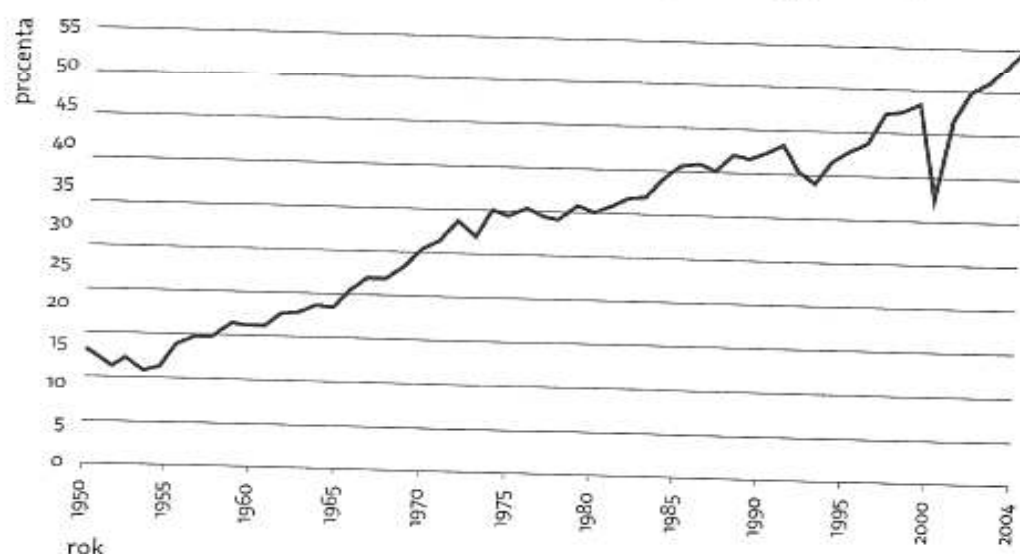
Rozvody podle počtu nezletilých dětí, ČR, 1960-2003, vybrané roky

Počet dětí	1960		1970		1980		1990		1995	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
0	4010	32,7	5535	27,8	7910	29,1	8920	27,8	9027	29,0
1	4871	38,1	9232	46,4	10333	38,0	12709	39,6	12880	41,4
2	2503	20,4	4023	20,2	7480	27,5	8956	27,9	8003	25,7
3+	1079	8,8	1120	5,6	1495	5,5	1470	4,6	1225	3,9
Rozvody celkem	12283	100,0	19910	100,0	27218	100,0	32055	100,0	31135	100,0
Rozvody s dětmi	8253	67,3	14375	72,2	19308	70,9	23135	72,2	22108	71,0
Průměrný počet dětí- všechny rozvody	1,07	x	1,05	x	1,11	x	1,10	x	1,05	x
Průměrný počet dětí- rodiny s nezletilými dětmi	1,59	x	1,45	x	1,56	x	1,53	x	1,48	x

	1998		1999		2000		2002		2003	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
0	10727	33,1	9480	40,1	10637	35,8	11346	35,7	12119	36,9
1	12607	39,0	8199	34,7	11084	37,3	11756	37,0	11748	35,8
2	7802	24,1	5248	22,2	7015	23,6	7667	24,1	7929	24,2
3+	1227	3,8	730	3,1	968	3,3	987	3,1	1028	3,1
Rozvody celkem	32363	100,0	23657	100,0	29704	100,0	31756	100,0	32824	100,0
Rozvody s dětmi	21638	66,9	14177	59,9	19067	64,2	20410	64,3	20705	63,1
Průměrný počet dětí- všechny rozvody	0,99	x	0,69	x	0,95	x	0,95	x	0,94	x
Průměrný počet dětí- rodiny s nezletilými dětmi	1,49	x	1,48	x	1,48	x	1,48	x	1,49	x

Zdroj: Kalibová, 1991, str.8; Populační vývoj České republiky 2001, str. 31, Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2003; POPIN; vlastní výpočty

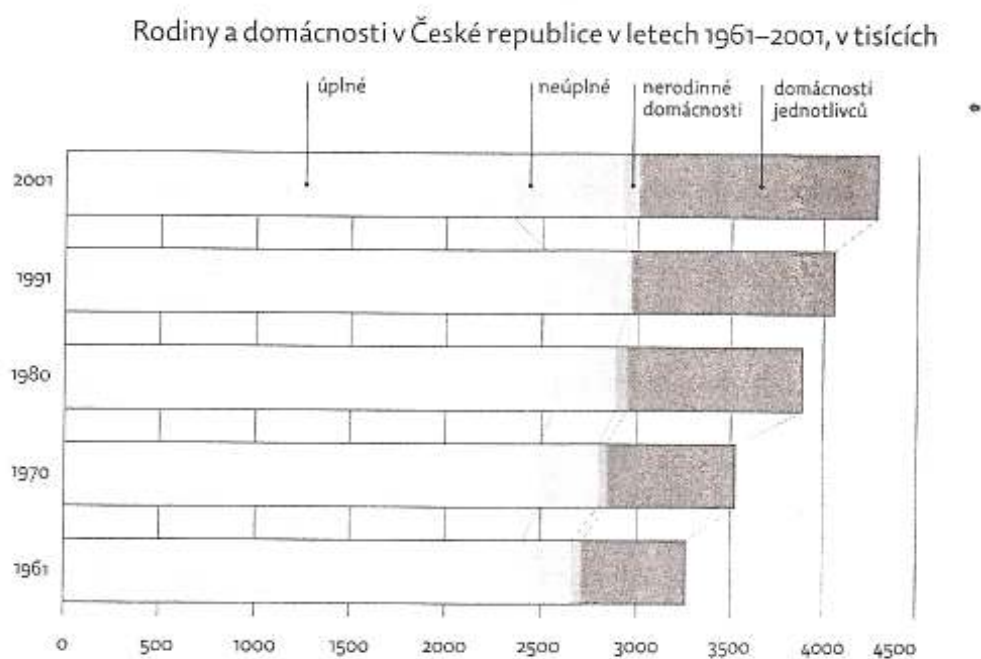
Úhrnná míra rozvodovosti* v České republice 1950–2004

*Podíl manželství končících rozvodem za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství

Pramen: ČSÚ, www.czso.cz

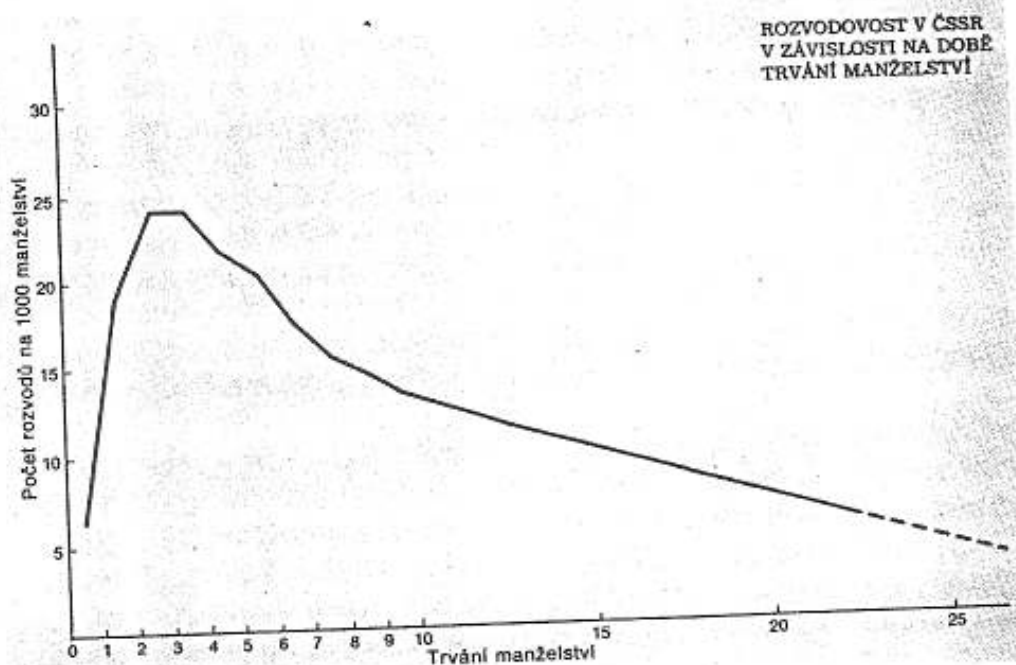
Příloha č.11

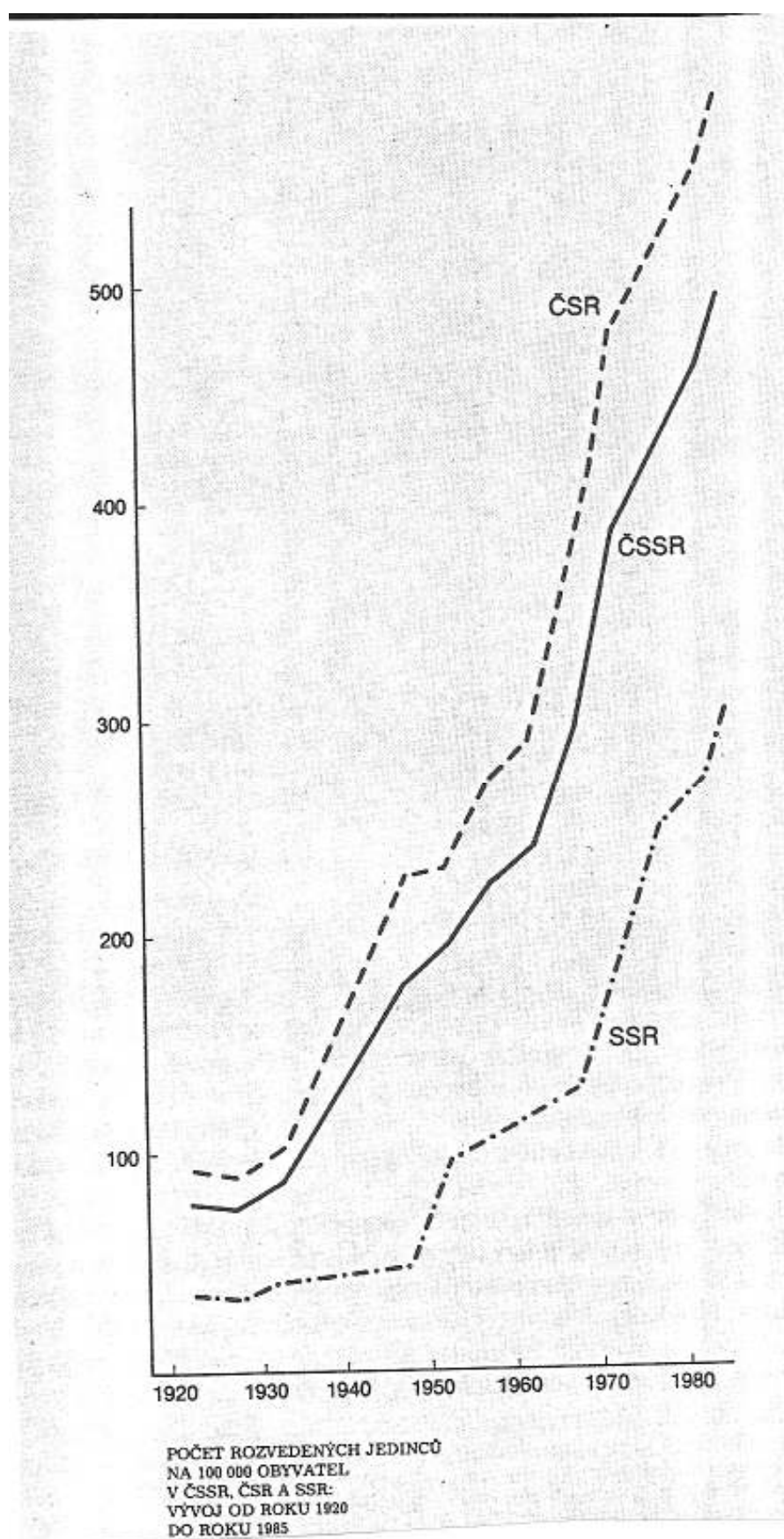

Pramen: Sčítání lidu 1961 až 2001, www.czso.cz

~ Vývoj rozvodovosti v České republice v letech 1989–2001 ~

Vývoj rozvodovosti v České republice v letech 1989–2001		
Rok	Celkem ukončených řízení	Počet rozvodů
1989	40 971	31 376
1990	41 641	32 055
1991	38 263	29 366
1992	36 897	28 572
1993	38 269	30 227
1994	38 614	30 939
1995	38 766	31 135
1996	40 451	33 113
1997	39 592	32 465
1998	39 616	32 363
1999	29 610	23 657
2000	34 946	29 704
2001	36 694	31 586

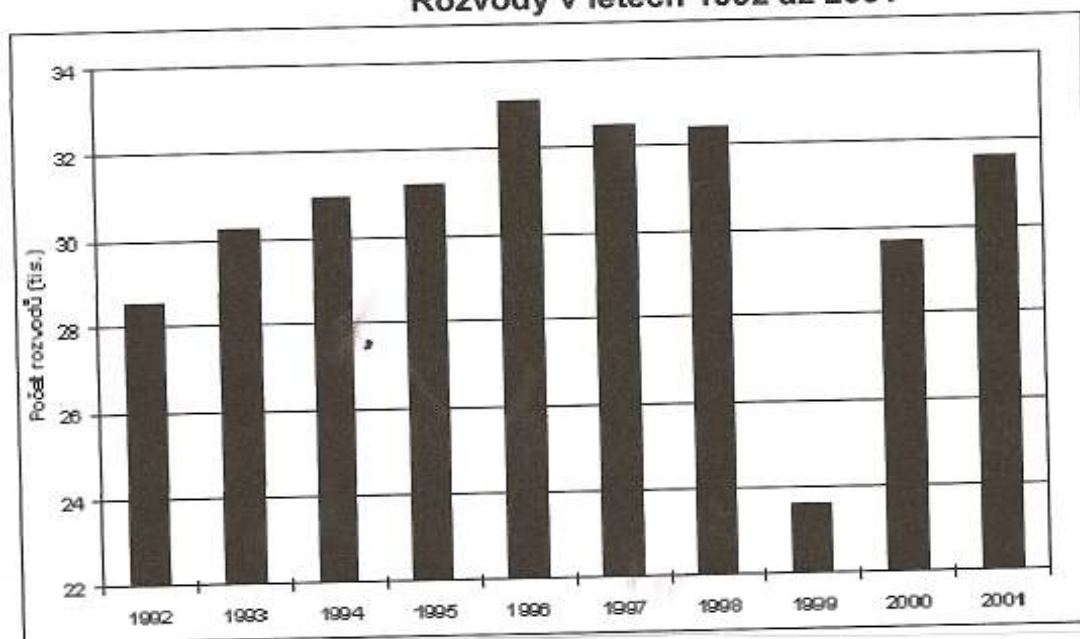

Rozvody a rozvodovost v letech 1992 až 2001

Rok	Počet rozvodů				Úhrnná rozvodovost
	absolutně	na 1 000 obyvatel	na 100 sňatků	na 1 000 manželství	
1992	28 572	2,8	38,6	11,2	0,34
1993	30 227	2,9	45,8	11,9	0,36
1994	30 939	3,0	52,9	12,2	0,38
1995	31 135	3,0	56,7	12,4	0,38
1996	33 113	3,2	61,4	13,3	0,42
1997	32 465	3,2	56,2	13,1	0,42
1998	32 363	3,1	58,8	13,1	0,43
1999	23 657	2,3	44,2	9,7	0,32
2000	29 704	2,9	53,7	12,2	0,41
2001	31 586	3,1	60,3	13,2	0,45

Rozvody v letech 1992 až 2001

Struktura ukončených rozvodových řízení v letech 1992 až 2001 (%)

Výsledek řízení	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Povolené rozvody	77,4	79,0	80,1	80,3	81,9	82,0	81,7	79,9	85,0	86,1
Zamítnuté návrhy	1,0	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,5	0,5
Usmíření	19,9	18,4	17,2	16,9	15,2	15,0	15,2	16,6	12,1	11,1
Jiná rozhodnutí	1,7	1,9	1,9	2,0	2,2	2,3	2,4	2,8	2,4	2,3

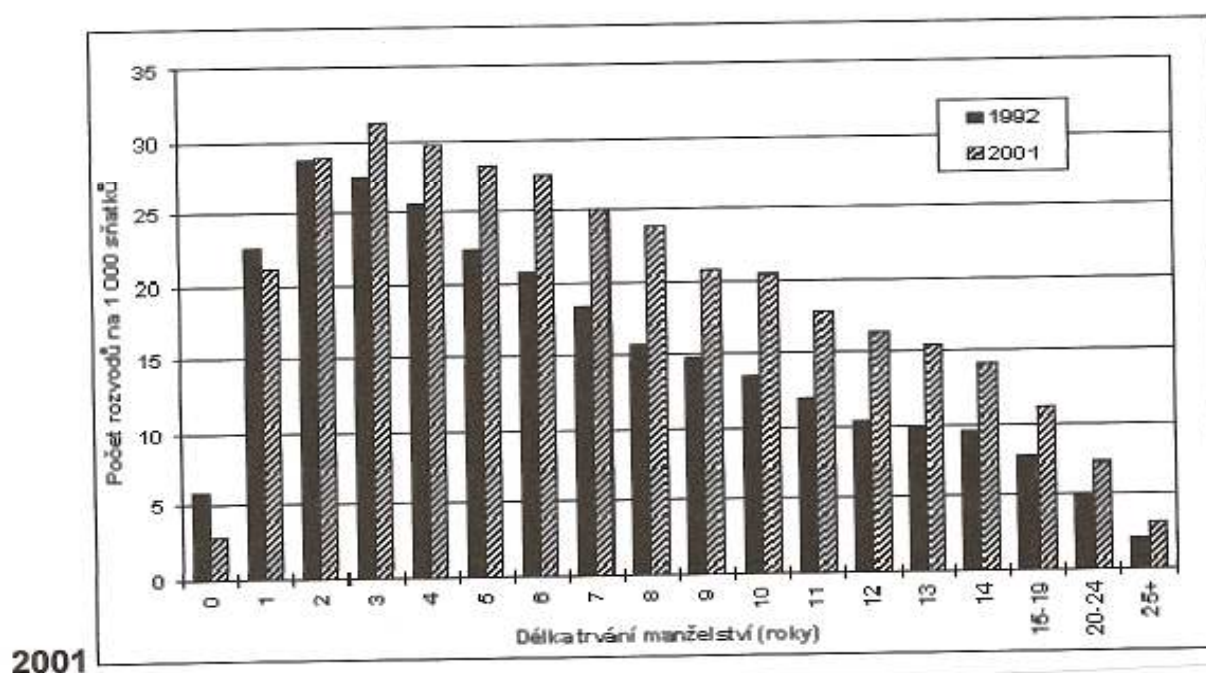
Rozvody podle délky trvání manželství v letech 1992 až 2001 (%)

Rok	Délka trvání manželství (roky)						
	0-1	2-3	4-6	7-9	10-14	15-24	25+
1992	7,9	16,5	19,7	13,7	15,9	21,0	5,3
1993	6,1	17,1	19,9	14,4	15,9	21,2	5,3
1994	5,6	15,8	20,3	14,5	15,9	21,9	6,0
1995	4,5	14,8	21,3	14,9	16,6	21,9	6,0
1996	4,1	12,8	21,3	15,8	17,2	22,1	6,7
1997	4,2	11,3	20,6	16,8	18,1	21,9	7,1
1998	4,9	10,6	18,5	16,9	19,0	22,3	7,8
1999	5,5	11,6	17,1	16,3	18,7	21,6	9,2
2000	4,3	11,5	15,7	16,1	20,8	22,6	9,0
2001	4,1	10,6	15,0	15,0	22,0	23,9	9,4

Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství v letech 1992 až 2001

Rok	Délka trvání manželství (roky)							Průměrná délka trvání manželství
	0-1	2-3	4-6	7-9	10-14	15-24	25+	
1992	14,7	28,1	22,8	16,2	10,9	6,4	2,0	10,3
1993	13,0	30,9	24,4	17,9	11,9	6,8	2,0	10,3
1994	13,0	31,7	25,1	18,3	12,5	7,2	2,3	10,6
1995	11,7	32,2	26,7	18,8	13,1	7,3	2,3	10,6
1996	12,3	32,1	29,3	21,3	14,2	8,0	2,6	10,7
1997	12,4	30,8	29,8	21,8	14,5	7,9	2,7	10,8
1998	14,1	30,8	29,2	21,9	15,1	8,2	2,9	10,9
1999	11,7	25,0	21,4	16,1	10,8	5,9	2,4	10,9
2000	11,6	30,4	26,9	21,3	14,9	7,9	2,9	11,0
2001	12,0	30,1	28,4	23,0	16,8	9,1	3,2	11,1

Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství v roce 1992 a 2001

Rozvody a rozvodovost podle krajů v roce 2001

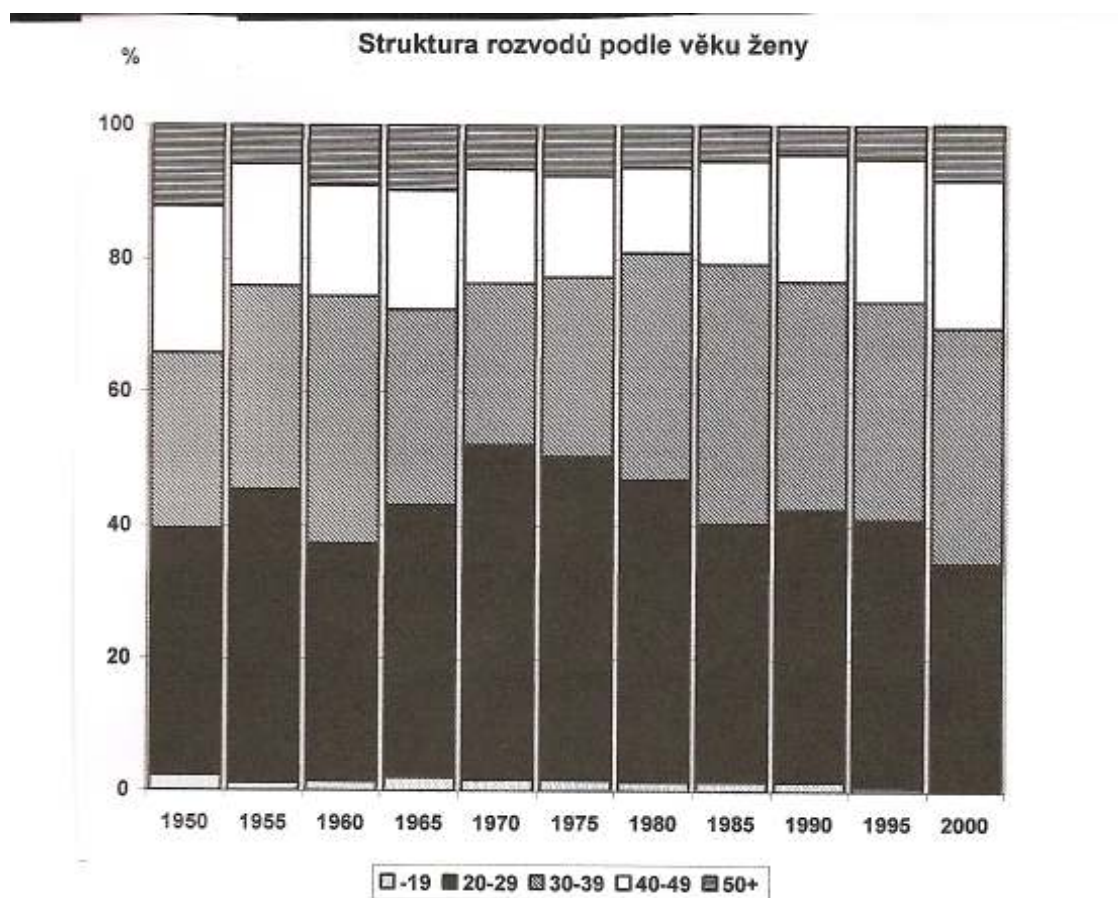
Kraj	Počet rozvodů		
	absolutně	na 1 000 obyvatel	na 100 sňatků
Hlavní město Praha	4 099	3,5	64,0
Středočeský	3 401	3,0	58,1
Jihočeský	1 867	3,0	58,5
Plzeňský	1 696	3,1	57,6
Karlovarský	1 050	3,4	58,6
Ústecký	3 267	4,0	74,1
Liberecký	1 448	3,4	61,3
Královéhradecký	1 647	3,0	57,9
Pardubický	1 400	2,7	55,7
Vysočina	1 193	2,3	46,6
Jihomoravský	3 102	2,7	55,4
Olomoucký	1 768	2,8	58,4
Zlínský	1 485	2,5	53,1
Moravskoslezský	4 163	3,3	68,6
ČR celkem	31 586	3,1	60,3

Rozvody podle počtu nezletilých dětí v letech 1992 až 2001 (%)

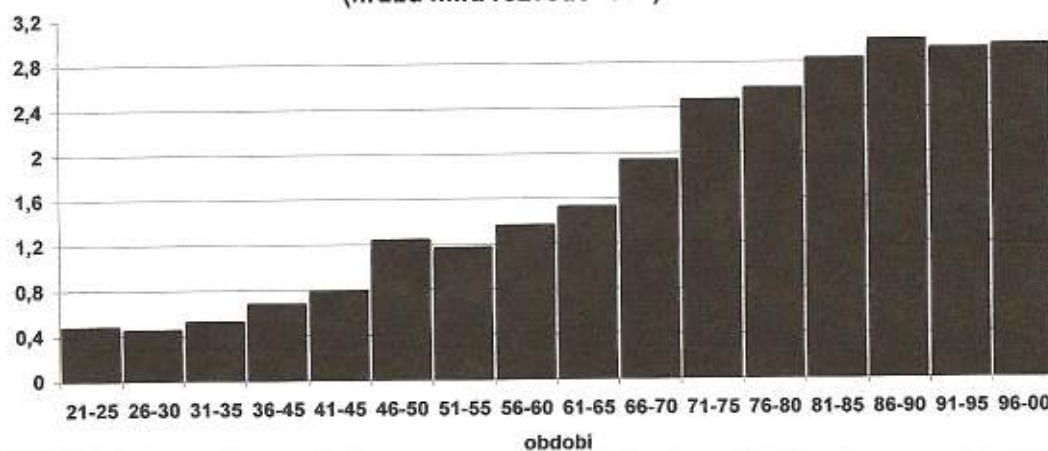
Rok	Počet nezletilých dětí				Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi (%)
	0	1	2	3+	
1992	28,3	39,8	27,5	4,4	71,7
1993	28,0	41,1	26,9	4,0	72,0
1994	27,9	41,7	26,3	4,1	72,0
1995	29,0	41,4	25,7	3,9	71,0
1996	29,2	41,3	25,7	3,8	70,8
1997	30,4	40,9	25,1	3,6	69,6
1998	33,1	39,0	24,1	3,8	66,9
1999	40,1	34,7	22,2	3,1	59,9
2000	35,8	37,3	23,6	3,3	64,2
2001	35,0	37,8	24,0	3,2	65,1

Úhrnná míra rozvodovosti ve vybraných zemích v letech 1970 až 2000

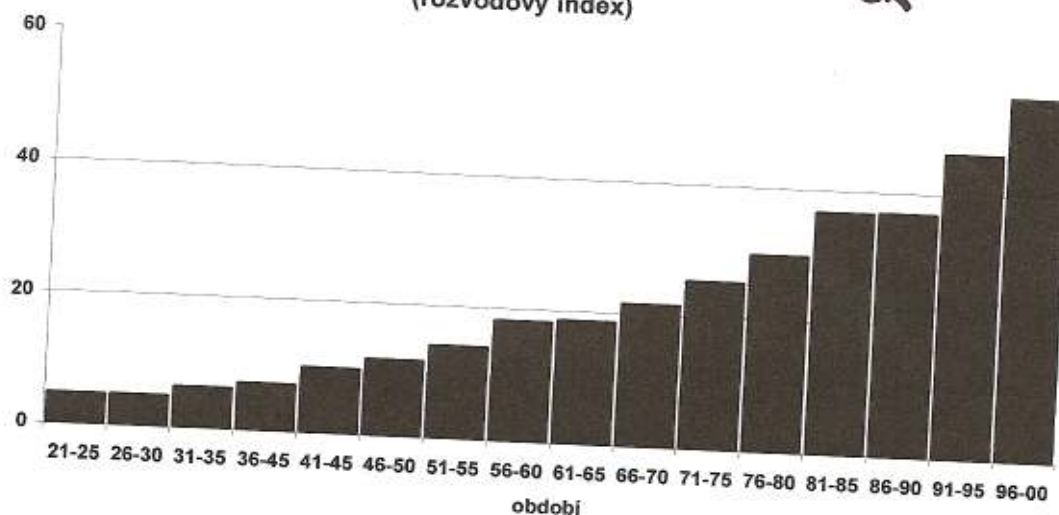
Země	1970	1980	1990	1995	1998	1999	2000
Bělorusko	.	.	.	.	.	0,55	0,53
Bulharsko	0,14	0,18	0,17	0,18	0,20	0,19	0,21
Dánsko	0,25	0,40	0,44	0,41	0,41	0,42	0,45
Estonsko	.	0,50	0,46	0,66	0,46	0,49	0,47
Finsko	0,17	0,28	0,42	0,48	0,50	0,51	0,51
Litva	0,42	.	.	0,32	0,40	0,40	0,39
Lotyšsko	0,51	0,54	0,44	0,35	0,32	0,32	0,34
Maďarsko	0,25	0,29	0,31	0,34	0,39	0,39	0,38
Německo	0,17	0,25	0,29	0,33	0,39	0,39	.
Nizozemsko	0,11	0,25	0,30	0,36	0,36	0,37	0,38
Polsko	0,14	0,14	0,15	0,14	0,17	0,16	0,17
Rakousko	0,18	0,26	0,33	0,38	0,39	0,41	0,43
Rumunsko	0,05	0,20	0,19	0,20	0,24	0,21	0,19
Rusko	0,34	0,42	0,40	0,50	.	.	.
Řecko	0,05	0,10	0,09	0,17	0,13	0,16	.
Slovensko	.	.	0,24	0,24	0,25	0,27	0,27
Spojené království	0,16	0,35	0,37	0,40	0,43	.	.
Švédsko	0,23	0,42	0,44	0,52	0,51	0,53	0,55
ČR	0,26	0,31	0,38	0,38	0,43	0,32	0,41

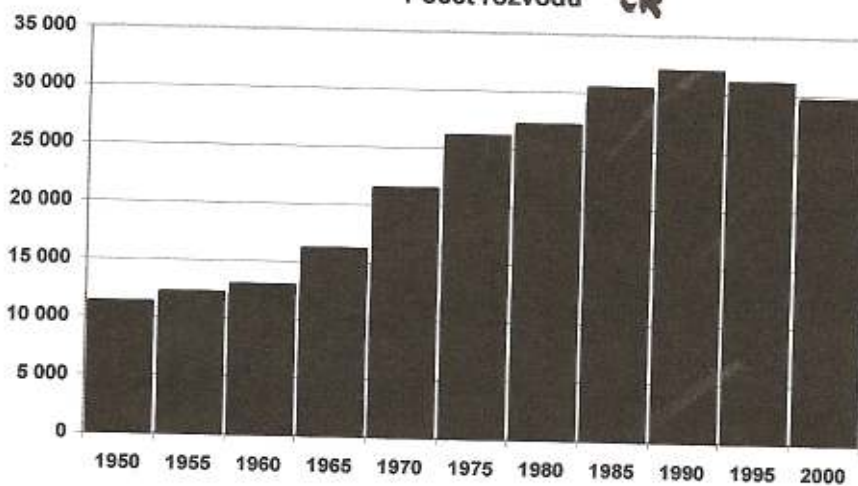
Rozvody na 1000 obyvatel v letech 1921- 2000 ČR
(hrubá míra rozvodovosti)

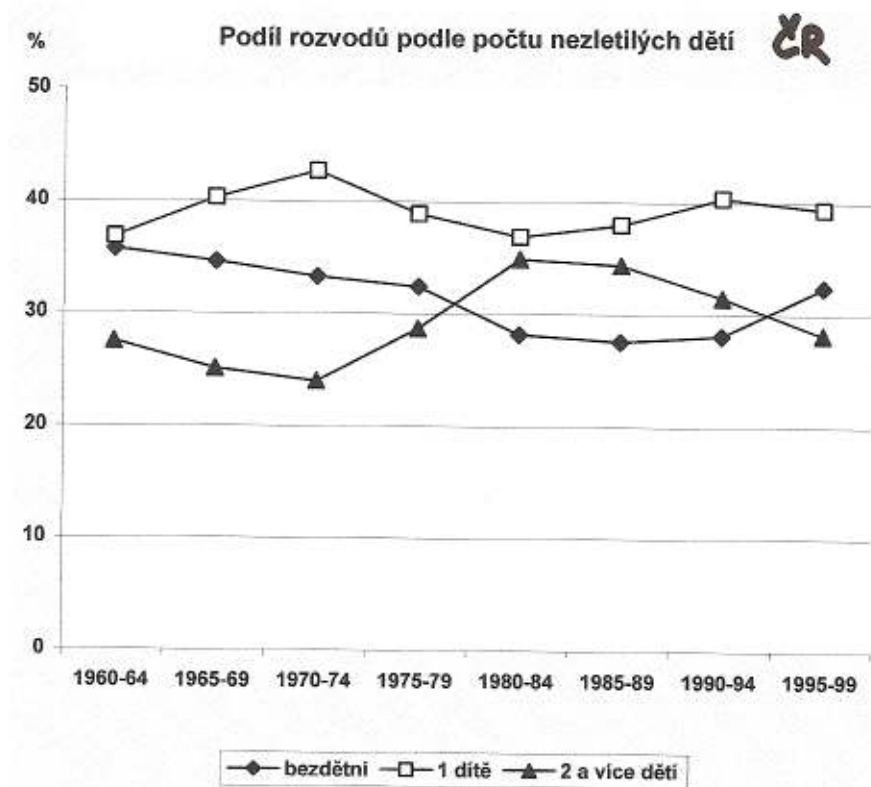
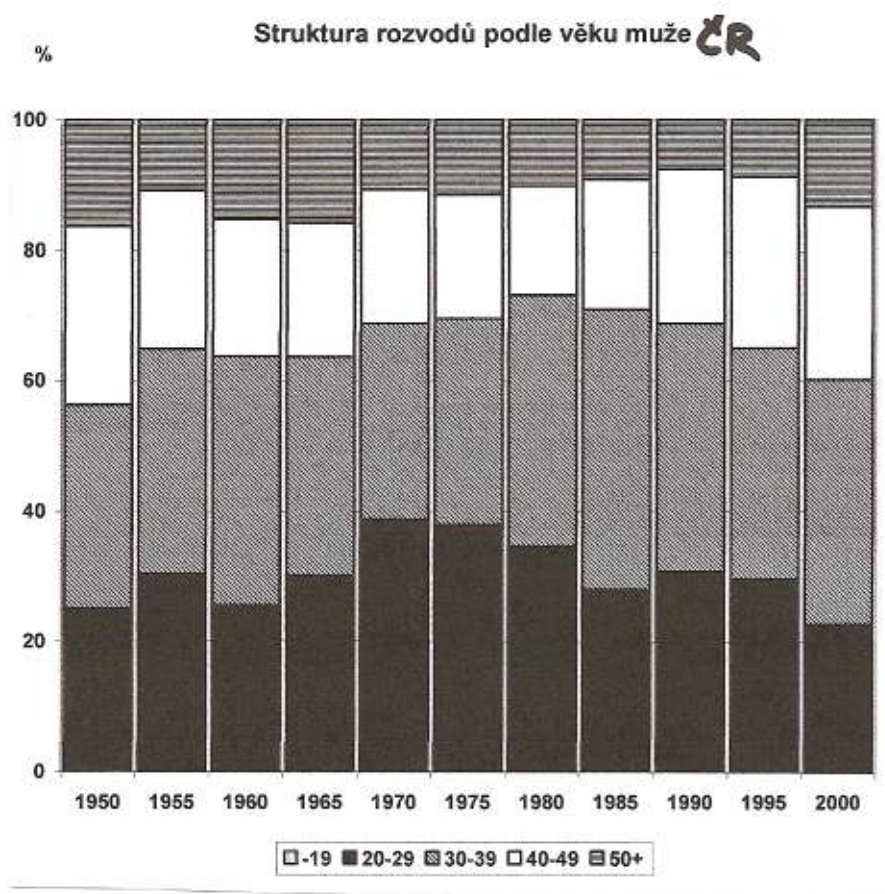

Rozvody na 100 sňatků v letech 1921- 2000 ČR
(rozvodový index)

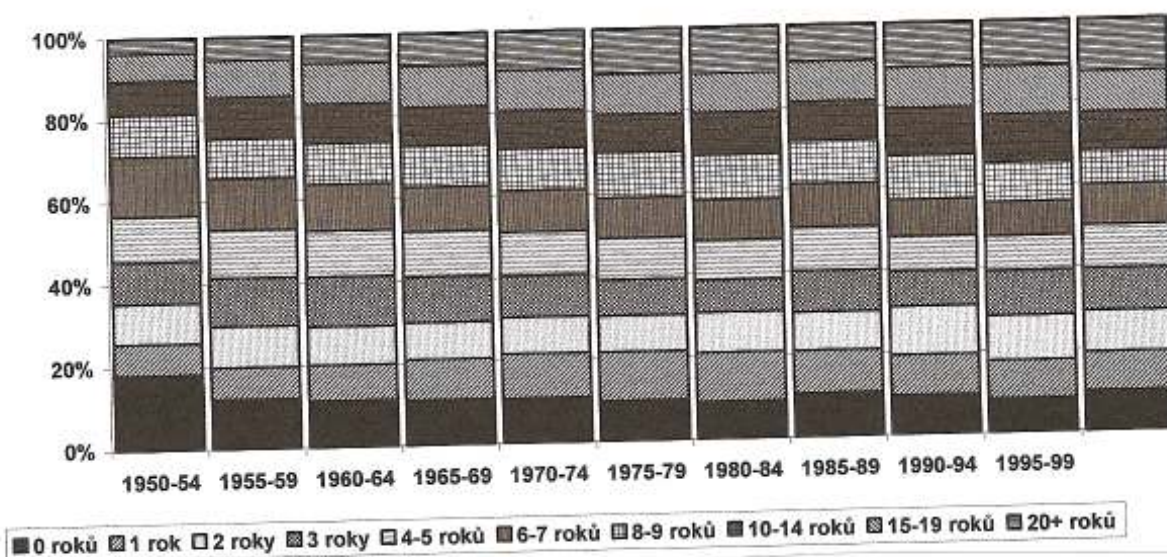

Počet rozvodů ČR

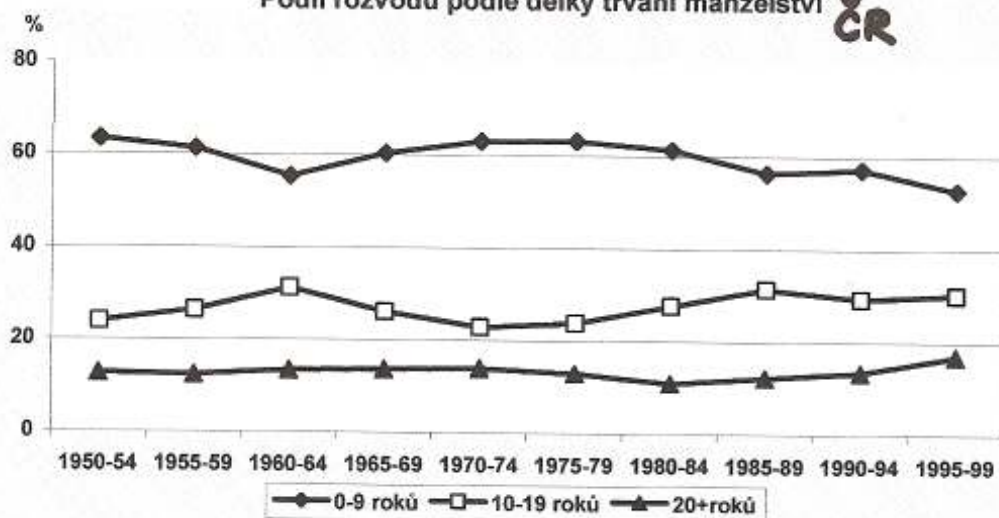

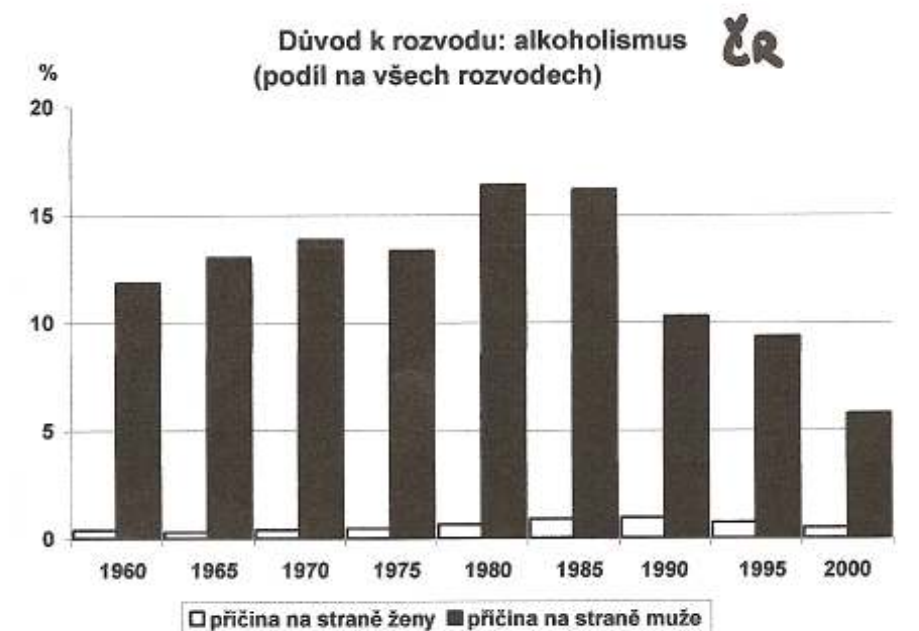
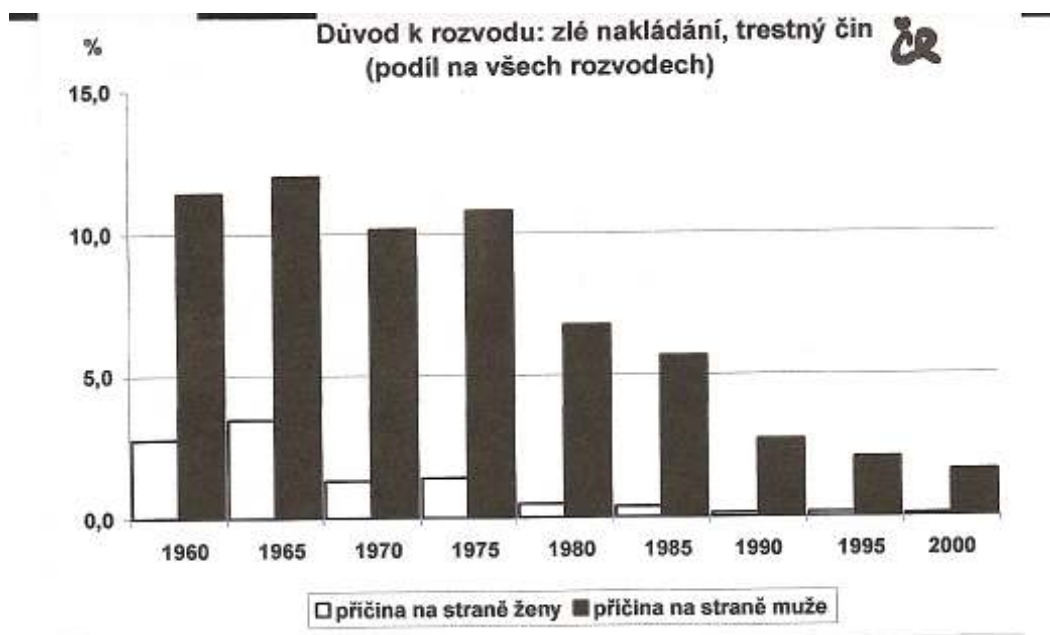

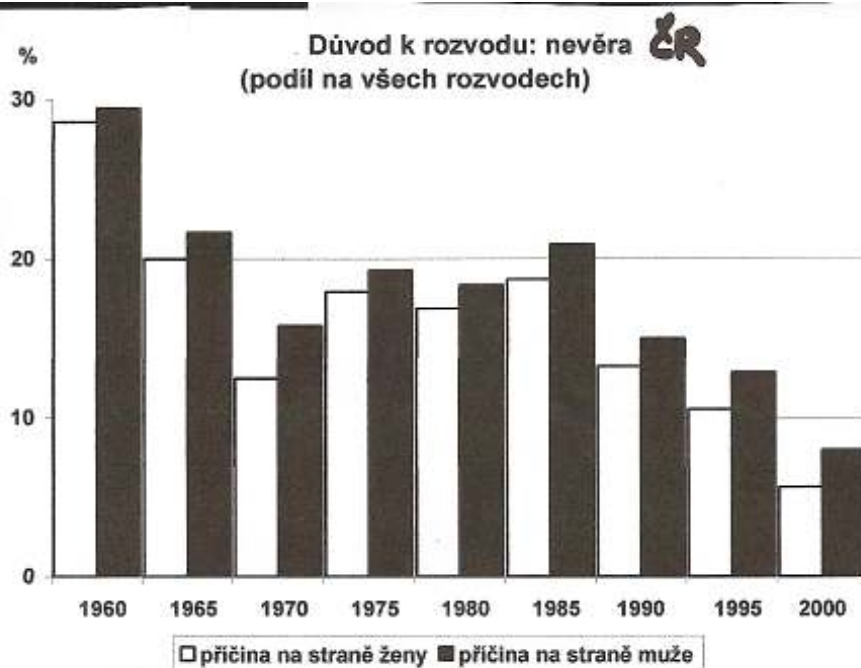
Struktura rozvodů podle délky trvání manželství **ČR**

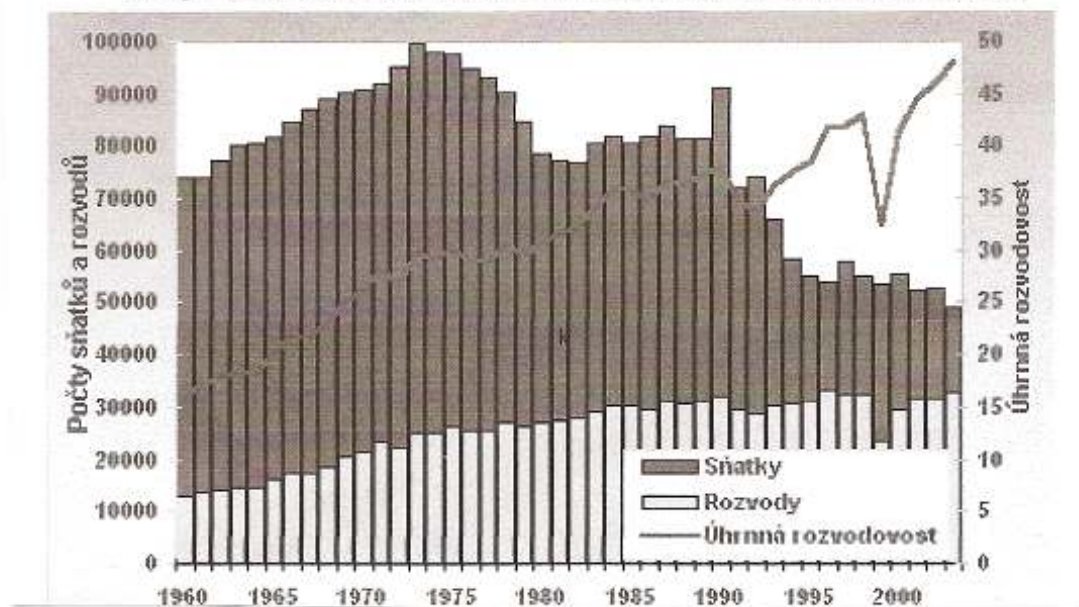
Podíl rozvodů podle délky trvání manželství **ČR**

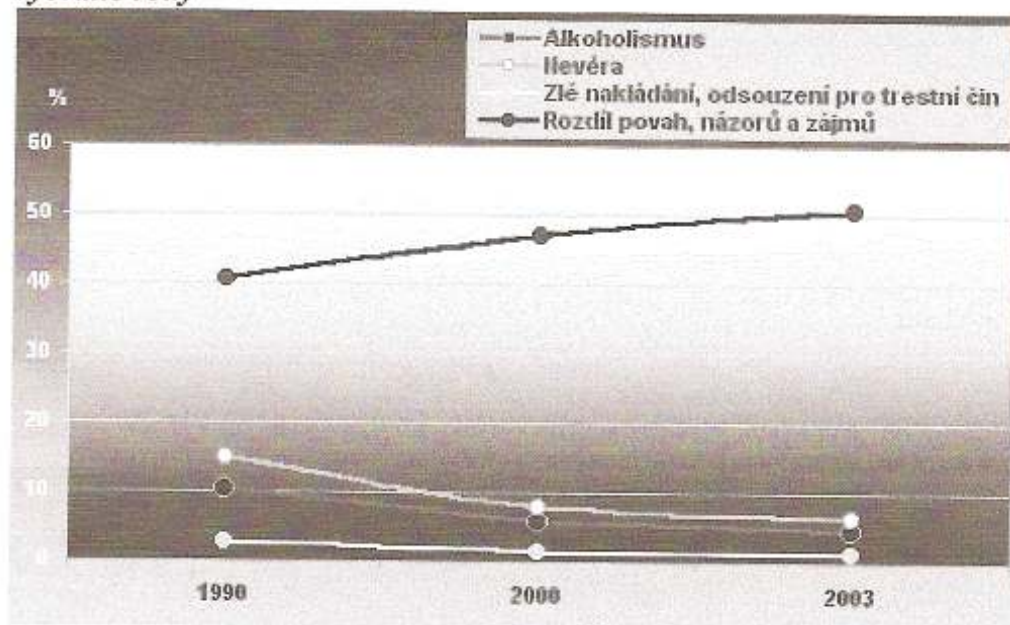

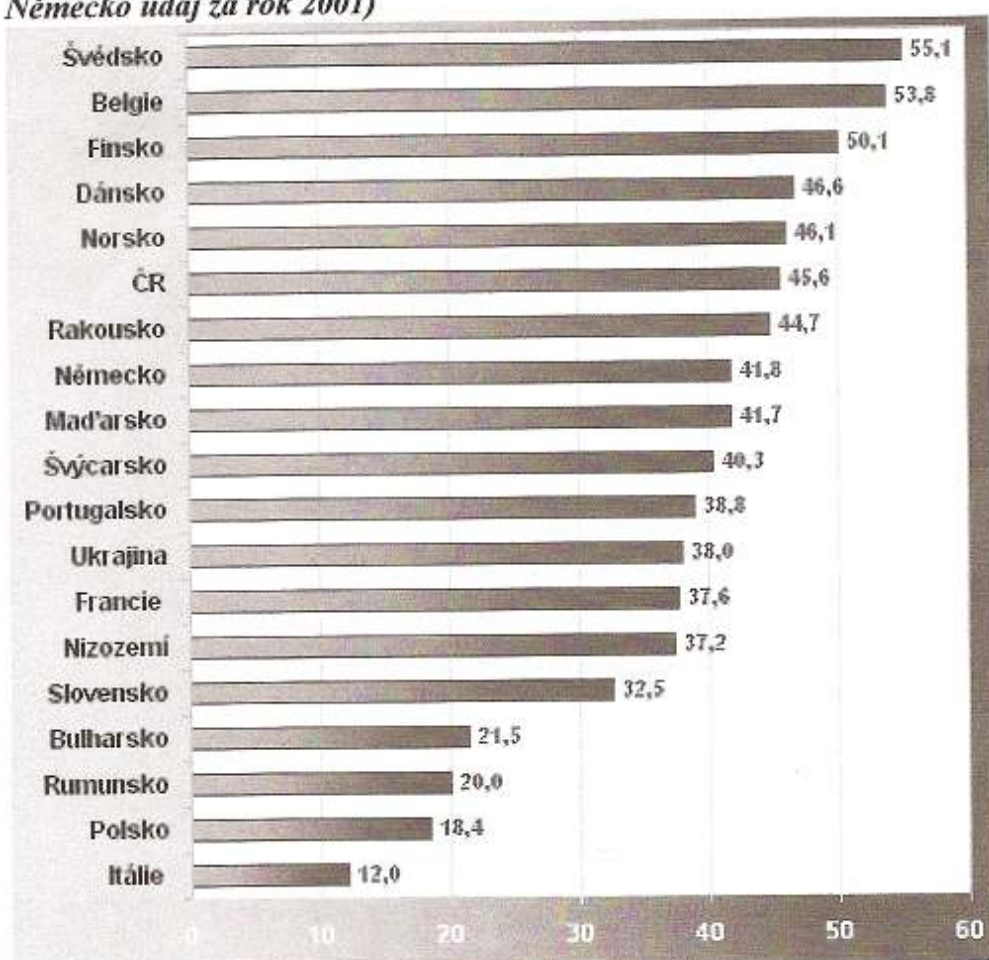
Počty sňatků, rozvodů a úhrnná rozvodovost na území dnešní ČR od roku 1960

Vývoj zastoupení vybraných příčin rozvratu manželství na straně muže, ČR, vybrané roky

Úhrnná rozvodovost ve vybraných evropských zemích, 2002 (Francie, Itálie a Německo údaj za rok 2001)

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Autor : Markéta Poláková